

Latvijas Valsts
agrārās ekonomikas
institūts

EIROPAS LAUKSAIMNIECĪBAS FONDS LAUKU ATTĪSTĪBAI:
EIROPA INVESTĒ LAUKU APVIDOS

Lauku attīstības programmas 2007-2013 ietvaros

pētījuma

Latvijas mazo un vidējo (SI līdz EUR 25 000) lauku saimniecību attīstības iespējas

ATSKAITE

2013. gada septembris

PROJEKTU LĪDZFINANSĒ EIROPAS SAVIENĪBA

SATURS

Lietotie saīsinājumi	4
Ievads.....	5
1. Informācija un pielietotās metodes.....	7
1.1 Kvantitatīvās un kvalitatīvās informācijas avoti	7
1.2 Pieejamās informācijas ierobežojumi	10
2. Latvijas Mazo un vidēji mazo lauku saimniecību raksturojums	11
2.1 Mazo un vidēji mazo lauku saimniecību loma un nozīme Latvijas lauksaimniecībā .	11
2.2 Līdzšinējā mazo un vidēji mazo saimniecību attīstība Latvijā.....	18
2.2.1 Lauku saimniecību skaita dinamika	18
2.2.2 Nodarbināto skaita dinamika	20
2.2.3 Zemes apsaimniekošanas dinamika.....	21
2.2.4 Lauksaimniecības dzīvnieku skaita dinamika	22
2.2.5 Lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas dinamika.....	22
2.3 Latvijas mazo un vidējo lauku saimniecību attīstība uz citu valstu fona	23
2.3.1 Mazo un vidējo mazo saimniecību loma lauku nodarbinātībā	25
2.3.2 Mazo un vidēji mazo saimniecību loma LIZ apsaimniekošanā	26
2.3.3 Mazo un vidēji mazo saimniecību specializācija	27
2.3.4 Mazo un vidēji mazo saimniecību izlaide un produktivitāte.....	29
3. Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības iespējas un risinājumi.....	32
3.1 Nodrošinājums ar ražošanas resursiem, to pieejamība un izmantošana.....	32
3.1.1 Zeme	32
3.1.2 Darbaspēks	34
3.1.3 Materiālie resursi	37
3.1.4 Finanšu kapitāls	42
3.1.5 Zināšanas, informācija.....	45
3.1.6 Darbības virzieni, produkcija un tirgi.....	47
3.2 Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības redzējums	50
3.2.1 Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības plāni.....	50
3.2.2 Sasniedzamie rezultāti	53
3.2.3 Aktivitātes plānu sasniegšanai.....	55
3.2.4 Finanšu avoti attīstības plānu īstenošanai.....	56
3.2.5 Attīstībai perspektīvās nozares	57
3.3 Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstību ierobežojošie faktori	60
3.3.1 Attīstības šķēršļi mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieku skatījumā.....	60

3.3.2	Citi attīstības draudi	62
4.	Risinājumi mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības sekmēšanai	66
4.1	Attīstības sekmēšanas risinājumu vispārējie aspekti	66
4.1.1	Lauksaimnieciskās darbības intensifikācija.....	68
4.1.2	Saimnieciskās darbības diversifikācija nelauksaimnieciskā virzienā.....	68
4.1.3	Darbības pārtraukšana	69
4.2	Mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieku piedāvātie risinājumi	69
4.2.1	Zināšanu attīstība	69
4.2.2	Produkcijas pārdošana	70
4.2.3	Darbaspēka piesaiste.....	71
4.2.4	Zemes platību paplašināšana	72
4.2.5	Apkārtojās infrastruktūras uzlabošana.....	73
4.2.6	Tehniskā nodrošinājuma uzlabošana	73
4.2.7	Finanšu pieejamības uzlabošana.....	74
4.3	Citu valstu atbalsta pasākumi un pieredze.....	76
5.	Secinājumi un priekšlikumi	79
5.1	Secinājumi	79
5.2	Priekšlikumi.....	83
5.2.1	Programma lauksaimnieciskās darbības intensifikācijai	83
5.2.2	Programma saimnieciskās darbības diversifikācijai nelauksaimniecības virzienā.....	86
5.2.3	Vispārīgi priekšlikumi	87
	Bibliogrāfiskais saraksts	90

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

CSP – Centrālā Statistikas pārvalde

ELFLA – Eiropas Lauksaimniecības Fonds Lauku Attīstībai

ELV – Eiropas lieluma vienība (ekonomiskā lieluma mērs: 1 ELV = 1200 eiro bruto seguma)

ES – Eiropas Savienība

EUR – eiro

FADN – Kopienas lauku saimniecību grāmatvedības datu tīkls

n – aptaujas konkrētā jautājuma respondentu (atbildējušo saimniecību) skaits

LAD – Lauku atbalsta dienests

LANN – Latvijas Valsts agrārās ekonomiskās institūta Lauku attīstības novērtēšanas nodaļa

LAP – Latvijas lauku attīstības programma 2007.-2013.gadam

LDV – Lauksaimniecības darba vienība (

LVAEI - Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts

LIZ – lauksaimniecībā izmantojamā zeme

NPV – neto pievienotā vērtība

SI – Standarta izlaide – standartizēts lielums, kuru aprēķina kā vērtību, ko, novērtējot attiecīgā reģiona cenās, iespējams iegūt no viena lauksaimniecības kultūras hektāra vai viena mājlopa iegūtās produkcijas gada laikā.

SUDAT – Latvijas lauku saimniecību uzskaites datu tīkls (FADN komponente)

IEVADS

Latvijas lauku struktūra ir sadrumstalota un nozīmīga loma gan lauku cilvēku nodarbināšanā, gan lauksaimniecības zemju apsaimniekošanā ir mazajām lauku saimniecībām, kuru skaits kopš 2005.gada strauji samazinās – norādot, ka šai saimniecību grupai Latvijas lauksaimniecībā ir grūtības pastāvēt un attīstīties.

Skaitliskā izteiksmē šie procesi skar tuvu pie divsimt tūkstošiem cilvēku Latvijas lauku teritorijās, tāpēc nav pārsteidzoši, ka sabiedrībā ir vēlme saprast problēmu būtību, kā arī saprast vai un kā ar sabiedriskiem resursiem ir iespējams palīdzēt šo problēmu risināšanā un vispārējās tendences laušanā.

Pētījuma mērķis ir izanalizēt Latvijas mazo un vidējo (SI līdz 25 tūkst. eiro gadā) lauku saimniecību attīstības spēju, galvenos nosacījumus, kas to ietekmē un izstrādāt priekšlikumus šīs grupas saimniecību tirgspējas un dzīvotspējas sekmēšanai.

Saimniecības dzīvotspēja nozīmē šīs saimniecības spēju ar saviem ieņēmumiem segt vismaz visus izdevumus¹. Savukārt tirgspēja noteic saimniecības prasmi un iespējas saražoto produkciju pārdot, gūstot no tās tirgus ieņēmumus. Lai izstrādātu priekšlikumus Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību tirgspējas un dzīvotspējas sekmēšanai nākotnē, izpētītas šīs grupas saimniecību līdzšinējās attīstības tendences un spējas, novērtēta ražošanas resursu pieejamība nākotnes attīstības izaicinājumiem, kā arī, veicot aptauju – noskaidrots šo saimniecību īpašnieku redzējums par attīstības iespējām un nepieciešamajiem risinājumiem.

Projekta uzdevumi izvirzīti atbilstoši mērķim, kā arī ievērojot darba uzdevumus, kas definēti projekta izpildītāju autoratlīdzības līgumos:

1. izpētīt Latvijas mazo un vidēji mazo lauku saimniecību raksturojošos parametrus, līdzšinējās attīstības tendences un likumsakarības, kā arī izpētīt mērķgrupas lomu šābrīža Latvijas lauksaimniecībā, lauku nodarbinātībā;
2. apkopot un izpētīt informāciju par mazo un vidējo saimniecību vietu un lomu citu ES valstu (Igaunija, Lietuva, Polija, Austrija un Dānija) lauksaimniecībā, lauku nodarbinātībā, veikt salīdzinošo analīzi ar mērķgrupu.
3. sagatavot aprakstu par citās ES valstīs (vismaz Igaunija, Lietuva, Polija, Dānija un Austrija) īstenotiem atbalsta pasākumiem mazo un vidēji mazo lauku saimniecību attīstības sekmēšanai un apkopot iespējamās labās prakses piemērus.
4. novērtēt Latvijas mazo un vidēji mazo lauku saimniecību rīcībā esošo attīstības potenciālu (nodrošinājums ar ražošanas resursiem (zeme, darbaspēks, finanšu kapitāls, informācija, zināšanas, izglītība, u.c.), spēja piesaistīt papildus resursus) un izanalizēt galvenos nosacījumus, kas to ietekmē.
5. noskaidrot mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īpašnieku un vadītāju interesi un redzējumu par savu saimniecību turpmāku attīstību, perspektīvākajiem darbības virzieniem un attīstībai nepieciešamajiem ieguldījumiem.
6. izstrādāt priekšlikumus iespējamiem risinājumiem Latvijas mazo un vidēji mazo lauku saimniecību tirgspējas un ilgtspējīgas attīstības sekmēšanai.

¹ Fritzs J., Wegener S., Buchenrieder G., Curtiss J., Paloma S. G. Is there a future for semi-subsistence farm households in Central and southeastern Europe? A multiobjective linear programming approach // Journal of Policy Modeling. 2011. Volume 33, Issue 1, January–February, p. 70–91

Saskaņā ar Latvijas lauksaimniecības skaitīšanas rezultātiem 2010.gadā, mazās un vidēji mazās saimniecības aptver 95% no kopējā Latvijas lauku saimniecību skaita. Saskaņā ar Centrālās statistikas datu uzskaitē un apkopošanā pielietoto metodoloģiju pētījuma mērķgrupa aptver visas mazās lauku saimniecības (SI līdz EUR 15 tūkst.), kā arī daļu no vidējās grupas saimniecībām (SI no EUR 15 – 25 tūkst.).

Saimniecību iedalījums ekonomiskā lieluma grupās pēc standarta izlaides (SI) attiecas uz šo saimniecību lauksaimniecisko darbību. Vienlaikus saimniecībā var tikt īstenota arī cita – ar lauksaimniecību nesaistīta saimnieciskā darbība, tomēr, saskaņā ar īstenoto aptauju 63% respondentu lauksaimniecību (augkopības un/ vai lopkopības nozares) min kā vienīgo vai galveno savas saimniecības saimnieciskās darbības virzienu.

Pētījuma mērķa sasniegšanai, ka arī labākai situācijas izpratnei analīze veikta, sadalot visas lauku saimniecības divās lielās grupās:

- 1) mazās un vidēji mazās saimniecības (SI līdz EUR 25 tūkst.) – aptver visu pētījuma mērķgrupu;
- 2) vidēji lielās un lielās saimniecības (SI virs EUR 25 tūkst.) – aptver visas pārējās lauku saimniecības.

Detalizētāk analizējot attīstības tendences un to rezultātus, kā arī lai labāk atspoguļotu kopīgās un atšķirīgās iezīmes pētījuma mērķgrupas ietvaros, kur iespējams, mazo un vidēji mazo lauku saimniecību grupā izdalītas sekojošas apakšgrupas:

- 1) saimniecības SI=0;
- 2) saimniecības ar SI līdz EUR 4 tūkst.;
- 3) saimniecības ar SI EUR 4 – 8 tūkst.;
- 4) saimniecības ar SI EUR 8 – 15 tūkst.;
- 5) saimniecības ar SI EUR 15 – 25 tūkst.

Pētījuma īstenošana notiek saskaņā ar noslēgtajiem autoratlīdzības līgumiem Nr. HBE-2013-0030-B un Nr. HBE-2013-0031-B.

Pētījuma autores ir Agnese Krieviņa, Dr.oec. un Ieva Leimane, Mg.oec. Pētījums tapis ciešā sadarbībā ar LVAEI LANN nodaļas darbiniekiem.

Pētījuma autores izteic sirsnīgu pateicību Elitai Bengai, Lienei Dambiņai un Zaigai Miķelsonei par līdzdalību pētījumam nepieciešamās informācijas apkopošanā, kā arī Andrim Miglavam, Dr.oec., Dzintaram Vaivodam, Ainai Golubevai un Dacei Kalniņai par atbalstu pētījuma rezultātu aprobācijas gaitā.

1. INFORMĀCIJA UN PIELIETOTĀS METODES

1.1 Kvantitatīvās un kvalitatīvās informācijas avoti

Pētījumā izmantoti dažādi informācijas avoti, no kuriem nozīmīgākie ir īpaši šī pētījuma ietvaros īstenotās Latvijas mazo un vidēji mazo lauku saimniecību aptaujas sniegtie rezultāti, Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes un EUROSTAT, kā arī SUDAT datu bāzēs pieejamie dati.

Latvijas mazo un vidēji mazo lauku saimniecību aptauja

Pētījuma ietvaros 2013.gada maijā – jūnijā īstenota vērienīga Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību aptauja (turpmāk – Aptauja), kuras rezultāti ir unikāls šī pētījuma informācijas avots.

Aptaujas mērķis noskaidrot saimniecību vadītāju redzējumu par saimniecības darbību šobrīd un nākotnē. Aptaujas veidlapa pievienota pētījuma atskaitei kā 1. pielikums.

Aptauja tika īstenota elektroniski. Aptaujas izlases mazo un vidējo saimniecību kopa tika izveidota no LAD klientu saraksta, kuri ir uzrādījuši e-pasta adresi, un kuru ekonomiskā lieluma klase ir mazāka par 3. Nepieciešamā izlases apjoma aprēķināšanai tika izmantots izlases kopas grupējums pa reģioniem, kā papildus kritērijus izvirzot specializāciju un SI klasi. Aptaujai tika atlasīta mazo un vidējo saimniecību kopa ar 1612 respondentiem, kura vēlāk tika papildināta ar vēl 543 un 1721 respondentiem. Izlases izveidošanai tika izmantota vienkāršā gadījuma respondentu atlase katrai grupai, izmantojot MS Excel datu analīzes rīku *Random number generation* no sadaļas „Datu analīze”. Pirmajām atlasītajām kopām vairāku iemeslu dēļ bija iekļuvuši kļūdaini respondenti:

- 1) neeksistējošas e-pasta adreses;
- 2) vairākiem klientiem vienāda e-pasta adrese;
- 3) kļūdas e-pasta adreses pierakstā.

Līdz ar to tika veiktas papildus darbības, lai iepriekšminētās problēmas izslēgtu vai samazinātu to ietekmi. Ja izlases kopā tika konstatēti potenciālie aptaujas respondenti ar vienādu e-pasta adresi vai dažādi potenciālie respondenti no vienas mājsaimniecības (CSP rādītājs), tad tie tika izslēgti un to vietā atlasīti citi potenciālie aptaujas dalībnieki. Ar dažādām metodēm, ieskaitot manuāli, tika pārbaudīta uzrādīto e-pastu pareizība.

Aptaujā piedalījās 944 saimniecību īpašnieki, tomēr uz pētījumu attiecinātas un turpmāk analizētas 920 anketas. 24 anketās norādītā lauksaimnieciskās (ieskaitot lauksaimniecības produktu pārstrādi) produkcijas izlaides tirgus vērtība pārsniedz 20 tūkst. LVL gadā, salīdzinot šo informāciju ar SUDAT datu bāzēs apkopoto informāciju par pētījuma mērķgrupu², pieņemts, ka šīs 24 saimniecības pēc sava ekonomiskā lieluma neiekļaujas pētījuma mērķgrupā (SI līdz EUR 25 tūkst.).

Lai nezaudētu nevienu no sniegtajām atbildēm, katrs jautājums tika uzverts kā atsevišķa aptauja – t.i., konkrētā jautājuma analīzē tika iekļautas anketas, kurās saimniecību vadītāji snieguši atbildi. Ap 500 anketās atbildes ir sniegtas uz lielāko daļu aptaujas jautājumu.

Derīgo saņemto anketu skaits kopumā veidoja 25% no kopējā izsūtīto anketu skaita. Tajā skaitā visatsaucīgākie respondenti bijuši Kurzemē un Pierīgā (atbildēto anketu skaits veido attiecīgi 30% un 29% no kopējām izsūtītām anketām šajos reģionos), kam seko Zemgale

² Saskaņā ar SUDAT datu bāzē apkopoto informāciju, lauku saimniecību grupā ar SI EUR 15-25 tūkst., izlaide no lauksaimniecības (ieskaitot lauksaimniecības produktu pārstrādi) 2011.gadā ir Ls 17 394.85.

(26%) un Vidzeme (24%), bet proporcionāli vismazāk anketas tika saņemtas no Latgales reģiona (20%). No specializācijas virzieniem proporcionāli visvairāk atbildes sniegušas ganību mājlopu (31%), cūkkopības un putnkopības (29%), piena lopkopības (28%), kā arī ilggadīgo kultūru audzēšanas saimniecības (27%). Pēc saimniecību skaita nozīmīgā laukkopības specializācijas grupā atbildētības līmenis veido 25%, bet jauktā specializācijā – 26%.

Aptaujas respondentu vispārējs raksturojums:

- ❖ saimniecību iedalījums pēc to minētajiem darbības virzieniem (n=920): 63% augkopība un/vai lopkopība (bez pakalpojumiem); 19% lauksaimniecības pakalpojumi un/vai nelauksaimnieciskā darbība; 18% gadījumos minēti darbības virzieni no abām šīm grupām;
- ❖ saimniecību izvietojums pa reģioniem (n=920): 21% - Vidzemes reģionā, 20% - Latgales reģionā, Kurzemes un arī Zemgales reģionā, 18% - Pierīgas reģionā;
- ❖ saimniecību produkcijas izlaide (n=522): 63% atbildējušo saražo lauksaimniecības produkciju (t.sk., pārstrāde) līdz 3 tūkst. latu gadā, 26% - 3-10 tūkst. latu gadā un 11% 10-20 tūkst. latu gadā;
- ❖ galvenie ieņēmumu avoti: 50% ārpus saimniecības gūtie ienākumi (alga, autoratlīdzības utt.), 26% ienākumi no saimniecībā saražotās produkcijas, pakalpojumiem, 18% - lauksaimniecības subsīdijas, 9% - pensijas, sociālie pabalsti;
- ❖ apsaimniekotā LIZ platība (n=493): 31% - līdz 10ha, 35% no 10-30ha, 18% no 30-50ha, 17% - vairāk kā 50ha;
- ❖ īpašnieku vecums (n=502): 46% atbildējušo īpašnieku ir vecumā no 41-55 gadiem; 31% vecumā līdz 40 gadiem; 17% vecumā no 56-65 gadiem un 7% vecumā virs 65 gadiem;
- ❖ īpašnieku izglītība (n=502): 58% atbildējušo ir augstākā izglītība; 39% - vidējā izglītība; 4% - pamatzglītība.

Metodoloģiski aptauja pieskaitāma daļējai ģenerālkopas novērošanai, tomēr tās īstenošanā, cik iespējams ekonomisku pētījumu ietvaros, ievēroti izlases metodes principi. Iegūto aptaujas rezultātu pārstāvniecības rādītāji, kā arī sasniegto atbilžu skaitliskais apjoms, ļauj aptaujas rezultātus izmantot pilnvērtīgi pētījumā par Latvijas mazajām un vidēji mazajām lauku saimniecībām, vispārēja priekšstata par ģenerālkopu gūšanai. Neraugoties uz to, aptaujas rezultāti pētījumā nav vispārināti – visur, kur tas bijis saistoši, aptauja norādīta kā informācijas avots. Novērojumu un secinājumu sagatavošanai, aptaujas dati analizēti gan pastāvīgi, gan savstarpējās sakarībās, gan kopskatā ar statistikas un saimniecību uzskaites datiem.

Statistikas un SUDAT dati

Pētījumā apkopoti dati un analizēta sekojoša kvantitatīvā informācija:

- ❖ LR Centrālās Statistikas Pārvaldes lauksaimniecības skaitīšanas dati par 2010.gadu;
- ❖ LR Centrālās Statistikas Pārvaldes Lauku saimniecību struktūras apsekojuma dati par 2005. un 2007.gadu;
- ❖ Eurostat datubāzes dati par lauksaimniecību un lauku saimniecību struktūru;
- ❖ Saimniecību uzskaites datu tīkla (SUDAT) datubāzes dati par periodu no 2005. – 2011.gadam gan par Latviju, gan sekojošām citām ES dalībvalstīm: Lietuva, Igaunija, Polija, Austrija, Dānija.

Informācija izmantota pētāmās saimniecību grupas raksturojuma izstrādē, attīstības tendenču un sakarību analizē, kā arī mazo un vidēji mazo lauku saimniecību attīstības tendenču starptautiskajos salīdzinājumos.

LR Lauku atbalsta dienesta (LAD) dati

Analizējot Latvijas mazo un vidēji mazo lauku saimniecību līdzšinējo pieredzi un iespējas investīciju piesaistes jomā, kā arī šo ieguldījumu mērķus, izmantota Lauku atbalsta dienesta informācija par saimniecībām ar SI līdz EUR 25 tūkst., kas veikušas ieguldījumus, piesaistot ELFLA līdzfinansējumu periodā 2007. – 2012.gadam. Informācija apkopota par 2430 atbalstu saņēmušām saimniecībām ar SI līdz EUR 25 tūkst. Apkopota un analizēta informācija par sekojošiem ELFLA atbalsta pasākumiem: 112. pasākums: Atbalsts jaunajiem zemniekiem; 121. pasākums: Lauku saimniecību modernizācija; 123. pasākums: Lauksaimniecības produktu pievienotās vērtības radīšana; 125. pasākums: Infrastruktūra, kas attiecas uz lauksaimniecības un mežsaimniecības attīstību un pielāgošanu; 141. pasākums: Atbalsts daļēji naturālo saimniecību pārstrukturēšanai; 312. pasākums: Atbalsts uzņēmumu radīšanai un attīstībai; 313. pasākums: Tūrisma aktivitāšu veicināšana.

Politikas plānošanas dokumenti, pētījumi un publikācijas

Analizējot Latvijas mazo un vidēji mazo lauku saimniecību attīstību salīdzinājumā ar citvalstu atbilstīgo sektoru, apkopojot informāciju par citvalstu pieredzi mazo un vidēji mazo lauku saimniecību attīstības sekmēšanā, pētot labās prakses piemērus, kā arī izvērtējot strukturālās pārmaiņas, kas notikušas ES valstīs lauksaimniecībā, šīs saimniecību grupas attīstības šķēršļus un nākotnes perspektīvas globalizācijas tendenču kontekstā, izmantoti LVAEI LANN līdz šim īstenoto pētījumu atskaite, politikas plānošanas dokumenti (Latvijas, Igaunijas, Lietuvas, Polijas un Dānijas Lauku attīstības programmas 2007. – 2013.gadam), vadošo Eiropas zinātnisko institūtu pētījumu atskaite, kā arī Latvijas un citvalstu pētnieku publikācijas par šo tēmu (skatīt bibliogrāfiskais saraksts).

Intervijas

Aspektu analīzē, kas saistīta ar mazo un vidēji mazo saimniecību spēju finansēt investīcijas saimniecības attīstībai, kredītiestāžu piedāvātajiem kreditēšanas pakalpojumiem šai saimniecību grupai un šo pakalpojumu izmaksām, izmantoti dati, kas nav publiski pieejami un ir iegūti intervijās ar kredītiestāžu speciālistiem. Iespēja izteikties tika piedāvāta visām divdesmit Latvijā reģistrētajām kredītiestādēm, tomēr šo iespēju izmantoja tikai dažas: VAS „Hipotēku uz zemes banka”, Swedbank AS, AS „Citadele”, AS „Trasta Komerbanka” un AS „Norvik banka”.

Metožu pielietojums

Darbā izmantotas ekonomiskam pētījumam un izpētes mērķim atbilstošas kvantitatīvās un kvalitatīvās analīzes metodes.

Informācijas ieguvei izmantotas socioloģisko pētījumu un statistikas pētījumu metodes – dokumentu analīze, ekspertu aptauja jeb strukturētās intervijas, aptauja, kā arī statistikas datu apkopošana un grupēšana.

Lai raksturotu mazo un vidēji mazo saimniecību grupu, noteiktu līdzšinējās attīstības dinamiku un sakarības, izmantota laikrindu analīze, tendenču analīze, struktūras analīze, salīdzinošās analīzes metode, produktivitātes un vidējo rādītāju aprēķināšana un analīze, pielietojot loģiski konstruktīvo un grafisko analīzes metodi.

Lai analizētu aptaujas rezultātus, izmantotas ekonometrijas metodes, tai skaitā, lai novērtētu iespējamo sakarību būtiskumu, izmantota dispersiju analīze.

Secinājumu un priekšlikumu izstrādē izmantotas vispārzinātniskās pētījumu metodes – loģiski konstruktīvā, aprakstošā un sintēzes metode.

Pētījuma rezultāti aprobēti divos semināros – ideju forumos Viļānos un Priekuļos, piedaloties ap 120 dalībniekiem, tostarp mazo un vidēji mazo saimniecību vadītāji, pašvaldību pārstāvji, pārstāvji no LVAEI, ZM, LAD, LLKC, Hipotēku bankas u.c.

1.2 Pieejamās informācijas ierobežojumi

Izmantojot SUDAT un FADN datubāzēs apkopotos datus mazo un vidēji mazo saimniecību analīzē (Latvijā un citās ES dalībvalstīs), nākas rēķināties ar ierobežojumu, ka šajā datubāzē tiek vākta un apkopota informācija tikai par komerciālajām saimniecībām, t.i., saimniecību uzskaitē tiek piemērots ekonomiskā lieluma sliekšnis³. Ekonomiskā lieluma sliekšņa noteikšanai visās Eiropas Savienības dalībvalstīs tiek piemērota vienota metodoloģija, bet, ievērojot, ka lauksaimnieciskās ražošanas struktūra dažādās valstīs ir atšķirīga, - arī sliekšnis katrā valstī ir atšķirīgs. Valstīs ar augstu lielo saimniecību īpatsvaru lauku saimniecību struktūrā, ir augstāks sliekšnis un mazāko (nekomerciālo) saimniecību dati netiek iekļauti FADN datu apkopojumos (skatīt 1.1.tab.).

1.1. tabula. ES dalībvalstu ekonomiskā lieluma sliekšņi, saimniecību datu iekļaušanai FADN datu bāzēs

Dalībvalstis	Sliekšnis pēc SI, EUR tūkst. (2010)	Sliekšnis pēc ELV, (2009)
Beļģija, Lielbritānija, Nīderlande, Vācija	25	16
Francija, Luksemburga	25	8
Dānija , Lielbritānija (Ziemeļīrija), Slovākija , Zviedrija	15	8
Austrija , Somija	8	8
Čehija	8	4
Itālija, Spānija	4	4
Grieķija, Igaunija , Īrija, Kipra, Latvija , Lietuva , Polija , Portugāle, Slovēnija, Ungārija	4	2
Malta	4	8
Bulgārija, Rumānija	2	1

Avots: http://ec.europa.eu/agriculture/rica/methodology1_en.cfm

Piemēram, Dānijā, kur dominē lielās saimniecības, - saimniecības, kas atbilst pirmajām divām ekonomiskā lieluma klasēm (ar SI līdz EUR 4 un 15 tūkst. vai līdz 8 ELV), netiek uzskatītas par komerciālām un tādējādi to dati netiek iekļauti FADN datu bāzē. Latvijā (tāpat kā Lietuvā, Igaunijā un Polijā) SUDAT datu apkopojumos netiek iekļauti to saimniecību dati, kurās standarta izlaide aprēķināta līdz EUR 4 tūkst. gadā. Tas ir nozīmīgs pieejamās informācijas radīts ierobežojums šī pētījuma kontekstā, jo Latvijā saimniecības ar SI līdz EUR 4 tūkst. veido 74% no kopējā lauku saimniecību skaita⁴.

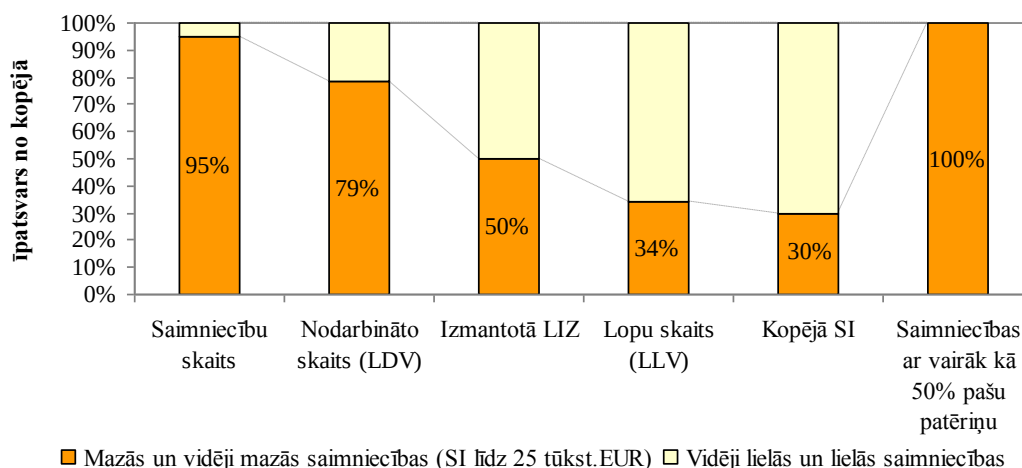
³ Ekonomiskā lieluma sliekšnis tiek noteikts tā, lai visas (6) ekonomiskā lieluma grupas aptvertu 90% no valsts lauksaimniecības sektora kopējās standarta izlaides (SI) vai kopējā standarta bruto seguma.

⁴ CSP Lauksaimniecības skaitīšana 2010.gadā.

2. LATVIJAS MAZO UN VIDĒJI MAZO LAUKU SAIMNIECĪBU RAKSTUROJUMS

2.1 Mazo un vidēji mazo lauku saimniecību loma un nozīme Latvijas lauksaimniecībā

Mazo un vidēji mazo saimniecību (SI līdz 25 tūkst. EUR) īpatsvars kopējā Latvijas lauku saimniecību skaitā ir dominējošs - 2010.gadā tas bija 95% (2.1.attēls).

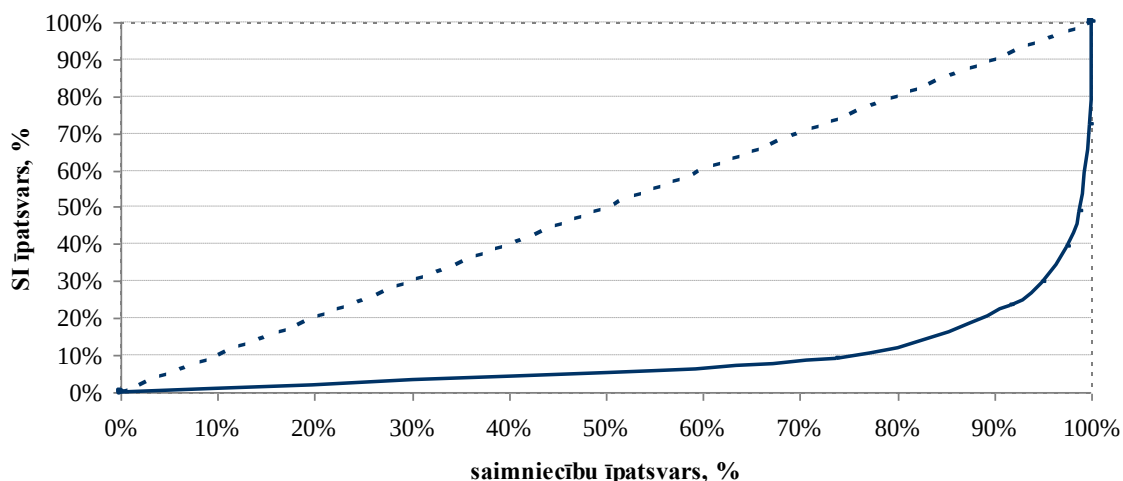
2.1. attēls. **Mazo un vidējo saimniecību īpatsvara rādītāji Latvijā 2010.gadā**

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc CSP Lauksaimniecības skaitīšanas datiem, Eurostat datubāzes datiem 2013

Arvien nozīmīga ir arī šo saimniecību loma darbaspēka nodarbināšanā un lauksaimniecības zemes apsaimniekošanā. Šajā saimniecību grupā Latvijā nodarbināti 79% no kopējā lauku saimniecību darbaspēka (pilna laika ekvivalentā) un koncentrēta aptuveni puse no kopējās izmantotās LIZ. Lauksaimniecības dzīvnieku skaits šajās saimniecībās veido ap 1/3 no kopējā mājlopu skaita Latvijā (nosacītās mājlopu vienības). Turpretī šo saimniecību devums (ieskaitot pašpatēriņu) kopējā Latvijas lauksaimnieciskās darbības standarta izlaidē (SI) ir tikai 30%.

Salīdzinoši zemais standarta izlaides apmērs mazo un vidēji mazo saimniecību grupā noteic, ka izteikti nevienmērīgs ir radītās lauksaimnieciskās produkcijas un tādējādi arī reālo un iespējamo ienākumu no lauksaimnieciskās darbības sadalījums Latvijas lauku saimniecībās (2.2. attēls).

Aprēķins veikts, izmantojot informāciju par lauksaimniecības produkcijas standarta izlaidi. Tas liecina, ka aptuveni 75% Latvijas lauku saimniecību rada produkciju, kas atbilst tikai aptuveni 10% no kopējās lauksaimniecības izlaides, bet 1% saimniecību rada pusi no kopējās produkcijas izlaides apjoma. Produkcijas radīšana un pārdošana ir viens no saimniecības reālo un iespējamo ienākumu avotiem. Tādējādi var secināt, ka, pie esošās lauku saimniecību struktūras saimniecību īstenotajiem specializācijas virzieniem un produktivitātes, spēja gūt ienākumus no lauksaimnieciskās darbības ir apgrūtināta vismaz ¾ Latvijas lauku saimniecību.

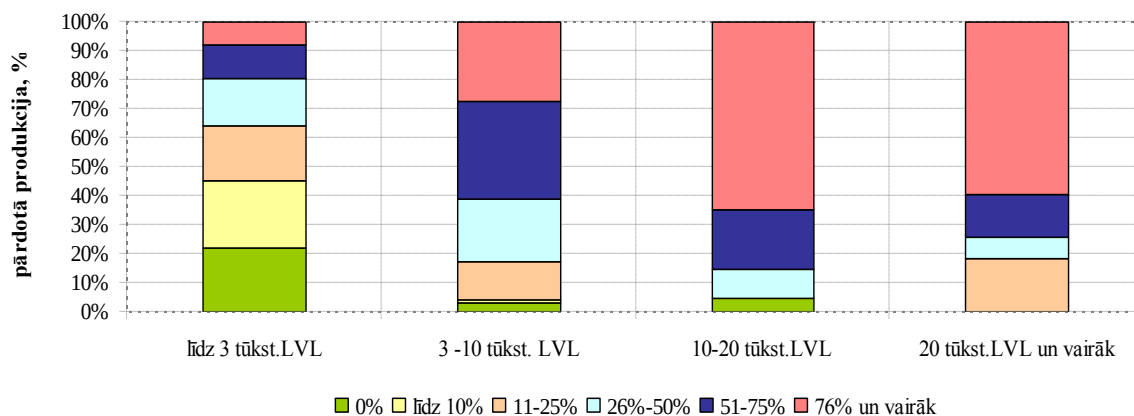

2.2. att. Lauksaimniecības izlaides koncentrācija Latvijā 2010.gadā

Avots: autoru apkopojums (2013) un aprēķini pēc CSP Lauksaimniecības skaitīšanas datiem 2010.gadā

LVAEI LANN pētījumā „1.4.1. pasākuma „Daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizācija” padziļināta risinājumu un iespējamo ieguvumu analīze” secināts, ka saimniecības, kuras pēc sava ekonomiskā lieluma ir mazākas par 16 ELV (Latvijā aptuveni atbilst SI EUR 25 tūkst.), mūsdienu apstākļos un dažādu faktoru ietekmē nespēj gūt pietiekamus ienākumus no lauksaimnieciskās darbības, lai spētu darboties kā patstāvīga saimnieciska vienība⁵.

Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību grupā raksturīgs augsts pašpatēriņa līmenis; - aptuveni 74% šo saimniecību puse un vairāk no saražotās produkcijas tiek izlietota pašpatēriņā. Analizējot aptaujas datus, var novērot, - jo mazāks saimniecības ekonomiskais lielums, jo procentuāli mazāks apjoms saražotās lauksaimniecības produkcijas tiek pārdots - lielāks pašpatēriņš. (2.3.attēls).

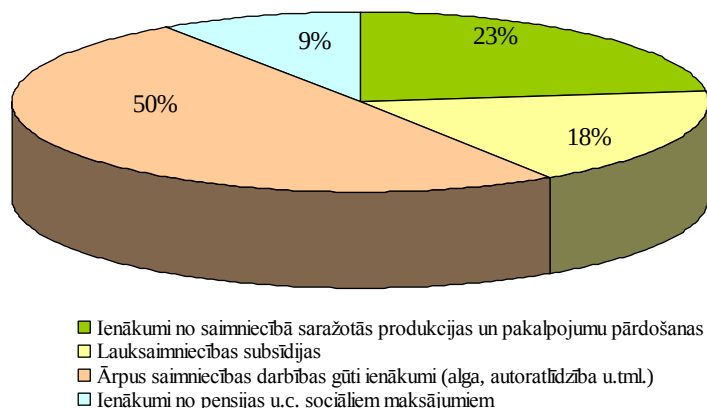
2.3. att. Aptaujāto saimniecību pārdotās produkcijas īpatsvars pa lauksaimniecības ieņēmumu lieluma grupām

Avots: aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=543)

⁵ Vēveris A., pētījuma 16. lapaspuse.

Aptaujas rezultāti atklāj, ka lauku saimniecībās, kurās ieņēmumi (tai skaitā, pašpatēriņš) no lauksaimniecības produktiem ir līdz 3 tūkst. latu, 20% respondenti atbildējuši, ka netiek pārdots nekas no saražotā, un mazāk par 10% šīs grupas respondentu atbildējuši, ka pārdota tiek vairāk nekā 75% no saražotās lauksaimniecības produkcijas. Savukārt respondentu grupā (n=24), kas norādījusi, ka saražotās lauksaimnieciskās produkcijas vērtība pārsniedz 20 tūkst. latu⁶ - nav neviena respondenta, kas lauksaimniecisko produkciju ražotu tikai pašpatēriņa vajadzībām.

Lauksaimniecība (augkopība un/ vai lopkopība, bez pakalpojumiem) kā darbības virziens aptaujā pieminēts visbiežāk: 63% no respondentiem (n=920) norāda, ka nodarbojas ar augkopību un/vai lopkopību (bez lauksaimniecības pakalpojumiem); 19% sniedz lauksaimniecības pakalpojumus un/vai īsteno nelauksaimniecisko darbību; 18% gadījumu atzīmēts, ka saimniecībā tiek īstenoti darbības virzieni no abām augstākminētajām grupām. Aptaujas datu analīze atklāj, ka saimniecībā īstenotā saimnieciskā darbība nespēlē dominējošu lomu saimniecības īpašnieku ienākumu gūšanā: 59% respondentu (n=452) norādījuši, ka pašu saimnieciskā darbība rada līdz 50% no kopējiem ģimenes ienākumiem (3.1.attēls). Atbildot par ģimenes ienākumu avotiem un to struktūru, respondenti norādījuši, ka 50% no kopējiem ģimenes ienākumiem tiek gūti ārpus saimniecības darbības (kā alga u.c.) un tikai 23% no kopējiem ģimenes ienākumiem veido ienākumi, kas gūti no saimniecībā īstenotās saimnieciskās darbības (pieskaitot lauksaimniecības subsīdijas – 41%) (2.4.attēls).

2.4. att. Aptaujāto saimniecību ienākumu avotu struktūra

Avots: aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=452)

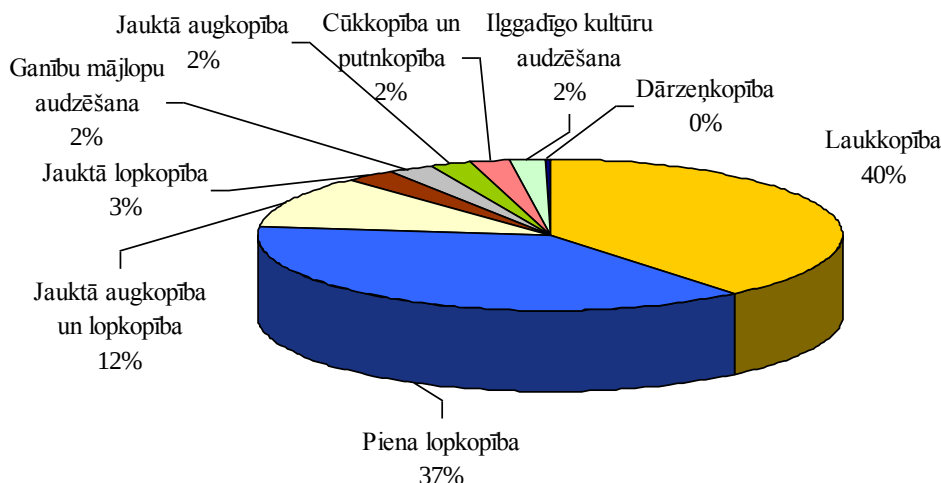
Tādējādi var pieņemt, ka vismaz lielā daļā mazo un vidēji mazo lauku saimniecību pašu saimniekošana ir blakus ienākumu avots.

Galvenie darbības virzieni, ar ko nodarbojas mazās un vidēji mazās lauku saimniecības Latvijā, vērtējot pēc standarta izlaides, ir laukkopība, piena lopkopība, kā arī jauktā augkopība un lopkopība. Salīdzinājumā ar vidēji lielajām un lielajām lauku saimniecībām, darbības struktūra ir līdzīga – laukkopība, piena lopkopība, jauktā augkopība un lopkopība ir galvenie darbības virzieni arī vidēji lielajās un lielajās saimniecībās (2.5. attēls). Arī procentuālais sadalījums starp specializācijas virzieniem ir līdzīgs, izņēmums ir piena lopkopība, kas vidēji lielo un lielo saimniecību grupā veido gandrīz divreiz lielāku daļu (37%) nekā mazo un vidēji mazo saimniecību grupas specializācijas struktūrā (20%), taču

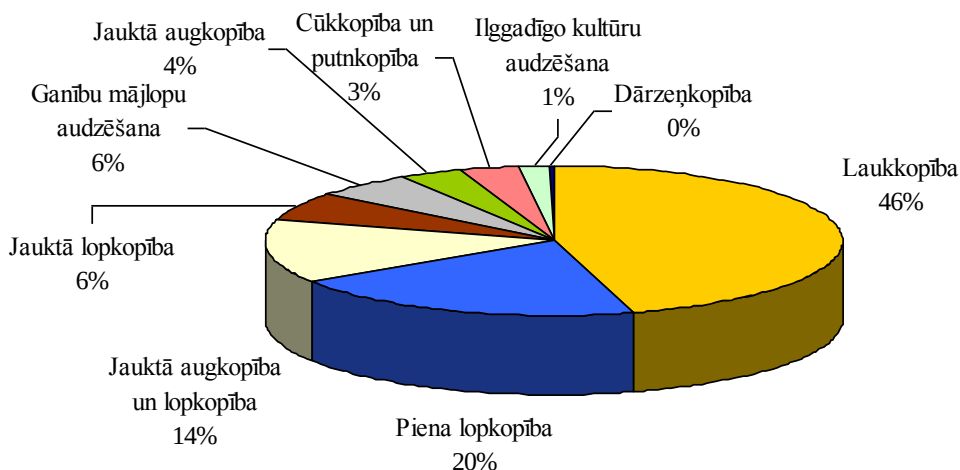
⁶ šī saimniecību grupa neietilpst pētījuma mērķa grupā, jo SI pārsniedz EUR 25 tūkst.

mazo un vidēji mazo saimniecību grupā ir salīdzinoši lielāks īpatsvars saimniecībām, kas nodarbojas ar ganāmo mājlopu audzēšanu un jaukto lopkopību.

Vidēji lielās un lielās saimniecības

Mazās un vidēji mazās saimniecības (SI līdz 25 tūkst. EUR)

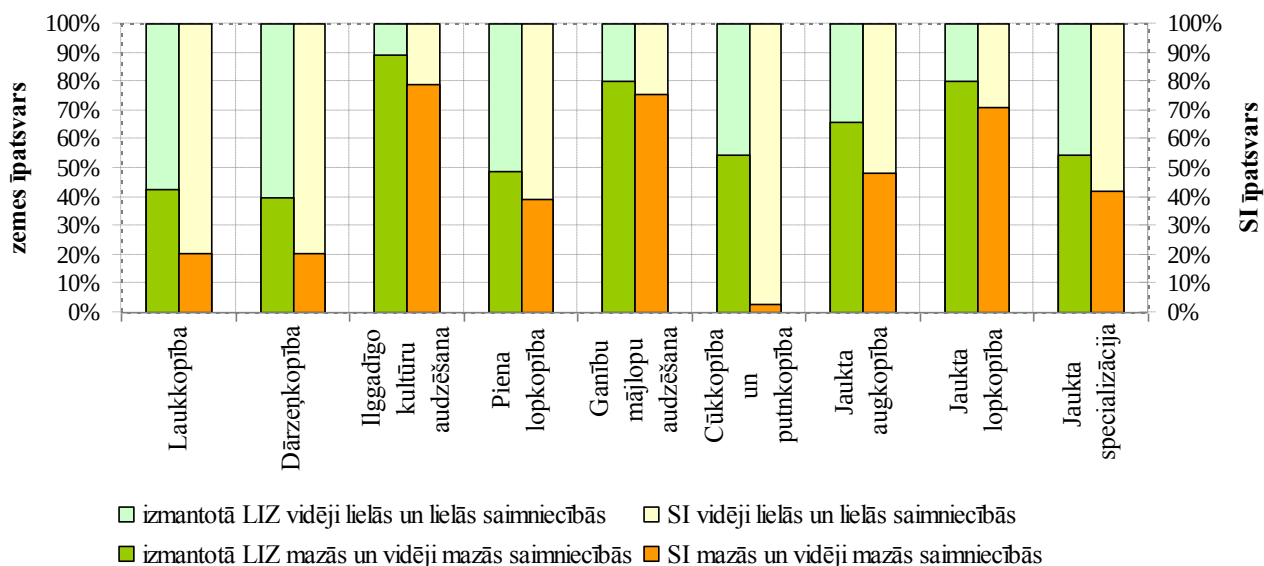

2.5. att. Lauku saimniecību galvenie darbības veidi pēc SI pa saimniecību ekonomiskā lieluma grupām Latvijā 2010.gadā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc CSP Lauksaimniecības skaitītšanas datiem

Izmantotās LIZ un standarta izlaides īpatsvars mazajās un vidēji mazajās saimniecībās no kopējās zemes platības un standarta izlaides Latvijā pa specializācijas veidiem redzams 2.6.attēlā. Mazo un vidēji mazo saimniecību grupai lielākais īpatsvars kopējā specializācijas standarta izlaidē pastāv ilggadīgo kultūru audzēšanā (79% no kopējās SI), ganību mājlopu audzēšanā (76%), kā arī jauktā lopkopībā (71%), norādot, ka šo produktu ražošanā Latvijā dominē mazās un vidēji mazās saimniecības. Savukārt izteikti vismazākais īpatsvars mazām un vidēji mazām saimniecībām ir cūkkopības un putnkopības specializācijas saimniecību radītajā kopējā izlaidē. No attēla var redzēt, ka SI un LIZ

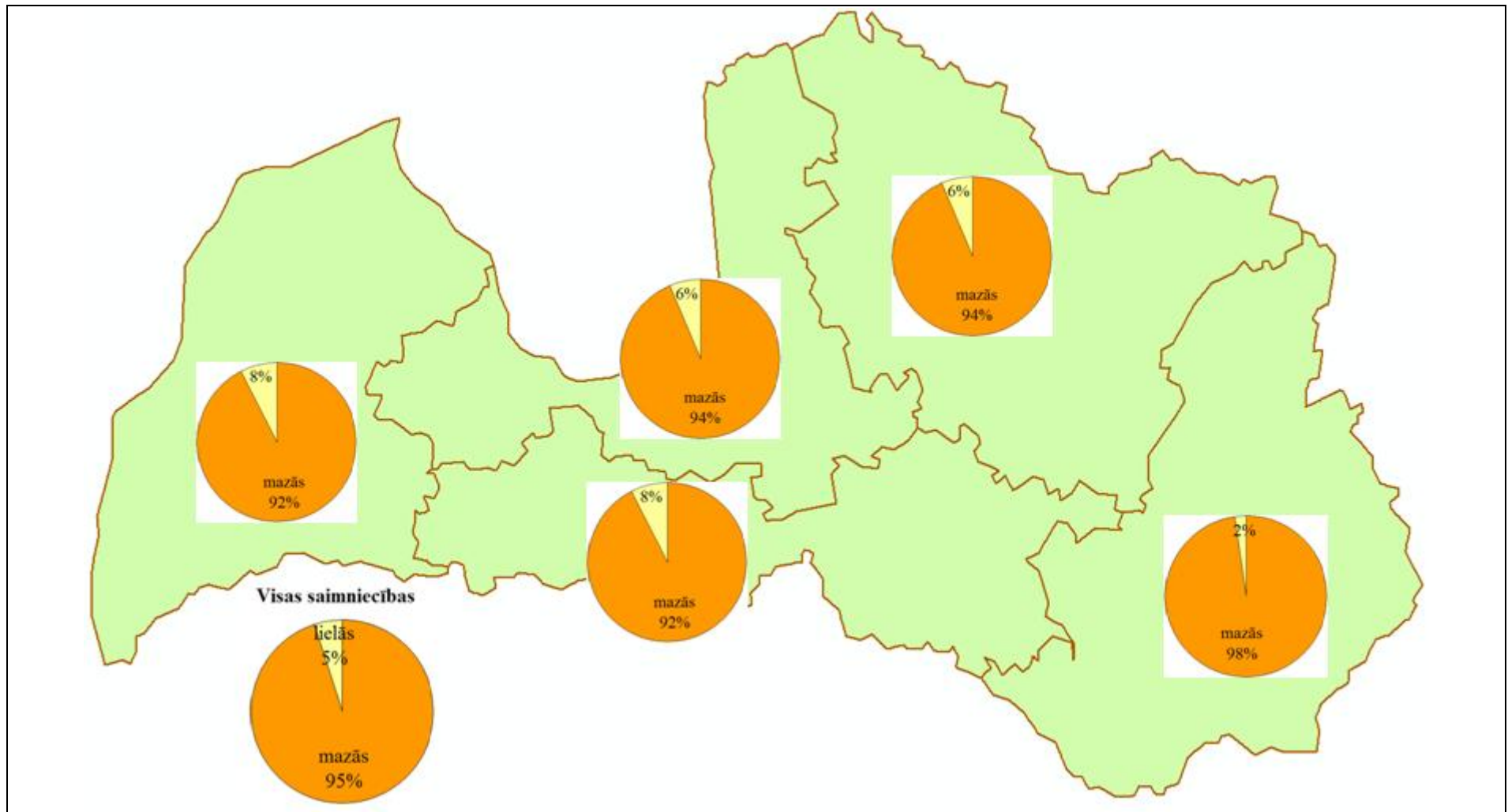
Īpatsvari būtiski neatšķiras ganību mājlopu specializācijas saimniecībās, kas norāda uz samērā līdzīgu zemes izmantošanas intensitāti abu ekonomiskā lieluma grupu saimniecībās.

2.6. att. Mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvara rādītāji pa specializācijas veidiem Latvijā 2010.gadā

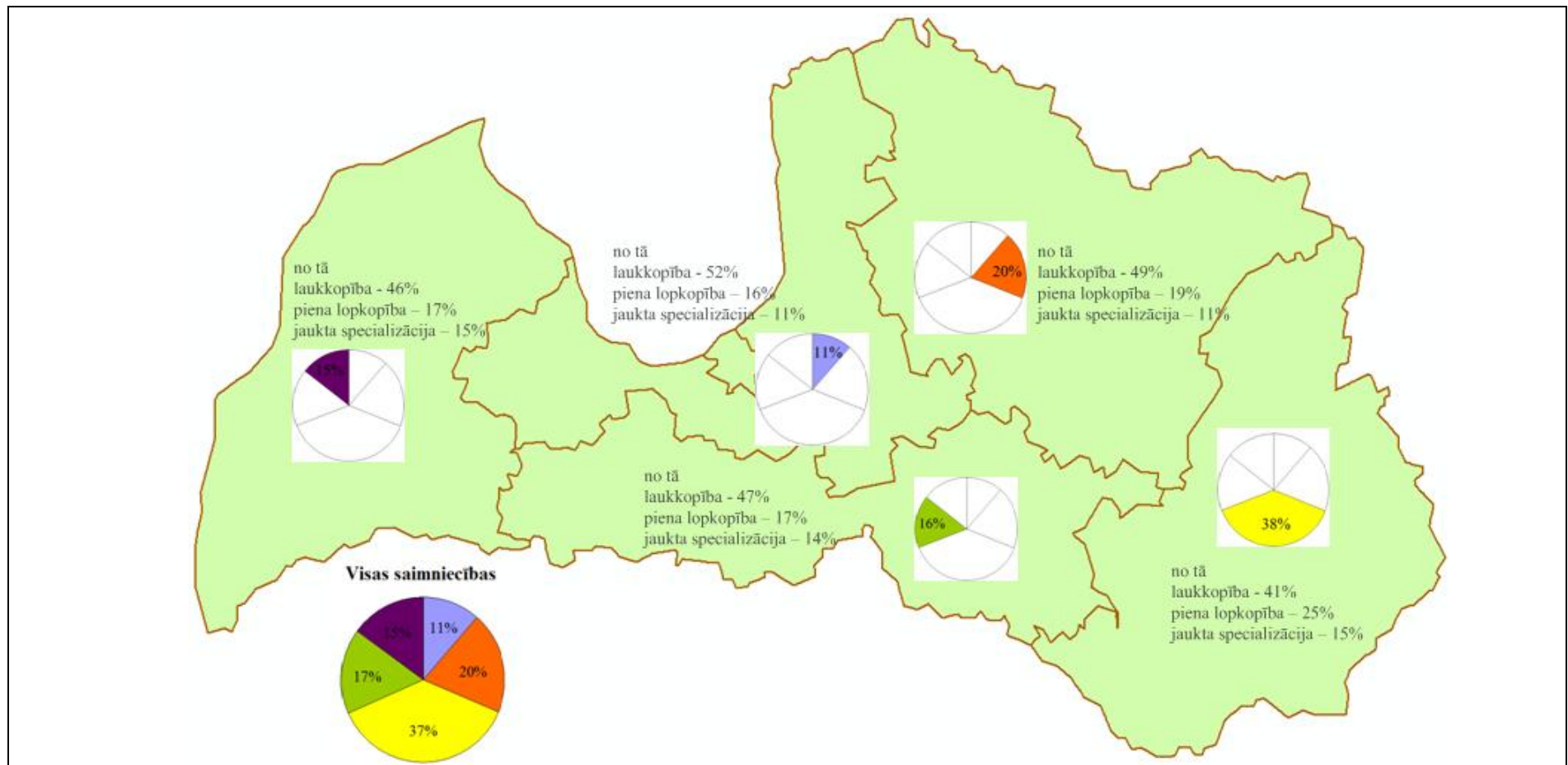
Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc CSP Lauksaimniecības skaitīšanas datiem

Mazo un vidēji mazo lauku saimniecību izplatība Latvijas teritorijā ir salīdzinoši vienmērīga. Līdzīgi kā visās saimniecībās kopumā, reģionālā dalījumā vislielākā mazo un vidēji mazo saimniecību daļa no kopējā saimniecību skaita ir Latgales reģionā (38% no kopējā mazo un vidēji mazo saimniecību skaita), bet vismazāk mazo un vidēji mazo saimniecību no kopējā saimniecību skaita ir Pierīgas reģionā (11%). Vērtējot lauku saimniecību struktūru katrā reģionā atsevišķi – Latgales reģionā lauku saimniecību struktūrā ir augstākais mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvars, savukārt mazākais šīs saimniecību grupas īpatsvars pastāv Zemgales un Kurzemes reģionu lauku saimniecību struktūrās (2.7.attēls). Mazo un vidēji mazo lauku saimniecību galvenie darbības veidi (pēc Standarta izlaides reģionos) pa reģioniem ir līdzīgi, atzīmējams Latgales reģions, kur lielāks nekā citur ir piena lopkopības saimniecību īpatsvars reģiona lauku saimniecību struktūrā (2.8. attēls).

2.7. att. Mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īpatsvars Latvijas reģionos 2010.gadā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc CSP Lauksaimniecības skaitīšanas datiem 2010.gadā

2.8. att. Mazo un vidēji mazo lauku saimniecību reģionālais sadalījums un darbības virzieni 2010.gadā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc CSP Lauksaimniecības skaitīšanas datiem

2.2 Līdzšinējā mazo un vidēji mazo saimniecību attīstība Latvijā

Statistikas dati par Latvijas lauku saimniecībām, ņemot vērā šo saimniecību standarta izlaidi (SI) ir pieejami tikai par periodu kopš 2005.gada. Līdz 2005.gadam informācija par lauku saimniecību SI nav tikusi apkopota. Turklāt statistikas dati nav pieejami ikgadējā formā, bet gan par trīs atsevišķiem gadiem – 2005.g., 2007.g., – kad ir veikti lauku saimniecību struktūru apsekojumi un 2010.g., – kad īstenota Lauksaimniecības skaitīšana. Tomēr var uzskatīt, šie dati sniedz pietiekošu informāciju par mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības tendencēm un ļauj spriest par iespējamām likumsakarībām, turklāt 2005.gads ir laiks, kas gandrīz sakrīt ar būtisku pārmaiņu brīdi Latvijas tautsaimniecības attīstībā⁷.

2.2.1 Lauku saimniecību skaita dinamika

Lauku saimniecību skaita dinamikas analīze parāda, ka mazo un vidēji mazo saimniecību skaitam ir tendence samazināties (2.1. tabula).

2.1. tabula

Lauku saimniecību skaits Latvijā 2005., 2007., 2010.gadā, tūkst.

Saimniecību grupas (pēc SI tūkst. EUR)	2005	2007	2010
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības (SI<25 tūkst. EUR)</i>	126.10	104.89	79.14
t.sk. SI=0	0.02	-	7.66
t.sk. 0≤SI<2	79.50	65.39	39.24
t.sk. 2≤SI<4	26.85	21.72	14.56
t.sk. 4≤SI<8	13.05	10.91	10.13
t.sk. 8≤SI<15	4.67	4.74	4.91
t.sk. 15≤SI<25	2.01	2.13	2.64
<i>Vidēji lielās un lielās saimniecības (SI>25 tūkst. EUR)</i>	2.56	2.87	4.26
<i>Kopā visas saimniecības*</i>	128.66	107.76	83.40
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības % no kopējā skaita</i>	98.0%	97.3%	94.9%

* matemātiska summa, var nedaudz atšķirties no kopsummas datu avotā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Lauku saimniecību skaita sadalījuma analīze parāda, ka mazās un vidēji mazās saimniecības Latvijā ir skaita ziņā dominējošā saimniecību grupa visā analizētajā periodā (2.1.tabula). Tomēr novērojama stabila tendence samazināties mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvaram kopējā saimniecību skaitā: 2005.gadā šis īpatsvars bija 98.0%, 2010.gadā – 94.9%.

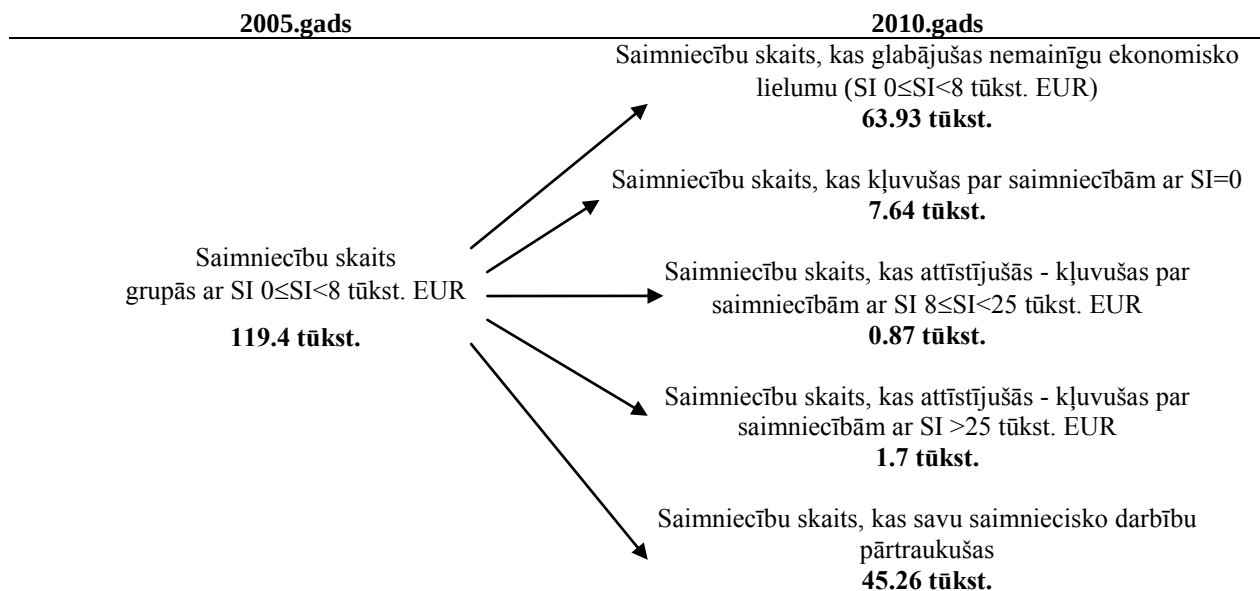
Saskaņā ar 2.1. tabulas datiem kopējais mazo un vidēji mazo saimniecību skaits periodā no 2005. līdz 2010.gadam ir samazinājies aptuveni par 37.2%. Reģionālā dalījumā – visstraujākais mazo un vidēji mazo saimniecību skaita sarukums periodā no 2005. – 2010.gadam vērojams Pierīgas reģionā (50%), kā arī Zemgalē (42%), būtiski, tomēr salīdzinoši vismazāk šīs grupas saimniecību skaits samazinājies Latgales reģionā – par 34%. Samazinājums pamatā ir novērojams tieši mazo saimniecību grupā, izņemot saimniecības ar SI=0. Lauku saimniecību ar

⁷ 01.05.2004. Latvija oficiāli pievienojās ES. Ap šo periodu būtiski mainījās Latvijas tautsaimniecību un jo īpaši lauksaimniecību reglamentējošie normatīvie akti, kā arī citi tautsaimniecību ietekmējošie faktori.

SI=0 straujais pieaugums periodā no 2007.gada (šajā gadā CSP nesniedz informāciju par šādu saimniecību esamību – to nebija vai arī tās nav uzskaitītas) līdz 2010.gadam (šajā gadā šādas saimniecības bija 7.66 tūkst.) visticamāk, ir izskaidrojams ar ļoti būtiskām izmaiņām nekustamā īpašuma nodokļa likumdošanā. 2009.gada beigās tika pieņemtas būtiskas izmaiņas likumā „Par nekustamā īpašuma nodokli”, nosakot diferencētu (paaugstinātu) NĪN likmi par neizmantotu LIZ⁸. Ir ļoti ticams, ka daļa zemes īpašnieku, kuriem piederēja neizmantota LIZ, izvēlējās pieteikties ES platību maksājumiem par LIZ kopšanu, nodrošina LIZ uzturēšanu labā saimnieciskajā stāvoklī, tomēr lauksaimniecisko produkciju neražo, līdz ar to, pēc SI lieluma ietilpst grupā SI=0. Arī aptaujas īstenošanas gaita apliecina, ka eksistē saimniecības, kuras saņem platībmaksājumus, tomēr nedz lauksaimniecisko, nedz nelauksaimniecisko darbību saimniecībā neīsteno un arī neplāno to uzsākt.

Jāatzīmē, ka saimniecību ar SI 8-15 tūkst. EUR apakšgrupā un saimniecību ar SI 15-25 tūkst. EUR apakšgrupā ir novērojams saimniecību skaita pieaugums (2.2. tabula). Stabils pieaugums ir novērojams arī vidēji lielo un lielo saimniecību grupā – periodā no 2005. līdz 2010.gadam tas pieaudzis par 66.4%. Izslēdzot specifiskos faktoros, kas saistīti ar saimniecību ar SI=0 apakšgrupu, minētās strukturālās izmaiņas liecina par lauku saimniecību konsolidāciju un SI izaugsmi.

Novērtējot kopumā Latvijas lauku saimniecības strukturālās pārmaiņas, ar pieņēmumiem, ka periodā no 2005. – 2010.gadam nav nozarē iesaistījušās jaundibinātas saimnieciskas vienības, kā arī pieņemot, ka tajās saimniecību grupās (ar SI >8 tūkst.), kurās saimniecību skaits ir pieaudzis – neviena saimniecība darbību nav pārtraukusi, samazinājusi vai palielinājusi (ekonomiskā lieluma grupa nav mainījies), var spriest par aptuvenu saimniecību kustību periodā 2005. – 2010.g. tajās saimniecību grupās (ar SI 0≤SI<8 tūkst. EUR), kurās novērojams saimniecību skaita kritums.

Salīdzinot ar 2005.gadu, 2010.gadā 55,47 tūkst. mazo un vidēji mazo saimniecību ir piedzīvojušas pārmaiņas: ir mainījies šo saimniecību ekonomiskais lielums vai saimniecības ir pārtraukušas savu darbību. No saimniecībām, kuras piedzīvojušas pārmaiņas – 7.64 tūkst. (13.8%) ir pārtraukušas lauksaimniecisko ražošanu, bet nav likvidējušas savu saimniecību

⁸ Saskaņā ar izmaiņām likumā „Par nekustamā īpašuma nodokli” NĪN likme neizmantotajai LIZ tika divkāršota.

(SI=0), 2.57 tūkst. saimniecību (4.6%) ir kāpinājušas ražošanu – ir mainīties šo saimniecību ekonomiskais lielums; savukārt 45.26 tūkst. saimniecību (81.6%) savu darbību ir pārtraukušas. Šāda aptuveni novērtēta Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību vēsturiskā attīstība kopš 2005.gada liecina, ka tendenci attīstīties šajā periodā uzrādījušas 4.6% saimniecību.

2.2.2 Nodarbināto skaita dinamika

Nodarbināto skaita analīze parāda, ka periodā no 2005. līdz 2010.gadam vērojama tendence samazināties nodarbināto skaitam kopumā lauku saimniecībās (2.2.tabula): šajā periodā tas samazinājies par 38.0% (no 137.26 tūkst. LDV 2005.gadā līdz 85.16 tūkst. LDV 2010.gadā). Tomēr jāatzīmē, ka samazinājums ir saistīts ar nodarbināto skaita samazināšanos mazo un vidēji mazo saimniecību grupā (kritums par 44.6%), turpretī vidēji lielo un lielo saimniecību grupā ir novērojams nodarbināto skaita pieaugums par 10.4%.

2.2. tabula

**Lauku saimniecībās tieši nodarbināto skaits kopumā un vidēji uz vienu saimniecību
Latvijā 2005., 2007., 2010.gadā (tūkst. LDV*)**

Saimniecību grupas (pēc SI tūkst. EUR)	Kopējais skaits			Vidēji uz saimniecību		
	2005	2007	2010	2005	2007	2010
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības (SI<25 tūkst. EUR)</i>	120.74	88.14	66.92	1.0	0.85	0.85
t.sk. SI=0	0.01	-	2.41	0.5	-	0.3
t.sk. 0≤SI<2	48.55	35.93	23.16	0.6	0.5	0.6
t.sk. 2≤SI<4	36.58	24.31	15.58	1.4	1.1	1.1
t.sk. 4≤SI<8	21.85	15.59	13.40	1.7	1.4	1.3
t.sk. 8≤SI<15	9.18	8.09	7.74	2.0	1.7	1.6
t.sk. 15≤SI<25	4.57	4.22	4.63	2.3	2.0	1.8
<i>Vidēji lielās un lielās saimniecības (SI>25 tūkst. EUR)</i>	16.52	16.64	18.24	6.5	5.8	4.3
<i>Kopā visas saimniecības**</i>	137.26	104.78	85.16	1.1	1.0	1.0
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības % no kopējā skaita</i>	88.0%	84.1%	78.6%	-	-	-

* lauksaimniecības darba vienība

** matemātiska summa, var nedaudz atšķirties no kopsummas datu avotā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Mazo un vidēji mazo saimniecību grupā vērojama nodarbināto skaita samazināšanās gandrīz visās apakšgrupās, izņemot saimniecības ar SI=0 un saimniecības ar SI 15-25 tūkst. EUR (2.2.tabula), kurās nodarbināto skaits no 2005. līdz 2010.gadam ir pieaudzis par 1.3%. Kopumā ir novērojama šāda attīstības tendence: jo mazāks ir saimniecību ekonomiskais lielums, jo lielāks ir nodarbināto kritums šajā saimniecību apakšgrupā. Sasaistot šo sakarību ar zemo SI, kas raksturīga šai saimniecību grupai, var secināt, ka cilvēki šajās saimniecībās pakāpeniski pārtrauc lauksaimniecisko darbību, dažādu ārēju un iekšēju faktoru ietekmē, to skaitā, iespējams, tādēļ, ka lauksaimniecībā šie cilvēki nespēj gūt pietiekamus ienākumus pienācīga atalgojuma un dzīves kvalitātes nodrošināšanai.

Samazinoties nodarbināto skaitam mazo un vidēji mazo saimniecību grupā un tam palielinoties vidēji lielo un lielo saimniecību grupā, samazinājusies mazo un vidēji mazo saimniecību loma nodarbinātības struktūrā no 88.0% (2005) līdz 78.6% (2010.). Tomēr joprojām vairāk kā ¾ visu lauku saimniecībās nodarbināto ir nodarbināti tieši mazajās un vidēji mazajās saimniecībās.

Vidējā nodarbināto skaita lauku saimniecībās analīze parāda, ka kopumā ir novērojama tendence samazināties vidējam nodarbināto skaitam uz 1 lauku saimniecību (2.2.tabula). Šī tendence ir

īpaši izteikta vidēji lielo un lielo saimniecību grupā, kur vidējais nodarbināto skaits vienā saimniecībā periodā no 2005. līdz 2010.gadam ir samazinājies par 33.6% (mazo un vidēji mazo saimniecību grupā par 11.7%). Vidējais nodarbināto skaita samazinājums ir novērojams praktiski visās mazo un vidēji mazo saimniecību apakšgrupās. Izteiktāks tas ir tieši saimniecībās ar lielāku SI, norādot uz darbaspēka produktivitātes kāpināšanos vidēji lauksaimniecībā.

2.2.3 Zemes apsaimniekošanas dinamika

Izmantotās LIZ kopplatību analīze parāda, ka, lai arī kopējā izmantotās LIZ platība periodā no 2005. līdz 2010.gadam ir palielinājusies, mazo un vidēji mazo saimniecību grupā tā ir samazinājusies (2.2. tabula). Kopējās izmantotās LIZ platības palielinājums ir saistīts ar izmantotās LIZ platības pieaugumu vidēji lielo un lielo saimniecību grupā, tajā skaitā – arī uz zemes pārņemšanas rēķina.

2.3. tabula

Izmantotā LIZ platība Latvijā 2005., 2007., 2010.gadā (tūkst. ha) kopumā un vidēji

Saimniecību grupas (pēc SI tūkst. EUR)	Kopējais skaits			Vidēji uz saimniecību		
	2005	2007	2010	2005	2007	2010
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības (SI<25 tūkst.EUR)</i>	1 143.4	1 102.7	902.3	9.1	10.5	11.4
t.sk. SI=0	-	-	60.7	-	-	7.9
t.sk. 0≤SI<2	395.7	391.6	266.5	5.0	6.0	6.8
t.sk. 2≤SI<4	258.2	233.1	149.6	9.6	10.7	10.3
t.sk. 4≤SI<8	222.6	198.6	167.5	17.1	18.2	16.5
t.sk. 8≤SI<15	152.7	157.5	138.6	32.7	33.2	28.2
t.sk. 15≤SI<25	114.3	121.9	119.4	56.8	57.2	45.2
<i>Vidēji lielās un lielās saimniecības (SI>25 tūkst. EUR)</i>	557.7	670.6	894.0	217.8	233.7	209.9
<i>Kopā visas saimniecības*</i>	1 701.1	1 773.3	1 796.3	13.2	16.5	21.5
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības % no kopējā skaita</i>	67.2%	62.2%	50.2%	-	-	-

* matemātiska summa, var nedaudz atšķirties no kopsummas datu avotā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Detalizēta mazo un vidēji mazo saimniecību grupas analīze parāda, ka gandrīz visās saimniecību apakšgrupās izmantotā LIZ 2010.gadā bija mazāka nekā 2005.gadā (2.3. tabula). Būtiski samazinājies aplūkotajā periodā ir arī mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvars kopējā izmantotās LIZ platībā no 67.2% līdz 50.2%.

Reģionālā sadalījumā procentuāli visvairāk mazo un vidēji mazo saimniecībās izmantotās LIZ platības sarukušas Zemgalē (par 30%, kopš 2005.gada), vismazākais samazinājums vērojams Vidzemē (4%), Kurzemē un Pierīgas reģionā kritums ir līdzīgs – 27% kopš 2005.gada, savukārt Latgalē šīs grupas saimniecību izmantotā LIZ 2010.gadā sarukusi par 17%, salīdzinājumā ar 2005. gadu.

Kopumā Latvijā novērojama tendence palielināties vidējam lauku saimniecības lielumam pēc LIZ (2.3.tabula): kopumā vidējā izmantotā LIZ ir pieaugusi no 13.2 ha (2005.) līdz 21.5 ha (2010.) uz saimniecību. Vidējās izmantotās LIZ platības pieaugums periodā no 2005. līdz 2010.gadam ir novērojams tieši mazo un vidēji mazo saimniecību grupā, kas liecina, ka lauksaimniecisko darbību vispirms pārtrauc pašas mazākās saimniecības. Turpretī vidēji lielo un lielo saimniecību grupā vidējā izmantotā LIZ platība ir faktiski samazinājusies.

2.2.4 Lauksaimniecības dzīvnieku skaita dinamika

Periodā no 2005. līdz 2010.gadam lauksaimniecības dzīvnieku skaits mazo un vidēji mazo saimniecību grupā ir samazinājies par 31.4% – no 238.78 tūkst. LLV līdz 163.69 tūkst. LLV (2.4.tabula). Turpretī vidēji lielo un lielo saimniecību grupā šajā pašā periodā lauksaimniecības dzīvnieku skaits ir pieaudzis par 43.0%.

2.4. tabula

Lauksaimniecības dzīvnieku skaits lauku saimniecībās Latvijā 2005., 2007., 2010.gadā (tūkst. LLV*)

Saimniecību grupas (pēc SI tūkst. EUR)	Kopējais skaits			Vidēji uz saimniecību		
	2005	2007	2010	2005	2007	2010
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības (SI<25 tūkst. EUR)</i>	238.78	228.78	163.69	1.89	2.18	2.07
t.sk. SI=0	-	-	-	-	-	-
t.sk. 0≤SI<2	29.79	28.87	16.94	0.37	0.44	0.43
t.sk. 2≤SI<4	65.66	54.64	29.49	2.45	2.52	2.03
t.sk. 4≤SI<8	64.89	58.05	41.08	4.97	5.32	4.06
t.sk. 8≤SI<15	45.83	49.97	39.54	9.81	10.54	8.05
t.sk. 15≤SI<25	32.61	37.25	36.64	16.22	17.49	13.88
<i>Vidēji lielās un lielās saimniecības (SI>25 tūkst. EUR)</i>	217.47	259.11	310.93	84.95	90.28	72.99
<i>Kopā visas saimniecības**</i>	456.25	487.89	474.62	3.55	4.53	5.69
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības % no kopējā skaita</i>	52.3%	46.9%	34.5%	-	-	-

* nosacītā mājlopu vienība

** matemātiska summa, var nedaudz atšķirties no kopsummas datu avotā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Lauksaimniecības dzīvnieku skaita samazinājums Latvijā vērojams gandrīz visās mazo un vidēji mazo saimniecību apakšgrupās, izņemot saimniecības ar SI 15-25 tūkst. EUR. Periodā no 2005. līdz 2007.gadam mainījies arī lauksaimniecības dzīvnieku sadalījums starp lauku saimniecību grupām. Ja perioda sākumā vairāk kā puse (52.3%) lauksaimniecības dzīvnieku tika turēti mazajās un vidēji mazajās saimniecībās, tad 2010.gadā mazajās saimniecībās tika turēti tikai 34.5% no kopējā skaita.

2.4. tabulā redzams, ka no 2005. līdz 2007.gadam vērojama tendence palielināties vidējam dzīvnieku skaitam saimniecībā, savukārt no 2007. līdz 2010.gadam tam tendence kristies. Šīs svārstības visticamāk saistāmas ar Pasaules finanšu krīzes (2008. – 2010.) ietekmi: ar gaļas un piena cenas kritumu un graudu un lopbarības izmaksu kāpumu šajā laikā. Jāatzīmē, ka, spriežot pēc dzīvnieku skaita vidēji saimniecībā 2005. un 2010.g., var secināt, ka vidēji lielās un lielās saimniecības krīzē cietušas vairāk nekā mazās un vidēji mazās saimniecības.

2.2.5 Lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas dinamika

Kopējās lauku saimniecību SI analīze periodam no 2005. līdz 2010.gadam parāda tendenci samazināties mazo un vidēji mazo saimniecību (SI līdz EUR 25 tūkst.) standarta izlaidei, kamēr vidēji lielo un lielo saimniecību SI ir stabila tendence augt (2.5.tabula). Kopumā mazo un vidēji mazo saimniecību grupā SI samazinājumu noteic standarta izlaides samazinājums saimniecību grupās līdz SI EUR 8 tūkst. Mazo un vidēji mazo saimniecību grupās ar salīdzinoši augstāku ekonomisko lielumu (SI EUR 8 – 25 tūkst.) vērojams SI kāpums, līdzīgi kā tas ir vidēji lielo un lielo saimniecību grupā.

2.5. tabula

Standarta izlaide lauku saimniecībās Latvijā 2005., 2007., 2010.gadā (tūkst. EUR)

Saimniecību grupas (pēc SI tūkst. EUR)	2005	2007	2010
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības (SI<25 tūkst. EUR)</i>	297 829.1	265 344.8	230 091.7
t.sk. SI=0	-	-	-
t.sk. 0≤SI<2	62 390.0	51 893.2	28 159.7
t.sk. 2≤SI<4	75 454.4	61 248.3	41 894.7
t.sk. 4≤SI<8	71 377.3	60 257.4	56 191.0
t.sk. 8≤SI<15	50 091.5	51 260.4	53 196.4
t.sk. 15≤SI<25	38 516.0	40 685.6	50 649.9
<i>Vidēji lielās un lielās saimniecības (SI>25 tūkst. EUR)</i>	287 118.8	331 947.7	547 099.2
<i>Kopā visas saimniecības*</i>	584 947.8	597 292.5	777 191.0
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības % no kopējā skaita</i>	50.9%	44.4%	29.6%

* matemātiska summa, var nedaudz atšķirties no kopsummas datu avotā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Periodā kopš 2005.g. gan valstī kopumā, gan mazo un vidēji mazo saimniecību grupā samazinājies tādu saimniecību skaits un īpatsvars, kurās pašpatēriņš pārsniedz 50% no saražotās lauksaimniecības produkcijas. Ja 2005.gadā reģistrētas 98.42 tūkst. augsta pašpatēriņa saimniecību (76% no kopējā skaita), tad 2010.gadā šādu saimniecību skaits sarucis līdz 58.87 tūkst. (71% no kopējā skaita). Kopumā mazo un vidēji mazo saimniecību grupā šādu saimniecību skaits samazinājies par 40.2%, tomēr kopumā grupā tas arvien ir augsts un veido 74.3% no kopējā mazo un vidēji mazo saimniecību skaita. Savukārt vidēji lielo un lielo saimniecību grupā augsta pašpatēriņa saimniecību skaits sarucis par 66.7%, un šādas saimniecības veido vairs tikai 0.9% no kopējā vidēji lielo un lielo saimniecību skaita⁹. Jāatzīmē, ka zinātniskajā literatūrā konstatēta sakarība starp zemāku attīstības līmeni un augstāku pašpatēriņa saimniecību līmeni (naturālo saimniekošanu) (IAMO, 2003).

Visticamāk, saistībā ar Pasaules finanšu krīzi (2008. – 2010.g.) mazo un vidēji mazo saimniecību grupā augsta pašpatēriņa saimniecību īpatsvaram pēc krituma 2007.gadā ir bijusi tendence atkal palielināties 2010.gadā. Pat izslēdzot saimniecības ar SI=0, gandrīz visās saimniecību apakšgrupās minēto saimniecību īpatsvars 2010.gadā bija aptuveni 2005.gada līmenī vai pat augstāks. Izņēmums ir saimniecību ar SI 15-25 tūkst. EUR apakšgrupa, kurai novērojama stabila minēto saimniecību īpatsvara samazināšanās tendence¹⁰. Tas, iespējams, saistās ar pārdošanas grūtībām, jo, kā tas augstāk norādīts, ražošanas apjomi šajās saimniecībās ir samazinājušies.

2.3 Latvijas mazo un vidējo lauku saimniecību attīstība uz citu valstu fona

Darba uzdevuma ietvaros veikts un šajā sadaļā apkopots Latvijas un dažu citu ES dalībvalstu mazo un vidēji mazo saimniecību (SI līdz EUR 25 000) grupas attīstības rādītāju salīdzinājums un analīze. Salīdzinājumam izvēlētas sekojošas valstis: Igaunija, Lietuva, Polija, Austrija un Dānija. Lai gan teritorijas, iedzīvotāju skaita, lauksaimniecībā saražotās produkcijas vērtības un

⁹ Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

¹⁰ Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

citu rādītāju ziņā šīs valstis ir krasi atšķirīgas, tajās novērojams salīdzinoši augsts mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvars lauku saimniecību struktūrā (2.6. tabula).

2.6. tabula

Lauku saimniecību struktūra Latvijā un ES valstīs 2010. gadā¹¹

Valsts	Mazās un vidēji mazās saimniecības, %		Vidēji lielās un lielās saimniecības, %	Skaits kopā (100%)
	SI līdz EUR 4 tūkst.	SI no EUR 4 – 25 tūkst.		
Latvija	73.7% ↓	21.2% ↑	5.1% ↑	83 390
Igaunija	58.8% ↓	28.1% ↓	13.1% ↑	19 610
Lietuva	73.3% ↑	22.5% ↓	4.2% ↑	199 910
Polija	51.5% ↓	38.6% ↑	9.9% ↑	1 506 620
Austrija	23.1% ↓	38.5% ↓	38.4% ↑	150 170
Dānija	7.5% ↑	35.4% ↓	57.1% ↑	42 100
Kopā ES	60.4%	25.3%	14.3%	12 014 570

↑, ↓ - atspoguļo izmaiņas salīdzinājumā ar 2005.gadu.

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Analizētajās valstīs, līdzīgi kā Latvijā, lauku saimniecību struktūra ir sadrumstalota. Tikai Dānijā vidēji lielās un lielās saimniecības ir vairāk kā puse no kopējā saimniecību skaita. Igaunijā, Polijā un jo īpaši Lietuvā – līdzīgi kā Latvijā - saimniecību skaitā dominē mazās un vidēji mazās saimniecības, tostarp nekomerciālo saimniecību apakšgrupa, kurās SI nepārsniedz EUR 4 tūkst.

Latvijā 2010.gadā vērojams mazākais saimniecību ar SI no EUR 4 – 25 tūkst. īpatsvars (21.2%), savukārt visaugstākais nekomerciālo saimniecību īpatsvars (73.7%) (ar SI līdz EUR 4 tūkst.) kopējā lauku saimniecību struktūrā.

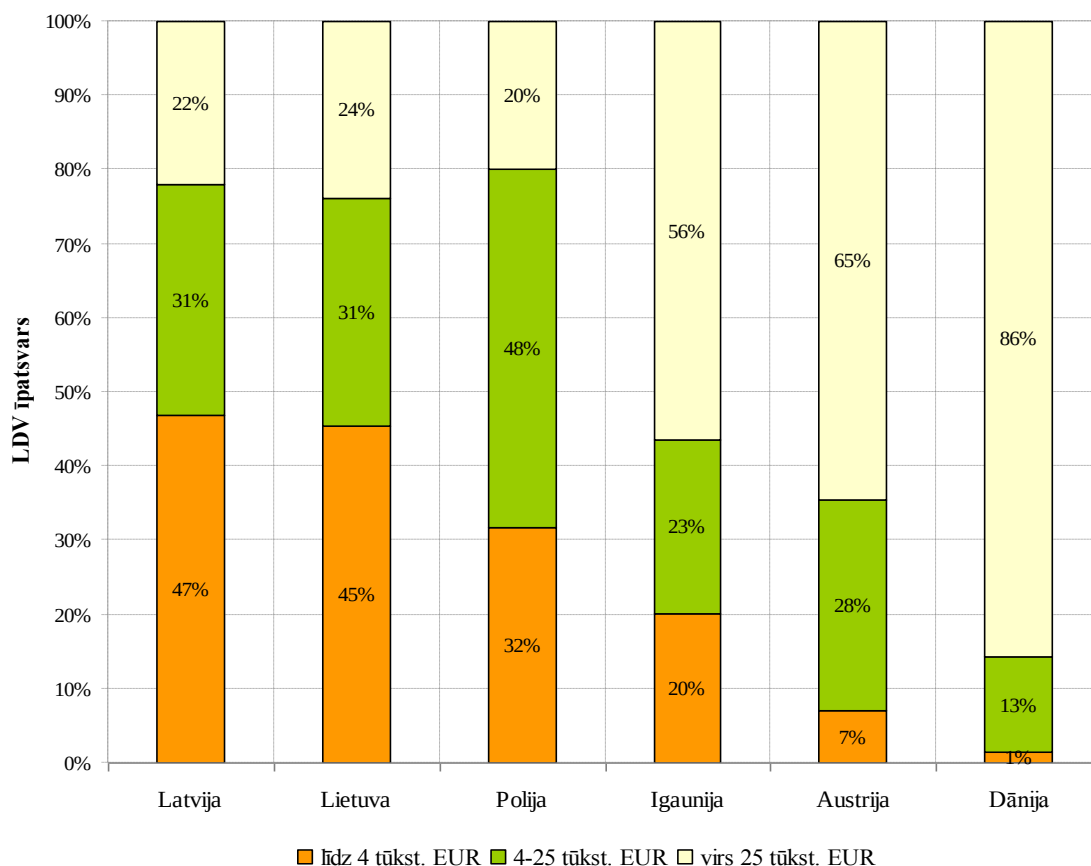
Periodā no 2005. līdz 2010.gadam lauku saimniecību skaits sarucis visās salīdzinājumā iekļautajās valstīs. Visstraujākais saimniecību skaita samazinājums vērojams Polijā (par 39%), Latvijā (par 35%) un Igaunijā (par 29%). Lietuvā un Dānijā lauku saimniecību skaits kopš 2005.gada samazinājies attiecīgi par 20% un 18%, savukārt Austrijā tikai par 12%. Izņemot Dāniju, kur saimniecību skaita samazināšanās vērojama nozarē kopumā, visās pārējās salīdzinājumā iekļautajās valstīs izteikts lauku saimniecību skaita samazinājums novērojams tikai mazo un vidēji mazo saimniecību grupā (visstraujāk Polijā – par 42%, vislēnāk Austrijā – par 20%; Latvijā par 38%), savukārt vidēji lielo un lielo saimniecību grupā vērojams saimniecību skaita pieaugums (visstraujāk Lietuvā un Latvijā par 66%, vislēnāk Austrijā par 4%) 2010.gadā, salīdzinājumā ar 2005.gadu.

Saimniecību skaita izmaiņas ekonomiskā lieluma grupās ir rosinājušas arī lauku saimniecību struktūras izmaiņas. Latvijā vērojamo tendenci var vērtēt pozitīvi – samazinoties nekomerciālajām saimniecībām, pieaudzis gan pārējo mazo un vidēji mazo saimniecību skaits un īpatsvars struktūrā, gan vidēji lielo un lielo saimniecību īpatsvars. Līdzīgas strukturālas izmaiņas notikušas Polijā un arī Lietuvā. Austrijā un Dānijā, neraugoties uz jau pastāvošo vidēji lielo un lielo saimniecību augstāko īpatsvaru, saimniecību struktūras konsolidācija turpinājusies. Tas ļauj prognozēt, ka līdzīga dinamika turpināsies arī citās valstīs, tostarp Latvijā.

¹¹ EUROSTAT apkopo informāciju par saimniecībām, kuru apsaimniekotā LIZ ir vismaz 1 ha (līdz 2010. gadam) un saimniecībām, kuru apsaimniekotā LIZ ir mazāka par 1 ha, ja saimniecība saražo noteiktu apjomu produkcijas.

2.3.1 Mazo un vidējo mazo saimniecību loma lauku nodarbinātībā

Lai raksturotu dažādu lielumu saimniecību nozīmi katras valsts lauku nodarbinātībā, apkopota informācija par nodarbināto skaitu LDV dažāda lieluma saimniecībās (2.2.attēls).

2.9.att. Lauku saimniecībās nodarbināto (LDV) īpatsvars pa lieluma grupām analizētajās ES valstīs 2010.gadā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Kopumā Latvijā, Lietuvā un Polijā mazajās un vidēji mazajās saimniecībās nodarbināti vairāk nekā $\frac{3}{4}$ no lauksaimniecībā nodarbināto skaita. Polijā vairāk nekā puse no šiem cilvēkiem koncentrēti saimniecībās ar SI no EUR 4-25 tūkst., savukārt Latvijā un Lietuvā vērojams augsts darbaspēka patēriņš nekomerciālajās saimniecībās (SI līdz 4 tūkst. EUR) – 45% vai vairāk no kopējā darbaspēka patēriņa lauksaimniecībā.

Igaunijā un pārējās analizētajās valstīs vidēji lielo un lielo saimniecību loma nodarbinātībā ir daudz nozīmīgāka: vidēji lielo un lielo saimniecību grupā nodarbināti vairāk nekā puse no kopumā lauksaimniecībā nodarbinātajiem, savukārt salīdzinoši zems nodarbināto skaits koncentrēts mazo un vidēji mazo saimniecību apakšgrupā ar SI līdz EUR 4 tūkst.

Jāatzīmē, ka Dānijā nekomerciālajās saimniecībās (SI līdz EUR 4 tūkst.) nodarbināto īpatsvars ir īpaši neliels (1%), bet mazo un vidēji mazo saimniecību loma nodarbinātībā kopumā nesasniedz 20% no kopējā nodarbināto skaita, tādējādi norādot uz lauksaimniecības nozares salīdzinoši augstāku koncentrācijas pakāpi un darbaspēka patēriņu galvenokārt vidēji lielajās un lielajās saimniecībās, vai arī, vienkārši – uz katra strādājošā augstāku produktivitāti.

Periodā no 2005. – 2010.gadam lauksaimniecībā nodarbināto skaits samazinājies visās analizētajās valstīs. Latvijā novērojams visstraujākais nodarbināto skaita kritums – par 38%, Dānijā – vislēnākais – par 13%. Pārējās valstīs lauksaimniecībā nodarbināto skaits šajā periodā krities par aptuveni 32%. Mazo un vidēji mazo saimniecību grupā nodarbināto skaita kritums bijis straujāks nekā valstī vidēji. Austrijā kopš 2005.gada mazajās un vidēji mazajās lauku saimniecībās nodarbinātība samazinājusies par 49%, savukārt Dānijā par 20% (Latvijā par 45%). Vidēji lielo un lielo saimniecību grupā starp valstīm vērojamas atšķirīgas nodarbināto skaita izmaiņu tendences. Valstīs, kur lauku saimniecību struktūra ir mazāk sadrumstalota (Dānija, Austrija, Igaunija) – kopš 2005.gada vērojams nodarbināto kritums šajā saimniecību grupā par 12-15%; savukārt valstīs ar sadrumstalotu struktūru (Latvija, Lietuva Polija) vērojams nodarbināto skaita pieaugums vidēji lielo un lielo saimniecību grupā, visticamāk – pateicoties šīs saimniecību grupas salīdzinošajai izaugsmei.

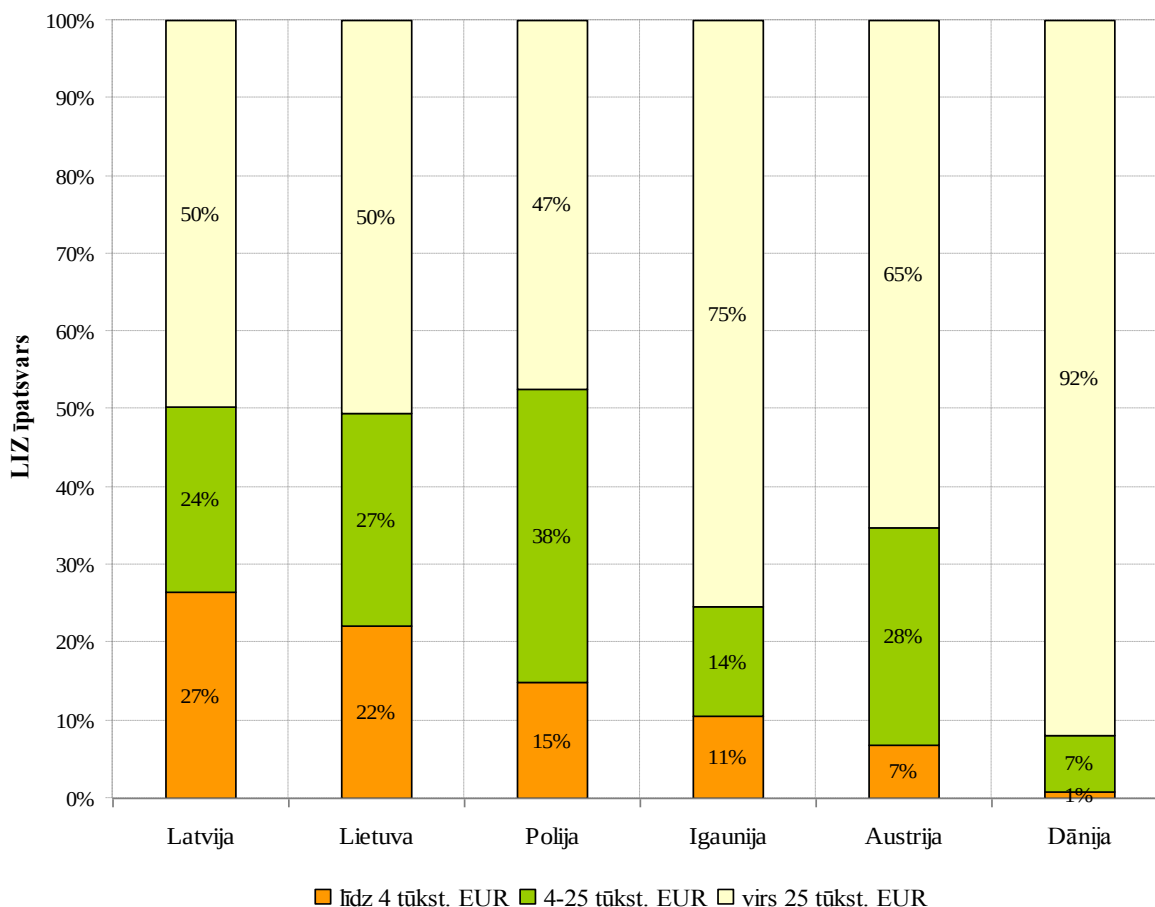
2.3.2 Mazo un vidēji mazo saimniecību loma LIZ apsaimniekošanā

Mazo un vidēji mazo saimniecību loma LIZ apsaimniekošanā atšķiras pa valstīm (2.10.attēls).

2.10. attēlā redzams, ka Dānijā vairāk nekā 90% LIZ apsaimnieko vidēji lielās un lielās saimniecības, savukārt Lietuvā un Polijā, līdzīgi kā Latvijā, vidēji lielās un lielās saimniecības apsaimnieko aptuveni tikai pusi LIZ, un būtiskāka loma zemes apsaimniekošanā ir mazajām un vidēji mazajām saimniecībām. Salīdzinājumā ar citām valstīm Latvijā ir būtiski augstāka tā saucamo nekomerciālo saimniecību loma LIZ apsaimniekošanā, nekā citās valstīs.

Periodā no 2005. līdz 2010.gadam vērojamas strukturālas pārmaiņas LIZ izmantošanā. 2010.gadā, salīdzinājumā ar 2005.gadu visās salīdzinājumā iekļautajās valstīs vērojama LIZ platību konsolidācija un koncentrēšanās vidēji lielo un lielo saimniecību grupā: mazo un vidēji mazo saimniecību grupā izmantotās LIZ platības sarūk, savukārt vidēji lielo un lielo saimniecību grupā – palielinās.

Izmantotās LIZ platības mazo un vidēji mazo saimniecību grupā visbūtiskāk šajā periodā sarukušas Dānijā un Austrijā (attiecīgi par 41% un 30%), Latvijā par 21%, bet Lietuvā un Igaunijā attiecīgi par 26% un 10%.

2.10. att. Apsaimniekotās LIZ platības īpatsvars pa saimniecību grupām 2010. gadā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Savukārt Latvijā bijis visstraujākais izmantoto LIZ platību pieaugums vidēji lielo un lielo saimniecību grupā: kopš 2005.gada tas pieaudzis par 60%, gandrīz tikpat straujš šis process bijis novērojams Lietuvā (pieaugums par 47%), bet Polijā pieaugums bijis par 26%. Ievērojot augsto izmantotās LIZ apjomu, kas arvien koncentrēts nekomerciālo saimniecību (SI līdz EUR 4 tūkst.) grupā Latvijā, līdzīgas tendences sagaidāmas arī turpmākajos gados.

2.3.3 Mazo un vidēji mazo saimniecību specializācija

Mazo un vidēji mazo saimniecību virzieni analizēti saskaņā ar SUDAT (FADN) specializācijas virzienu klasifikāciju. Katrai no analizētajām valstīm specializācijas struktūra parādīta pēc diviem kritērijiem: standarta izlaides vērtības (% no mazo un vidēji mazo saimniecību grupas kopējās SI) un apsaimniekotās LIZ (% no mazo un vidēji mazo saimniecību grupas kopējās apsaimniekotās LIZ). Rezultāti apkopoti 2.7. tabulā.

2.7.tabula

Mazo un vidēji mazo saimniecību specializācijas virzieni pēc SI un LIZ 2010.gadā

Valsts	Saimniecību grupa pēc SI	Specializācijas virzieni	SI, % no grupas kopējā	LIZ, % grupas kopējās
Latvija	SI līdz EUR 4 tūkst.	Piena lopkopība	30	15
		Vispārējā laukkopība	25	40
		Laukkopība un ganību mājlopu audzēšana	12	6
		Neklasificētas saimniecības (60730 ha)	0	13%
Igaunija	SI līdz EUR 4 tūkst.	Piena lopkopība	39	31
		Specializētās labības, eļļas augu sēklu un proteīnaugu audzēšana	12	16
		Laukkopība un ganību mājlopu audzēšana	12	13
Lietuva	SI līdz EUR 4 tūkst.	Vispārējā laukkopība (ietver lauka dārzenus)	35.3	27.2
		Dažāda augkopība un lopkopība	14.7	6.3
		Aitu, kazu un citu ganību mājlopu audzēšana	13.4	15.5
		Neklasificētas saimniecības (44 240 ha)	0	44.5
Polija	SI līdz EUR 4 tūkst.	Vispārējā laukkopība (ietver lauka dārzenus)	16.8	21.8
		Piena lopkopība	14.6	10.3
		Aitu, kazu un citu ganību mājlopu audzēšana	13.5	15.5
Lietuva	SI līdz EUR 4 tūkst.	Dažāda augkopība un lopkopība	22.1	14.1
		Piena lopkopība	20.0	12.6
		Jaukta augkopība	13.4	15.3
		Neklasificētas saimniecības (18 750 ha)	0	0.7
Polija	SI līdz EUR 4 tūkst.	Piena lopkopība	28.2	13.7
		Specializētās labības, eļļas augu sēklu un proteīnaugu audzēšana	16.7	25.1
		Dažāda augkopība un lopkopība	12.6	11.1
Polija	SI līdz EUR 4 tūkst.	Vispārējā laukkopība (ietver lauka dārzenus)	31.9	36.2
		Specializētās labības, eļļas augu sēklu un proteīnaugu audzēšana	21.7	28.7
		Dažāda augkopība un lopkopība	13.7	8.9
		Neklasificētas saimniecības (114 490 ha)	0	5.3
Dānija	SI līdz EUR 4 tūkst.	Dažāda augkopība un lopkopība	19.7	18.8
		Piena lopkopība	13.7	10.9
		Laukkopība un ganību mājlopu audzēšana	11.0	13.0
Austrija	SI līdz EUR 4 tūkst.	Vispārējā laukkopība (ietver lauka dārzenus)	32.3	71.5
		Aitu, kazu un citu ganību mājlopu audzēšana	20.4	8.9
		Nobarojamo liellopu audzēšana	15.6	7.3
		Neklasificētas saimniecības (870 ha)	0	0.4
Dānija	SI līdz EUR 4 tūkst.	Piena lopkopība	19	8.3
		Jaukta liellopu audzēšana	16.7	13.9
		Nobarojamo liellopu audzēšana	15.5	17
Dānija	SI līdz EUR 4 tūkst.	Vispārējā laukkopība (ietver lauka dārzenus)	54.6	50.6
		Aitu, kazu un citu ganību mājlopu audzēšana	27	12.7
		Nobarojamo liellopu audzēšana	8.3	3.1
		Neklasificētas saimniecības (5920 ha)		27
Dānija	SI līdz EUR 4 tūkst.	Specializētās labības, eļļas augu sēklu un proteīnaugu audzēšana	41.5	47.5
		Aitu, kazu un citu ganību mājlopu audzēšana	17.4	14.1
		Nobarojamo liellopu audzēšana	13.8	10.9

*2.pielikumā sniegts pilns specializācijas virzienu ranžējums un izklāsts.

** Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

2.7.tabulā redzams, ka Igaunijā, Austrijā un Dānijā mazās un vidēji mazās saimniecības bieži izvēlas specializēties ganību mājlopu un liellopu audzēšanā. Savukārt Lietuvā, Polijā un arī Austrijā mazās un vidēji mazās saimniecības bieži specializējas piena lopkopībā.

2.8. tabula

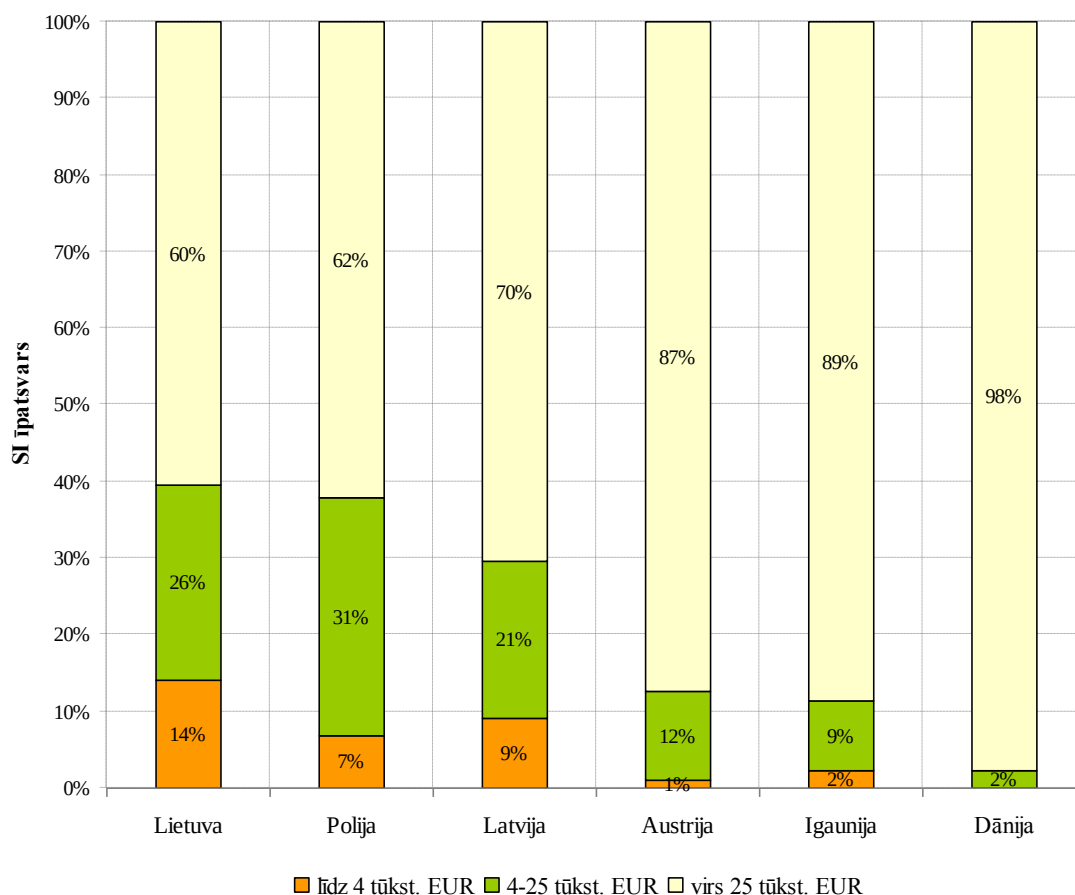
**Mazo un vidēji mazo saimniecību populārākie specializācijas virzieni pēc SI un LIZ
Latvijā, Lietuvā, Igaunijā, Polijā, Austrijā un Dānijā 2010.gadā**

Specializācijas virzieni	Valsts	SI līdz EUR 4 tūkst.		SI EUR 4 – 25 tūkst.	
		SI, % no grupas kopējā	LIZ, % grupas kopējās	SI, % no grupas kopējā	LIZ, % grupas kopējās
Vispārējā laukkopība (ietver lauka dārzenus)	Latvija	25	40	-	-
	Austrija	32,3	71,5	-	-
	Dānija	54,6	50,6	-	-
	Igaunija	35,3	27,2	16,8	21,8
	Polija	31,9	36,2	-	-
Piena lopkopība	Latvija	30	15	39	31
	Austrija	-	-	19	8,3
	Igaunija	-	-	14,6	10,3
	Lietuva	20	12,6	28,2	13,7
	Polija	-	-	13,7	10,9
Aitu, kazu un citu ganību mājlopu audzēšana	Austrija	20,4	8,9	-	-
	Dānija	27	12,7	17,4	14,1
	Igaunija	13,4	15,5	13,5	15,5
Specializētās labības, eļļas augu sēklu un proteīnaugu audzēšana	Latvija	-	-	12	16
	Dānija	-	-	41,5	47,5
	Lietuva	-	-	16,7	25,1
	Polija	21,7	28,7	-	-
Dažāda augkopība un lopkopība	Igaunija	14,7	6,3	-	-
	Lietuva	22,1	14,1	12,6	11,1
	Polija	13,7	8,9	19,7	18,8
Nobarojamo liellopu audzēšana	Austrija	15,6	7,3	15,5	17
	Dānija	8,3	3,1	13,8	10,9
Laukkopība un ganību mājlopu audzēšana	Latvija	12	6	12	13
	Polija	-	-	11	13
Jaukta liellopu audzēšana	Austrija	-	-	16,7	13,9
Jaukta augkopība	Lietuva	13,4	15,3	-	-

Analizētajās valstīs populārākie mazo un vidēji mazo saimniecību specializācijas virzieni ir dažāda veida lopkopība – piena un gaļas ieguvei, kā arī vispārējā laukkopība (ietver lauka dārzenus).

2.3.4 Mazo un vidēji mazo saimniecību izlaide un produktivitāte

Analizētajās valstīs ir novērojams atšķirīgs mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvars kopējās lauksaimniecības produkcijas vērtības saražošanā (aprēķināta pēc SI).

2.11. att. SI īpatsvars pa saimniecību lieluma grupām analizētajās ES valstīs 2010.gadā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

2.11. attēlā valstis sarindotas pēc mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvara (no lielākā uz mazāko). Lietuvā un Polijā šī saimniecību grupa kopā nodrošina gandrīz 40% no kopējās standarta izlaides. Šajās valstīs ir arī salīdzinoši augsta nekomerciālo saimniecību (SI līdz EUR 4 tūkst.) loma kopējā standarta izlaidē. Austrijā un Igaunijā mazās un vidēji mazās saimniecības nodrošina nedaudz vairāk par 10% no kopējās standarta izlaides, bet Dānijā tikai 2%.

Nedz Dānijā, nedz Austrijā nav reģistrētas saimniecības, kurās pašpatēriņš pārsniegtu 50%. Pārējās salīdzinājumā ietvertajās valstīs šādas saimniecības tiek novērotas, tomēr Latvijā to īpatsvars ir visaugstākais – 70% no kopējā lauku saimniecību skaita (Lietuvā 57%, Polijā 34% un Igaunijā 30%). Likumsakarīgi lielākā daļa augsta pašpatēriņa saimniecību ietilpst mazo un vidēji mazo saimniecību grupā. Tomēr, ja Igaunijā un Polijā šajā saimniecību grupā novērojams straujš augsta pašpatēriņa saimniecību skaita kritums kopš 2005.gada, tad Latvijā tas palicis turpat nemainīgs (kritums par 2%), savukārt Lietuvā novērojams pieaugums par 29%.

Kopumā Latvijā notiekošie procesi lauku saimniecību struktūras ietvaros nav unikāli un ir vērojami arī citās valstīs ar līdzīgu lauku saimniecību struktūru. Tomēr saimniekošanas efektivitāte Latvijā arvien atpaliek no vidējā ES līmeņa, kā arī ir zemāka nekā lielākajā daļā salīdzinājumā iekļauto valstu ar līdzīgu lauku saimniecību struktūru (2.9.tabula).

2.9.tabulā saskatāma sakarība – visās analizētajās valstīs, kā arī ES vidēji - augstāka darbaspēka produktivitāte ir saimniecībās ar augstāku ekonomisko lielumu (izņēmums dažās valstīs ir vislielāko saimniecību grupa). Vienlaikus Latvijā visās saimniecību grupās NPV uz vienu ieguldīto LDV atpaliek no ES vidējā līmeņa un kaimiņvalstīs novērotā produktivitātes līmeņa.

2.9. tabula

Neto pievienotā vērtība uz 1 LDV Latvijā un citās valstīs pa saimniecību grupām 2010.g.

	2 - <8 tūkst. EUR	8 - <25 tūkst. EUR	25 - <50 tūkst. EUR	50 - <100 tūkst. EUR	100 - <500 tūkst. EUR	>= 500 tūkst. EUR	Kopā
Latvija	1 714	4 372	8 792	10 942	13 467	13 803	7 151
Igaunija	5 331	6 958	11 358	17 594	25 094	18 319	14 170
Lietuva	2 838	5 961	13 625	19 505	24 192	12 226	8 106
Polija	2 739	4 467	9 272	15 375	21 598	19 260	7 026
Austrija	-	9 213	17 519	25 186	33 427	-	20 557
Dānija		51 815	34 175	73 922	73 789	85 082	74 445
Kopā ES	3 312	8 315	14 329	22 770	37 380	38 244	17 143

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc FADN datubāzes datiem

ES kopējie vidējie efektivitātes rādītāji pa saimniecību ekonomiskā lielumā grupām atklāj, ka mazajās un vidēji mazajās saimniecībās (ar SI līdz EUR 25 tūkst.) NPV uz vienu ieguldīto darba vienību atpaliek no ES dalībvalstu lauksaimniecības kopējā vidējā efektivitātes rādītāja (17143 eiro/1LDV). Tas ļauj secināt, ka ES kopumā lauksaimniecība kā galvenais darbības veids un ienākumu avots ir vairāk piemērots vidēji lielām un lielām saimniecībām (ar SI virs EUR 25 tūkst.), jo šāda ekonomiskā lieluma saimniecībās ir iespējams cerēt gūt ienākumus, kas ir pietiekami ieguldītā darba un citu ražošanas faktoru pienācīgai atalgošanai. Paliekot mazo un vidēji mazo saimniecību grupā, jāreķinās, ka lauksaimnieciskā ražošana viena pati visticamāk nespēs sniegt pietiekamu ienākumu apjomu un šo saimniecību īpašniekiem un strādājošajiem nepieciešami papildus citi ienākumi avoti (nelauksaimnieciskā darbība, algots darbs u.c.).

Būtiska nozīme labu ražošanas efektivitātes rezultātīvo rādītāju sasniegšanā ir arī izvēlētajai specializācijai. 2.8. tabulā redzams, ka visās saimniecību ekonomiskā lieluma grupās būtiski augstāka darbaspēka produktivitāte nekā citās analizējamajās valstīs novērojama Dānijā. Vidēji mazo saimniecību grupā Dānijā tiek sasniegti augsti efektivitātes rādītāji, kas pārsniedz ES vidējo līmeni. Atbilstīgi galveno specializācijas virzienu apkopojumam, kas sniegts 2.7. tabulā Dānijā mazo un vidēji mazo saimniecību grupās dominē vispārējā laukkopība, specializētas labības, eļļas augu sēklu un proteīnaugu audzēšana, kā arī dažāda veida lopkopība.

Lauku saimniecību attīstībai, tai skaitā, ražošanas efektivitātes uzlabošanai visās analizētajās valstīs ir pieejami LAP pasākumi. Sīkāk tie analizēti 4.3. sadaļā, kā arī 4.pielikumā. 2.10.tabulā redzams, ka saimniecību dalība LAP pasākumos dažādās valstīs nav vienmērīga. Dānijā un Austrijā $\frac{3}{4}$ saimniecību piedalās LAP pasākumos, turpretī Lietuvā un Polijā tikai 9% no kopējā saimniecību skaita (Latvijā – 15%).

2.10.tabula

Saimniecību dalība LAP pasākumos, % no saimniecību skaita pa grupām un valstīm

	Saimniecību skaits, 2010.gadā	LAP ietvaros atbalstu saņēmušās saimniecības, 2010.gadā		
		% no kopējā saimniecību skaita	% no saimniecību skaita ar SI EUR <25 tūkst.)	% no saimniecību skaita ar SI EUR >25 tūkst.)
Dānija	42 100	75%	89%	85%
Igaunija	19 610	38%	32%	86%
Latvija	83 390	15%	14%	50%
Lietuva	199 910	9%	7%	53%
Austrija	150 170	79%	87%	92%
Polija	1 506 620	9%	7%	32%

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc EUROSTAT datiem

3. MAZO UN VIDĒJI MAZO SAIMNIECĪBU ATTĪSTĪBAS IESPĒJAS UN RISINĀJUMI

3.1 Nodrošinājums ar ražošanas resursiem, to pieejamība un izmantošana

3.1.1 Zeme

Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību grupā koncentrēti 1 795.3 tūkst. ha zemes, tostarp 902.3 tūkst. ha izmantotās LIZ. Laikā no 2005. līdz 2010.gadam kopējā zemes platība mazo un vidēji mazo saimniecību grupā ir samazinājusies par 23.3%, neraugoties uz to, rēķinot vidēji uz saimniecību, zemes platība palielinās, 2010.gadā tā ir 22.7 ha, tostarp vidēji 11.4 ha uz saimniecību ir izmantotā LIZ.

Mazo un vidēji mazo saimniecību grupā ir samērā zems izmantotās LIZ īpatsvars kopējā zemes platībā – 2010.gadā 53.6%. Salīdzinājumam - vidēji lielo un lielo saimniecību grupā šis rādītājs ir 84.9%¹². Tāpat novērojama samērā izteikta sakarība starp saimniecības lielumu (pēc SI) un izmantotās LIZ īpatsvaru kopējā saimniecības zemes platībā: augot saimniecības lielumam, palielinās izmantotās LIZ īpatsvars.

Izmantotās LIZ struktūrā mazo un vidēji mazo saimniecību grupā vidēji 37.3% veido aramzeme, 0.7% ilggadīgie stādījumi un 62% pārējā izmantotā LIZ. Salīdzinājumam vidēji lielās un lielās saimniecībās izmantotās LIZ struktūrā dominē aramzemes (87.6%), ilggadīgie stādījumi veido 0.3% un pārējās izmantotās LIZ – 12.1%. Turklāt, ja vidēji lielajās un lielajās saimniecībās aramzemju platības kopš 2005.gada pieaug, tad mazo un vidēji mazo saimniecību grupā vērojams aramzemju īpatsvara samazinājums (no 52.1% 2005. gadā līdz 37.3% gadā). Kopējā aramzemes platība analizētajā periodā ir maz mainījusies – pieaugums par 4.2%, tādējādi minētās tendences ir saistītas ar strukturālajām pārmaiņām lauksaimniecības nozarē un ražošanas organizācijā: esošās aramzemes pāreju no mazajām un vidēji mazajām saimniecībām uz vidēji lielajām un lielajām saimniecībām.

Aramzemes izmantošanā mazo un vidēji mazo saimniecību grupā vislielākais īpatsvars ir lopbarības augiem, kuriem seko graudaugi un papuve (attiecīgi 48%, 35% un 8% no kopējās aramzemes platības saimniecību grupā¹³). Citu kultūru (dārzeņi, sakņaugi, pākšaugi, sēklas un dēsti u.c.) aizņem būtiski mazāku aramzemes platību.

Aramzemes izmantošanas struktūras dati norāda uz jaukto specializāciju mazo un vidēji mazo saimniecību grupā, kā arī, iespējams – uz citādu lopbarības ražošanas un izmantošanas struktūru (saimniecības pašas iegūst lopkopībai nepieciešamo lopbarību), par ko liecina augstāks lopbarības augu īpatsvars.

Valsts līmenī par mazo un vidēji mazo saimniecību specializāciju ļauj spriest aramzemes izmantošana dažādu kultūraugu audzēšanai un mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvars šo kultūru audzēšanā (3.1. tabula).

¹² Autoru aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

¹³ Autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

3.1. tabula

**Aramzemes izmantošana dažādu kultūraugu audzēšanai mazās un vidēji mazās
saimniecībās Latvijā 2005., 2007., 2010.gadā**

Aramzemes izmantošanas mērķkultūra	Kopējā platība*, tūkst. ha			Mazo un vidēji mazo saimniecību platības īpatsvars, %		
	2005	2007	2010	2005	2007	2010
Graudaugi	441,36	511,8	548,64	40	34	21
Pākšaugi	1,46	1,26	2,82	47	41	21
Kartupeļi, cukurbietes, lopbarības sakņaugi un lopbarības kāpostaugi (izņemot sēklu materiālu)	59,48	36,68	25,55	69	79	70
Tehniskās kultūras	65,51	94,75	116,84	12	9	6
Svaigi dārzeņi, melones, zemenes	9,01	7,52	4,53	81	74	43
Ziedi un dekoratīvie augi	0,06	0,07	0,1	83	86	50
Zaļbarības kultūras (aramzemē sētie zālāji un citas zaļbarības kultūras (kukurūza un pākšaugi))	394,34	385,48	337,65	75	67	48
Sēklas, dēsti un citas kultūras	8,11	9,95	9,17	58	60	46
Papuve	95,07	61,91	74,45	66	54	37

* matemātiska summa, var nedaudz atšķirties no kopsummas datu avotā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem, Aramzemes izmantošanas mērķkultūru nosaukumi saskaņoti ar definīcijām no Komisijas Regulas Nr.1200/2009

3.1. tabulā redzams, ka laikā no 2005. līdz 2010.gadam samazinājies mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īpatsvars vairākās zemes izmantošanas grupās. 2005.gadā vairākās aramzemes izmantošanas grupās mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvars pārsniedza 50%: grupā *kartupeļi, cukurbietes, lopbarības sakņaugi un lopbarības kāpostaugi, izņemot sēklu materiālu* (69.3%), grupā *svaigi dārzeņi, melones, zemenes* (81.0%), grupā *ziedi un dekoratīvie augi* (83.3%), grupā *zaļbarības kultūras (aramzemē sētie zālāji un citas zaļbarības kultūras: kukurūza un pākšaugi)* (75.3%), grupā *sēklas, dēsti un citas kultūras uz aramzemes* (58.0%) un grupā *papuve* (65.8%).

2010.gadā gandrīz visās šajās aramzemes izmantošanas grupās mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvars ir samazinājies zem 50%. Izņēmums ir grupa *kartupeļi, cukurbietes, lopbarības sakņaugi un lopbarības kāpostaugi, izņemot sēklu materiālu*, kur mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvars 2010.gadā pat bija nedaudz pieaudzis, un *ziedi un dekoratīvie augi*, kur mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvars ir tieši 50%.

Lai gan kopējie ražošanas apjomi pagaidām nav lieli, 2010.gada rezultāti ļauj secināt, ka Latvijas mazās un vidēji mazās saimniecības šobrīd specializējušās tādu kultūraugu audzēšanā kā kartupeļi, lopbarības sakņaugi un kāpostaugi, dārzeņi, zemenes, ziedi un dekoratīvie augi, zaļbarības kultūras, sēklas, dēsti un citas kultūras.

Līdz šim LIZ izmantošanas efektivitāte (SI uz 1 ha izmantotās LIZ) Latvijas mazajās un vidēji mazajās saimniecībās vērtējama kā zema. 3.2 tabula. Lai gan kopumā valstī vērojams LIZ izmantošanas efektivitātes kāpums, mazo un vidēji mazo saimniecību grupā tā nav būtiski mainījies kopš 2005.gada, izņemot salīdzinoši lielākās šīs grupas saimniecības. Mazo un vidēji mazo saimniecību grupā LIZ izmantošanas efektivitāte ir būtiski zemāka nekā vidēji lielo un lielo saimniecību grupā.

3.2. tabula

Vidējā SI uz 1 ha izmantotās LIZ lauku saimniecībās Latvijā 2005., 2007., 2010.gadā (EUR)

Saimniecību grupas (pēc SI tūkst. EUR)	2005	2007	2010
<i>Mazās un vidēji mazās saimniecības (SI<25 tūkst. EUR)</i>	260	241	255
t.sk. SI=0	-	-	-
t.sk. 0≤SI<2	158	133	106
t.sk. 2≤SI<4	292	263	280
t.sk. 4≤SI<8	321	303	336
t.sk. 8≤SI<15	328	325	384
t.sk. 15≤SI<25	337	334	424
<i>Vidēji lielās un lielās saimniecības (SI>25 tūkst. EUR)</i>	515	495	612
<i>Kopā visas saimniecības</i>	344	337	433

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Detalizēta vidējās SI uz 1 ha izmantotās LIZ analīze parāda, ka šī rādītāja samazinājums ir novērojams tieši mazāko saimniecību apakšgrupās – saimniecībās ar SI 0-2 tūkst. EUR un saimniecībās ar SI 2-4 tūkst. EUR. Pārējās mazo un vidēji mazo saimniecību apakšgrupās vērojams šī rādītāja palielinājums¹⁴. Turklāt novērojama sakarība: jo augstāka ir saimniecības ekonomiskā lieluma grupa, jo augstāka ir LIZ izmantošanas efektivitāte, kā arī jo augstāks ir šī rādītāja pieaugums periodā no 2005.-2010.gadam.

Kopumā var secināt, ka nodrošinājums ar zemi kā ražošanas resursu mazo un vidēji mazo saimniecību rīcībā ir ierobežots, tomēr tas nav kritisks turpmākai ražošanas attīstībai šajās saimniecībās. Lai gan vidējās zemes platības uz saimniecību ir nelielas, kopējais šo saimniecību rīcībā esošais zemes resurss ir nozīmīgs. Papildus potenciālu veido līdz šim zemā izmantotās LIZ izmantošanas efektivitāte, kuru kāpinot saimniecībā iespējams palielināt ieņēmumus, tāpat ražošanā iespējams iesaistīt līdz šim neizmantotās LIZ platības.

Tomēr papildus zemes iegāde saimniecības paplašināšanai mazo un vidēji mazo saimniecību grupai varētu būt apgrūtināta. Neraugoties uz valsts atbalsta programmu LIZ iegādei, no lauksaimniecības produkcijas pārdošanas gūtie ienākumi šobrīd ir neatbilstīgi zemes tirgus cenai (vidēji 1152 LVL/ha¹⁵) un ir nepietiekami, lai mazās un vidēji mazās saimniecības (pie esošiem šīs grupas saimniecību vidējiem rādītājiem) spētu sekmīgi kārtot par zemes iegādi uzņemtas kredītsaistības. Tādējādi, domājot par lauksaimnieciskās ražošanas attīstību, vismaz sākotnējā periodā būtu jādomā par zemes izmantošanas efektivitātes būtisku paaugstināšanu, un rēķinoties ar īpašumā (nomā), rīcībā esošo zemi. Savukārt zemes paplašināšanas plāni jāsaista ar zemes nomu, kā arī ciešāku sadarbību ar citām saimniecībām, kopīgu specializācijas virzienu īstenošanai.

3.1.2 Darbaspēks

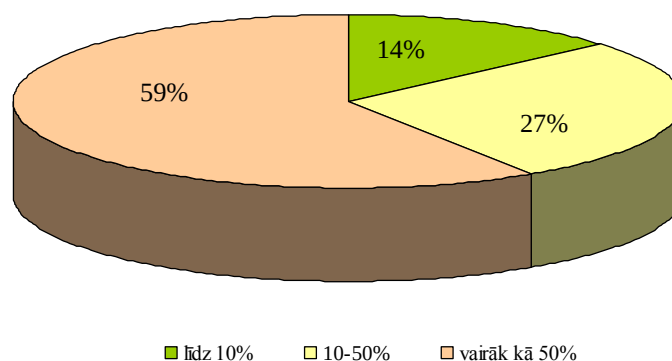
Mazām un vidēji mazām lauku saimniecībām ir būtiska loma lauku nodarbinātībā, tajās koncentrēti 79% no kopējā lauku saimniecību darbaspēka. Periodā no 2005. – līdz 2010.gadam vērojams lauku saimniecību kopējā nodarbināto skaita kritums par 38.0% (no 137.26 tūkst. LDV 2005.gadā līdz 85.16 tūkst. LDV 2010.gadā). Turklāt kritums noticis tikai mazo un vidēji mazo

¹⁴ saimniecībās ar SI=0 nav novērojams ne pieaugums, ne samazinājums šīs saimniecību apakšgrupas specifikas dēļ

¹⁵ Ilze Šteinfelde. Lauksaimniecības zeme kļūst dārgāka// NRA 27.06.2013.

saimniecību grupā (par 44.6%), turpretī vidēji lielo un lielo saimniecību grupā ir novērojams nodarbināto skaita pieaugums par 10.4%.

Vidēji saimniecībā tiek nodarbināti mazāk kā viena lauksaimniecības darba vienība (0.85 LDV). Tas nozīmē, ka mazās un vidēji mazās saimniecības Latvijā pēc savas būtības šobrīd ir *daļēja laika (daļējas noslodzes)* saimniecības. Par to liecina arī saimniecību īpašnieku ienākumu analīze, izmantojot aptaujas informāciju (3.1.attēls).

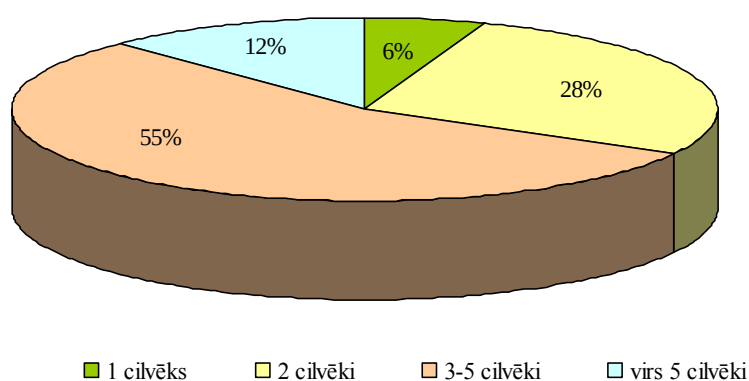

3.1. att. Aptaujāto saimniecību struktūra pēc ienākumiem, kas nav saistīti ar saimniecībā īstenoto saimniecisko darbību

Avots: aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=452)

Attēlā redzams, ka tikai 14% respondentu ienākumi, kas gūti ārpus saimniecības, nepārsniedz 10%. Savukārt vairāk nekā pusē aptaujā uz šo jautājumu atbildējušo saimniecību (59%) ienākumi no saimniecības nesasniedz pusi no kopējiem ienākumiem.

Vienlaicīgi aptuveni 70% aptaujāto saimniecību ģimeni veido vairāk kā divi cilvēki, tajā skaitā 55% no kopējā saimniecību skaita ģimenē ir 3-5 cilvēki (3.2. attēls).

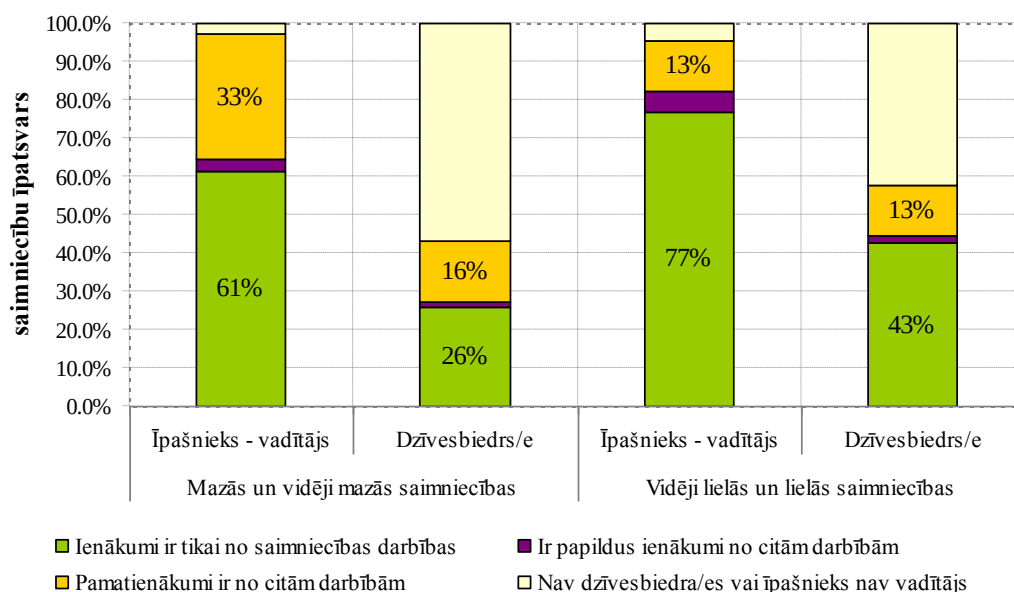

3.2. att. Aptaujāto saimniecību struktūra pēc kopējā cilvēku skaita ģimenē

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=498)

Aptuveni 1/3 Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieka-vadītāja pamatieņēmumi 2010.gadā ir bijuši nevis no saimniecības darbības, bet citām darbībām. Salīdzinājumam – vidēji

lielo un lielo saimniecību grupā tādu saimniecību, kuru īpašniekiem pamatieņēmumi tiktu gūti ārpus saimniecības darbības, ir būtiski mazāk - tikai 13% (3.3.attēls).

3.3. att. Lauku saimniecību ienākumu veidi pa saimniecību lieluma grupām Latvijā 2010.gadā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

3.3. attēlā redzams, ka 26% Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieku dzīvesbiedrs/e gūst pamatieņēmumus no saimniecības darbības, vidēji lielo un lielo saimniecību grupā šādu saimniecību ir 43% no kopējā skaita, tādējādi var secināt, ka Latvijā, 2010.gadā vidēji lielās un lielās saimniecības vairāk atbilst definējumam *ģimenes saimniecība*, *ģimenes uzņēmums*, nekā saimniecības mazo un vidēji mazo saimniecību grupā.

Vidējā standarta izlaide uz vienu nodarbināto ir rādītājs, kuru iespējams interpretēt arī kā esošo un potenciāli iespējamo ieņēmumu apjomu no lauksaimnieciskās darbības, ja saimniekošanā nenotiek pārmaiņas ražošanas apjomos, efektivitātē un/ vai struktūrā (3.3.tabula).

3.3. tabula

Vidējā SI uz vienu nodarbināto lauku saimniecībās Latvijā 2005., 2007., 2010.gadā (EUR/LDV)

Saimniecību grupas (pēc SI tūkst. EUR)	2005	2007	2010
Mazās un vidēji mazās saimniecības (SI<25 tūkst. EUR)	2 467	3 010	3 438
t.sk. SI=0	-	-	-
t.sk. 0≤SI<2	1 285	1 444	1 216
t.sk. 2≤SI<4	2 063	2 519	2 689
t.sk. 4≤SI<8	3 267	3 865	4 193
t.sk. 8≤SI<15	5 457	6 336	6 873
t.sk. 15≤SI<25	8 428	9 641	10 940
Vidēji lielās un lielās saimniecības (SI>25 tūkst. EUR)	17 380	19 949	29 994
Kopā visas saimniecības	4 262	5 700	9 126

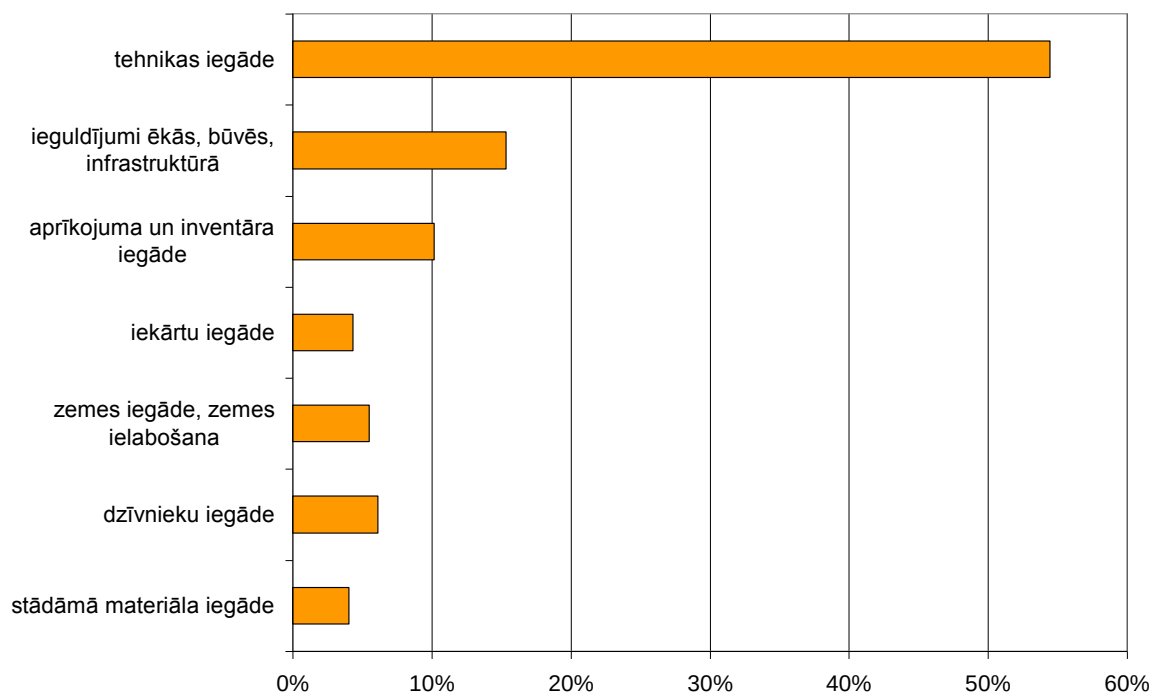
Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Kopumā mazajām un vidēji mazajām saimniecībām vidējais SI uz vienu nodarbināto visā periodā ir būtiski zemāks nekā vidēji Latvijā un vidēji lielajās un lielajās saimniecībās, turklāt tā pieauguma temps pagaidām nav pietiekams, lai panāktu vidēji lielo un lielo saimniecību līmeni.

Tomēr arī šajā grupā ir spēkā likumsakarība – jo lielāks ir saimniecības ekonomiskais saimniecības lielums (pēc SI), jo augstāka ir SI uz vienu nodarbināto. Tādējādi var secināt, ka, lai uzlabotos mazo un vidēji mazo lauku saimniecību ilgtspēja, nepieciešams vienlaikus sekmēt šo saimniecību esošā ekonomiskā lieluma maiņu uz augstāku, kā arī produktivitātes pieaugumu. Savukārt, pastāvot zemiem esošajiem un potenciālajiem ienākumiem no lauksaimniecības kā galvenā darbības virziena, ir apdraudēta šo saimniecību turpmāka pastāvēšana.

3.1.3 Materiālie resursi

Par Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību nodrošinājumu ar materiālajiem resursiem priekšstatu sniedz aptaujas respondenti, kas atbildējuši par saimniecības attīstībā veiktajiem ieguldījumiem kopš 2004.gada. Aptaujā respondentiem bija iespēja norādīt trīs pēc pašu ieskatiem nozīmīgākos kopš 2004.gada veikto ieguldījumus, vismaz vienu veikto ieguldījumu norādījuši 453 respondenti, kopumā norādīti 944 ieguldījumu gadījumi. 3.4. attēlā atspoguļota visu veikto ieguldījumu struktūra (100% ir visi veiktie ieguldījumi).

3.4.att. Ieguldījumu struktūra aptaujas respondentu saimniecību attīstībā kopš 2004.gada

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu

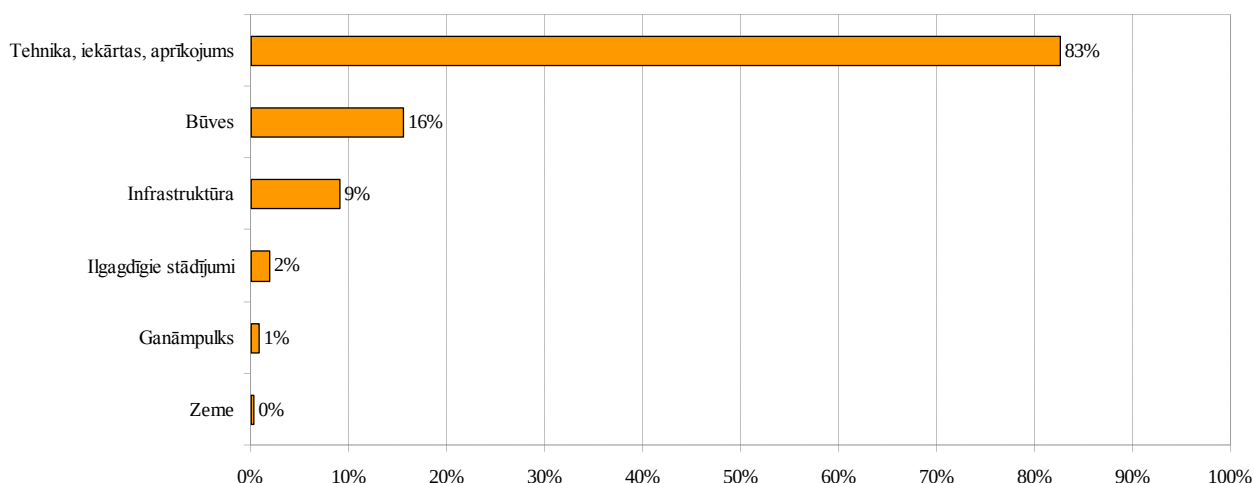
Saskaņā ar aptaujas rezultātiem, lai attīstītu saimniecības tehnisko nodrošinājumu kopš 2004.gada visbiežāk saimniecībās iegādāta tehnika - galvenokārt pirkti traktori, aprīkojums augsnes apstrādei, plaujmašīnas, kombaini u.c., kā arī veikti ieguldījumi ēkās, būvēs un infrastruktūras pilnveidošanā - gan esošo ēku rekonstrukcijā, remontā, gan jaunu ēku (tostarp dzīvnieku novietņu) būvniecībā. Tehnikas un aprīkojuma iegādē dominē lietotu pamatlīdzekļu iegāde.

Tāpat aptaujas respondenti ieguldījuši zemes iegādē vai tās ielabošanā, ganāmpulku izveidē un paplašināšanā (visbiežāk tiek minēta jaunlopu iegāde, aitu iegāde un bišu saimju iegāde), kā arī stādāmā materiāla iegādē.

Ieguldījumu mērķis vairumā gadījumu saistīts ar lauksaimniecisko darbību, dažos desmitos gadījumu – ieguldījumi veikti mežsaimniecības vajadzībām, kā arī pa diviem gadījumiem – akvakultūras attīstībai un lauku tūrisma attīstībai.

Dominējoši ieguldījumi saimniecības attīstībā veikti par pašu līdzekļiem (80% no iegāžu gadījumiem), bez atbalsta piesaistes (60% no visiem nosauktajiem gadījumiem), kas varētu būt saistīts gan ar atbalsta ierobežoto pieejamību (kārtas, pieejamā finansējuma summa), gan ar to, ka vairumā gadījumu (saskaņā ar aptaujas rezultātiem) iegādāta lietota tehnika, ko līdz šim nebija iespējams iekļaut attiecināmajās izmaksās nevienā no LAP 2007-13 pasākumiem. 40% gadījumu ieguldījumi veikti, piesaistot kādu no ES vai valsts atbalsta programmas līdzfinansējumiem.

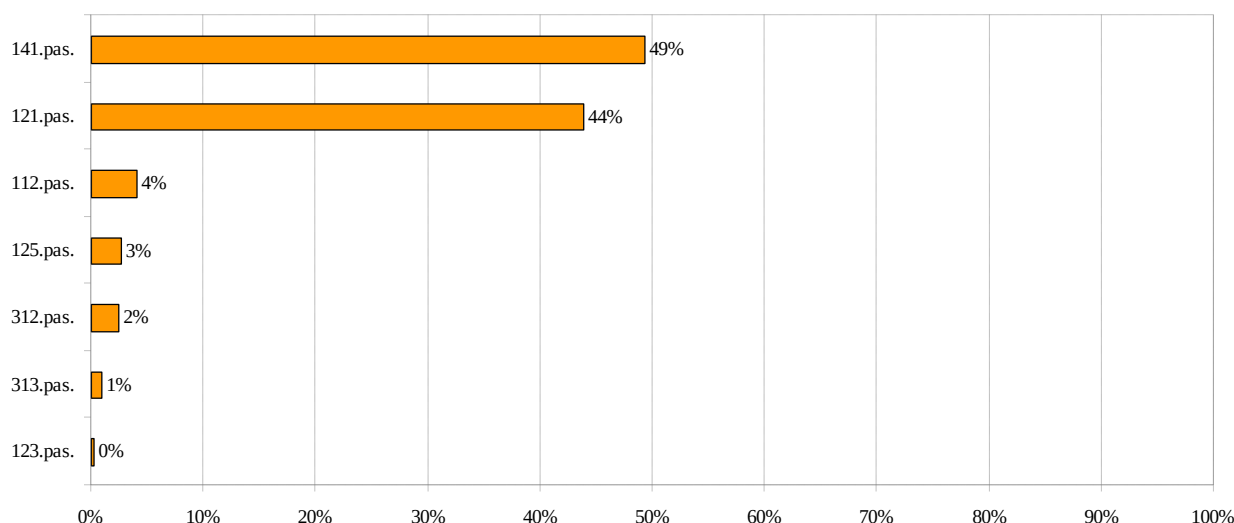
Saņemot investīciju atbalstu (neieskaitot 1.4.1.pasākumu „Daļēji naturālo saimniecību restrukturizācija”, kas saimniecību īpašniekiem tika izmaksāta kā kompensācija), mazās un vidēji mazās saimniecības (n=1330) galvenokārt veikušas ieguldījumus tehnikas, iekārtu un aprīkojuma iegādē (83% no atbalstu saņēmušajām saimniecībām), 16% saimniecību investīcijas ieguldījušas būvēs (3.5.attēls).

3.5. att. Investīciju atbalstu saņēmušo mazo un vidēji mazo saimniecību sadalījums pēc investīciju izlietojuma mērķa

Avots: apkopojums par atbalsta saņēmējiem LAD informācija; apkopojums bez 1.4.1.pas.

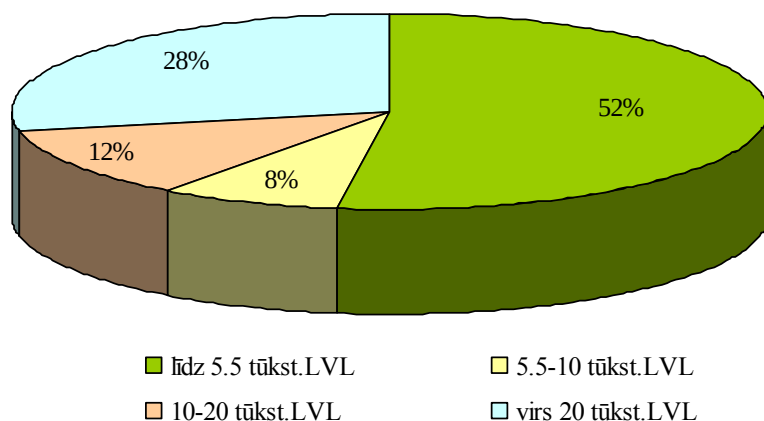
Gandrīz puse saimniecību, kas kopš 2007.gada piedalījušās ES struktūrfondu līdzfinansējuma piesaistē, izmantojušas atbalstu, kas paredzēts daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizācijai, 44% saimniecību izmantojušas saimniecību modernizācijai paredzēto atbalstu (3.6. attēls).

3.6. att. Investīciju atbalstu saņēmēšo mazo un vidēji mazo saimniecību struktūra pēc atbalsta veida

Avots: apkopojums par atbalsta saņēmējiem, LAD informācija

Aptuveni puse mazo un vidējo mazo saimniecību ar atbalsta palīdzību veikušas ieguldījumus apjomā līdz LVL 5.5 tūkst. (atbalsts daļēji naturālo saimniecību pārstrukturēšanai). Tajā pašā laikā, 30% saimniecību ar atbalsta palīdzību ieguldījušas saimniecības attīstībā vairāk kā LVL 20 tūkst. Vidēji kopš 2004.gada mazajās un vidēji mazajās saimniecībās ar ES līdzfinansējuma piesaisti ieguldīti LVL 24.0 tūkst. uz saimniecību (3.7.attēls).

3.7. att. Investīciju atbalstu saņēmēšo mazo un vidēji mazo saimniecību struktūra pēc projektu kopsummas

Avots: apkopojums par atbalsta saņēmējiem

Pieejamā informācija par pēdējo desmit gadu laikā veiktajiem ieguldījumiem mazo un vidēji mazo saimniecību attīstībā liecina, ka galvenokārt iegādāta tehnika zemes apstrādei, lopbarības sagatavošanai, kā arī ražas novākšanai.

Aptaujas rezultāti liecina, ka saimniecību nodrošinājums ar materiālajiem resursiem – piemērotu tehniku, iekārtām, ēkām un būvēm, arvien ir nepietiekams un tiek minēts kā nozīmīgākais šķērslis, kas var negatīvi ietekmēt šo saimniecību izaugsmi nākotnē (3.12. tabula).

Mazo un vidēji mazo saimniecību grupā ieguldījumi pamatlīdzekļos (LVL/ha LIZ), gan kopumā lauksaimniecībā (3.4. tabula), gan pa dažādiem specializācijas virzieniem (3.5. tabula) ir zemāki nekā vidēji lielo un lielo saimniecību grupā. SUDAT dati atklāj sakarību, ka saimniecību grupās ar augstāku SI, ieguldījumi uz ha LIZ pieaug – gan kopumā Latvijas lauksaimniecībā, gan pa dažādiem specializācijas virzieniem.

3.4. tabula

Ieguldījumi pamatlīdzekļos (LVL/ha LIZ), neietverot zemi, vidēji visās saimniecībās un sadalījumā pa saimniecību grupām Latvijas lauksaimniecībā, 2011. gada bilances vērtība

	Kopā saimniecībās	mazās un vidēji mazās saimniecībās	vidēji lielās un lielās saimniecībās	tajā skaitā ar SI (tūkst.EUR)			
				25 -< 50	50 -< 100	100 -< 500	>= 500
Pamatlīdzekļi	531	312	674	447	467	594	1 150
ilggadīgie stādījumi	4	6	2	6	3	0	1
ēkas, būves	189	91	253	115	108	175	609
tehnika, iekārtas	231	127	299	228	258	322	344
citi pamatlīdzekļi	46	29	57	23	34	60	97
vaislas mājlopi	61	58	63	76	64	37	100

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc SUDAT datubāzes datiem

3.5. tabula

Ieguldījumi pamatlīdzekļos (LVL/ha LIZ), neietverot zemi, sadalījumā pa saimniecību grupām un specializācijas virzieniem, 2011.gada bilances vērtība

	Augkopība					
	Laukkopība		Dārzenkopība		Ilggadīgo kultūru audzēšana	
	mazās un vidēji mazās	vidēji lielās un lielās	mazās un vidēji mazās	vidēji lielās un lielās	mazās un vidēji mazās	vidēji lielās un lielās
Pamatlīdzekļi	304	485	199	39916	1 571	3 045
ilggadīgie stādījumi	3	1	2	90	284	1 306
ēkas, būves	81	133	85	28 515	1 012	1 051
tehnika, iekārtas	195	283	41	7 808	98	555
citi pamatlīdzekļi	18	64	71	3 503	177	134
vaislas mājlopi	7	4	0	0	0	0
	Lopkopība					
	Piena lopkopība		Ganību mājlopu audzēšana		Cūkkopība un putnkopība	
	mazās un vidēji mazās	vidēji lielās un lielās	mazās un vidēji mazās	vidēji lielās un lielās	mazās un vidēji mazās	vidēji lielās un lielās
Pamatlīdzekļi	304	665	400	593	294	7 753
ilggadīgie stādījumi	2	0	0	0	0	0
ēkas, būves	82	235	118	179	136	4 583
tehnika, iekārtas	101	261	135	239	66	2 016
citi pamatlīdzekļi	20	35	38	36	25	287
vaislas mājlopi	99	134	109	139	67	866

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc SUDAT datubāzes datiem

Salīdzinājumā ar citās (pētījuma ietvaros analizētajās un salīdzinājuma iekļautajās) valstīs, kā arī vidēji Eiropas Savienības dalībvalstīs novēroto ieguldījumu uz ha LIZ līmeni – Latvijas lauku saimniecības kopumā atpaliek gan vidēji nozarē, gan pa specializācijas virzieniem (3.6.tabula).

3.6.tabula

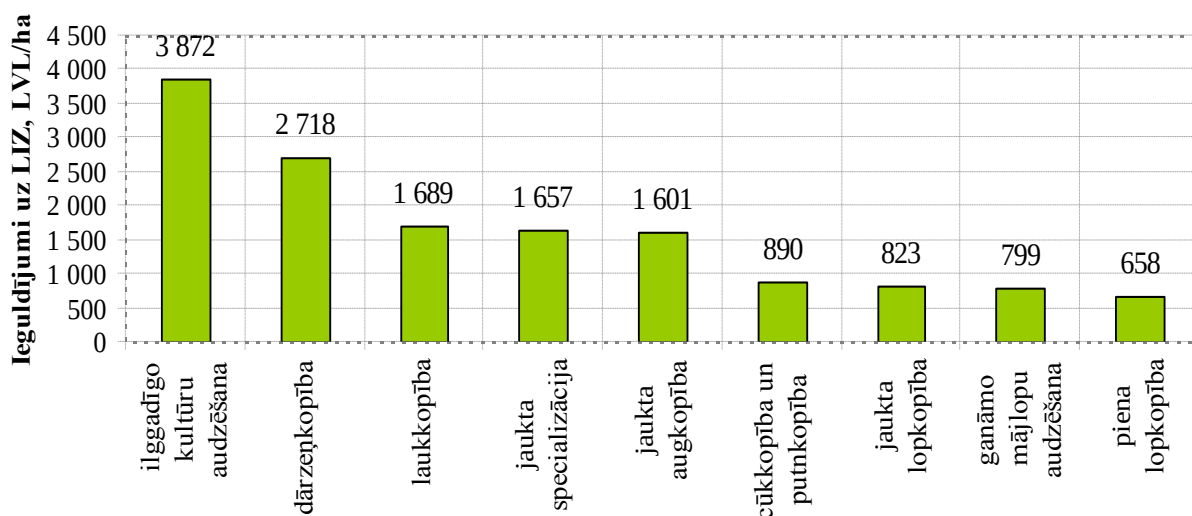
Ieguldījumi pamatlīdzekļos (EUR/ha LIZ), neietverot zemi, un NPV/1 LDV (tūkst. EUR) sadalījumā pa specializācijas virzieniem un valstīm 2010.gadā, visas saimniecības

	Augkopība					
	Laukkopība		Dārzenkopība		Ilggadīgo kultūru audzēšana	
	Ieguldījumi (EUR/ha LIZ)	NPV/1LDV	Ieguldījumi (EUR/ha LIZ)	NPV/1LDV	Ieguldījumi (EUR/ha LIZ)	NPV/1LDV
Latvija	534	9.8	4 819	8.4	n.d.	n.d.
Lietuva	843	14.0	4 367	7.4	1 707	11.4
Igaunija	611	20.0	2 014	5.8	n.d.	n.d.
Polija	1 853	9.2	19 421	8.1	6 962	6.5
Austrija	3 653	40.6	n.d.	n.d.	16 112	14.0
Dānija	3 915	90.1	18 288	46.5	7 938	83.7
ES vidēji	1 337	23.2	19 701	22.1	2 938	14.1
	Lopkopība					
	Piena lopkopība		Ganību mājlopu audzēšana		Cūkkopība un putnkopība	
	Ieguldījumi (EUR/ha LIZ)	NPV/1LDV	Ieguldījumi (EUR/ha LIZ)	NPV/1LDV	Ieguldījumi (EUR/ha LIZ)	NPV/1LDV
Latvija	626	6.1	552	8.4	6 352	11.6
Lietuva	1 466	7.2	975	5.7	4 426	8.2
Igaunija	1 340	15.3	631	9.8	4 913	16.0
Polija	3 907	8.0	2 673	4.1	4 765	13.8
Austrija	9 208	18.2	6 418	14.7	12 891	31.5
Dānija	7 604	77.1	6 070	14.5	9 192	83.0
ES vidēji	4 120	21.3	1 931	12.6	7 054	27.7

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc SUDAT datubāzes datiem

Ieguldījumi pamatlīdzekļos attiecināti pret saimniekošanā iesaistīto zemes vienību, raksturo saimniecību mehanizācijas līmeni. Pilnveidojot saimniecības rīcībā esošo materiālo nodrošinājumu, iespējams mehanizēt dažādus ražošanas procesus, tādējādi mazināt roku darba patēriņu un kāpināt darbaspēka izmantošanas produktivitāti un atdevi. Latvijas lauksaimniecībā kopumā, kā arī atsevišķos specializācijas virzienos (laukkopība, piena lopkopība, cūkkopība un putnkopība) novērojama cieša pozitīva sakarība (attiecīgi $R^2=0.79$; 0.89 ; 0.63 ; 0.97) starp ieguldījumiem pamatlīdzekļos uz ha LIZ un vienas lauksaimniecības darba vienības radīto pievienoto vērtību: jo augstāks ieguldījumu līmenis, jo augstāks produktivitātes iznākums. Atbilstīgi šai sakarībai var sagaidīt, ka uzlabojoties tehnoloģiskajam nodrošinājumam, pieaugs saimniecībā radītā pievienotā vērtība uz ieguldīto darba vienību. Tomēr jāievēro, ka ieguldījumi pamatlīdzekļos ir tikai viens no faktoriem, kas mijiedarbojas ar produktivitāti. Kā liecina citu valstu dati sadalījumā pa specializācijas virzieniem (3.6.tabula) – ne vienmēr augsts ieguldījumu līmenis nozīmē augstu darbaspēka produktivitāti un arī otrādi – ne vienmēr zems ieguldījumu līmenis nozīmē zemu darbaspēka produktivitāti.

Ieguldījumu veikšana pamatlīdzekļos tiek atbalstīta dažādu LAP pasākumu ietvaros. Ja salīdzina ar ES Struktūrfondu līdzfinansējumu veiktos ieguldījumus uz LIZ platību pa specializācijas veidiem, vislielākie ieguldījumi veikti ilggadīgo kultūru audzēšanā un dārzenkopībā; mazāki – piena lopkopībā, ganāmo mājlopu audzēšanā, jauktā lopkopībā, kā arī cūkkopībā un putnkopībā (3.8.attēls).

3.8. att. Investīciju atbalstu saņēmušo mazo un vidēji mazo saimniecību vidējie ieguldījumi uz ha LIZ pa specializācijas veidiem

Avots: apkopojums par atbalsta saņēmējiem; apkopojums par saimniecībām, kam pieejama platība

Šāds ieguldījumu sadalījums pa specializācijas virzieniem, iespējams, norāda uz pakāpeniskām izmaiņām specializācijā mazo un vidēji mazo saimniecību grupā. Domājot par attīstību nākotnē, aptaujas respondenti (n=363) norādījuši, ka vidēji plāno ieguldīt 3 636 LVL/ha LIZ (ietverot zemes iegādi un ielabošanu).

3.1.4 Finanšu kapitāls

Saskaņā ar aptaujas datiem līdzšinējā praksē Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību attīstībā pārsvarā gadījumu investēti pašu finanšu resursi. Šajā sadaļā analizētas mazo un vidēji mazo saimniecību iespējas piesaistīt attīstībai nepieciešamos finanšu resursus ārpus saimniecības (kredītiestāžu kredītēšanas pakalpojumi), kā arī analizēta valsts īstenoto attīstību veicinošo atbalsta pasākumu pieejamība un ietekme uz saimniecību dzīvotspējas uzlabošanas.

3.1.4.1 Kredītiestāžu kredītēšanas pakalpojumu pieejamība

Lai noskaidrotu Latvijā reģistrēto kredītiestāžu kredītēšanas pakalpojumu pieejamību mazo un vidēji mazo lauku saimniecību attīstības vajadzībām, uz interviju tika aicinātas visas divdesmit Latvijā reģistrētās kredītiestādes. Sarunai piekrita piecas kredītiestādes: Valsts AS „Hipotēku un zemes banka”, AS „SWED banka”, AS „Citadele”, AS „Norvik bank” un AS „Trasta Komercbanka”. Intervēto kredītiestāžu mazo un vidējo lauku saimniecību grupai piedāvātais kredītēšanas pakalpojumu apkopojums sniegts 3. pielikuma 2. tabulā.

Kopumā kredītiestādes ir atvērtas un piedāvā kredītēšanas pakalpojumus mazo un vidēji mazo saimniecību attīstībai – gan ilgtermiņa investīcijām, gan apgrozāmo līdzekļu iegādei īstermiņā. Tāpat kredītiestāžu speciālisti uzsver, ka attīstības projekta īstenošana, piesaistot ES struktūrfondu līdzfinansējumu tiek vērtēta pozitīvi, tomēr neatvieglo kredīta noformēšanas gaitu un nosacījumus. Tomēr šie pakalpojumi ir samērā dārgi (kredītam piemērojamās procentu likmes svārstās no 6 – 10%), turklāt, lai arī kredītpieteikumā nepieciešams izstrādāt biznesa plānu un pamatot finansējuma nepieciešamību, kredīta apjomu noteic kredīta nodrošinājuma

veids un apjoms. Papildus fiziskajam nodrošinājumam (nekustamais īpašums, uzņēmuma aktīvi), nereti papildus tiek prasīts privātpersonas (īpašnieka vai trešās personas) galvojums. Turklāt praktiskā pieredze rāda, ka kredītiestāžu speciālisti un apstiprinātie sertificētie vērtētāji nereti nespēj novērtēt lauksaimniecības uzņēmuma aktīvus (krājumus) atbilstoši tirgus situācijai, jo nespēj noteikt to tirgus vērtību (bankai nav zināšanu, ko riska iestāšanās gadījumā iesākt ar konkrētajiem lauksaimniecības produktiem). Tādējādi kredītiestāžu pakalpojumu pieejamība mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības vajadzībām vērtējama neviennozīmīgi: no vienas puses kreditēšanas pakalpojumi pastāv, tiek piedāvāti, tomēr, no otras puses saimniecības vadītājam jāuzņemas visi riski un garantijas, tādējādi zūd motivācija investēt.

Atsevišķi vērtējami Valsts AS „Hipotēku bankas” attīstības finansēšanas pakalpojumi mazo un vidēji mazo lauku saimniecību attīstības vajadzībām (pilns apkopojums sniegts 3. pielikumā). Hipotēku banka kļūst par valsts attīstības institūciju, kuras galvenā un vienīgā funkcija ir īstenot valsts atbalsta programmas uzņēmējdarbības attīstības sekmēšanai. Bankas realizēto atbalsta programmu ietvaros finansējumu var saņemt gan biznesa uzsācēji un jaundibinātie komersanti, gan pieredzējuši uzņēmēji, kas vēlas attīstīt savu uzņēmējdarbību un celt konkurētspēju, kā arī lauku saimnieki dažādām vajadzībām.

Hipotēku bankas administrēto atbalsta programmu ietvaros finansējuma pieejamība mazo un vidēji mazo lauku saimniecību attīstības vajadzībām ir daudz augstāka, jo sabiedriskā līdzfinansējuma klātbūtne rada vairākas priekšrocības:

- papildus kreditēšanas pakalpojumiem ir pieejamas apmācības un konsultācijas par biznesa pārvaldīšanu, grāmatvedību, mārketingu, finanšu praksi u.c., izņemot nozares konsultācijas;
- tiek vērtēts ne tikai pieejamais nodrošinājums, bet arī plānotā biznesa naudas plūsma un dzīvotspēja.
- privātajam galvojumam tiek piemēroti „griesti”;
- kreditēšanas pakalpojumiem tiek piemērotas pazeminātas procentu likmes;
- papildus garantiju piesaistei iespējama sadarbība ar Lauku attīstības fondu (valsts garantiju piesaistei).

3.1.4.2 Ražošanas un investīciju atbalsts mazo un vidēji mazo saimniecību attīstībai

Latvijas Lauku attīstības programmas ietvaros tiek īstenoti vairāki atbalsta pasākumi, kuros kā pretendenti tiesīgi startēt un finansējumu piesaistīt mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īpašnieki. 72% no respondentiem (n=522) atbildējuši, ka kopš 2004.gada saņēmusi kādu no ES atbalsta veidiem. Aptaujas rezultāti ļauj spriest, kā mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki vērtē šo atbalsta pasākumu nozīmīgumu un ietekmi uz katras saimniecības attīstību. Ranžējuma rezultāti atspoguļoti 3.7. tabulā.

3.7. tabula

Valsts atbalsta nozīmīguma novērtējums aptaujātajās lauku saimniecībās

	Ļoti nozīmīgs	Nozīmīgs	Nenoizīmīgs	Nav saņemts	Reitings
Vienotais platības maksājums	66%	24%	6%	4%	2.53
MLA (mazāk labvēlīgo apvidu) maksājums	47%	16%	6%	31%	1.80
Agrovides maksājumi (atbalsts bioloģiskajai lauksaimniecībai, bioloģiskās daudzveidības uzturēšana zālajos u.c.)	30%	5%	4%	61%	1.04
Atbalsts daļēji naturālo saimniecību pārstrukturēšanai	25%	11%	3%	61%	1.00
Lauku saimniecību modernizācija	15%	8%	1%	75%	0.63
Meža ekonomiskās vērtības uzlabošana	8%	4%	4%	84%	0.37
Investīciju atbalsts standartu sasniegšanai	8%	5%	2%	85%	0.36
Valsts subsīdijas (zemes ielabošanai, izglītībai u.c.)	7%	5%	2%	86%	0.34
Atbalsts jaunajiem lauksaimniekiem	8%	3%	2%	87%	0.32
Investīciju atbalsts saimnieciskās darbības dažādošanai un jaunu uzņēmumu radīšanai	4%	4%	1%	91%	0.21
Kāda no AS „Hipotēku banka” īstenotajām atbalsta programmām (Starta programma, Mikrokreditēšanas programma, apgrozāmie līdzekļi lauksaimniekiem u.c.)	4%	3%	1%	91%	0.20
Priekšlaicīgā pensionēšanās	4%	2%	3%	91%	0.19
Infrastruktūra, kas attiecas uz lauksaimniecības un mežsaimniecības attīstīšanu un pielāgošanu	3%	3%	2%	92%	0.18
Cits	5%	2%	4%	89%	0.25

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz šo jautājumu (n=371); reitings noteikts, piešķirot bales: „ļoti nozīmīgs” – 3; „nozīmīgs” – 2; „nenoizīmīgs” – 1; „nav saņemts” – 0.

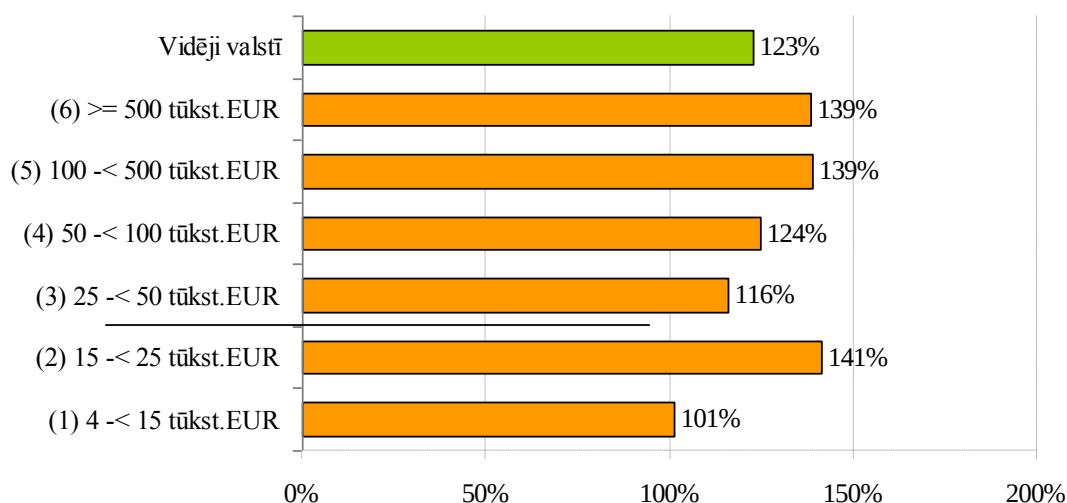
Vērtējot saņemtā atbalsta nozīmīgumu darbības turpināšanai, būtiskākais aptaujātajās saimniecībās bijis vienotais platības maksājums, to saņemušas gandrīz visas saimniecības. Tuvu pusei aptaujāto nozīmīgs bijis arī MLA atbalsts. No investīciju atbalsta veidiem visaugstāk novērtēts atbalsts daļēji naturālo saimniecību pārstrukturēšanai, – to kā būtisku novērtējuši 36% aptaujāto saimniecību, bet atbalstu lauku saimniecību modernizācijai – 23%.

Līdzšinējos LVAEI LANN pētījumos detalizēti vērtēta katra atbalsta pasākuma efektivitāte un ietekme uz lauku saimniecībām, tai skaitā, sadalījumā pa dažādiem saimniecību ekonomiskajiem lielumiem. Pētījumā „1.4.1. pasākuma „Daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizācija” padziļināta risinājumu un iespējamo ieguvumu analīze” izvirzīts secinājums, ka šis [1.4.1. pasākums] atbalsta pasākums ir galvenais pasākums, kas orientēts uz nelielo saimniecību attīstības sekmēšanu un ieiešanu tirgū un, ka tas ir būtiski uzlabojis ekonomisko stāvokli tām saimniecībām, kuras pasākumā piedalījušās. Šāds secinājums izdarīts, balstoties uz neto pievienotās vērtības (NPV) izmaiņām mazajās un vidējās saimniecībās atkarībā no dalības 1.4.1. pasākumā (salīdzinātas NPV izmaiņas saimniecībās, kuras pasākumā piedalījušās un saimniecībās, kuras pasākumā nav piedalījušās, 7.tabula, 21.lapaspuse). Pētījuma autoriem var piekrist, ka NPV dinamika ir pozitīvāka saimniecībās, kuras atbalsta pasākumā ir piedalījušās,

tomēr nevar piekrist, ka dalība pasākumā būtu būtiski uzlabojusi saimniecību ekonomisko stāvokli: neatkarīgi no tā – vai saimniecība ir saņēmusi LAP 2007-13 1.4.1. pasākuma atbalstu vai ne – NPV vidēji uz saimniecību turpmākajos gados saglabājas zema. Tāpat saimniecību piederība 2-8 ELV arvien ir nepietiekama, lai saimniecība spētu eksistēt kā pastāvīga lauksaimnieciska vienība¹⁶.

3.1.4.3 Atbalsta loma saimniecību ienākumos

Kopumā Latvijā atbalsta īpatsvars neto ienākumos pārsniedz 100% visās ekonomiskā lieluma saimniecībās. Tādējādi atbalsts vērtējams kā būtisks saimniecības ienākumu avotu (3.8.attēls)

3.9 att. Subsīdiu īpatsvars neto ienākumos pa ekonomiskā lieluma grupām Latvijā 2011. gadā

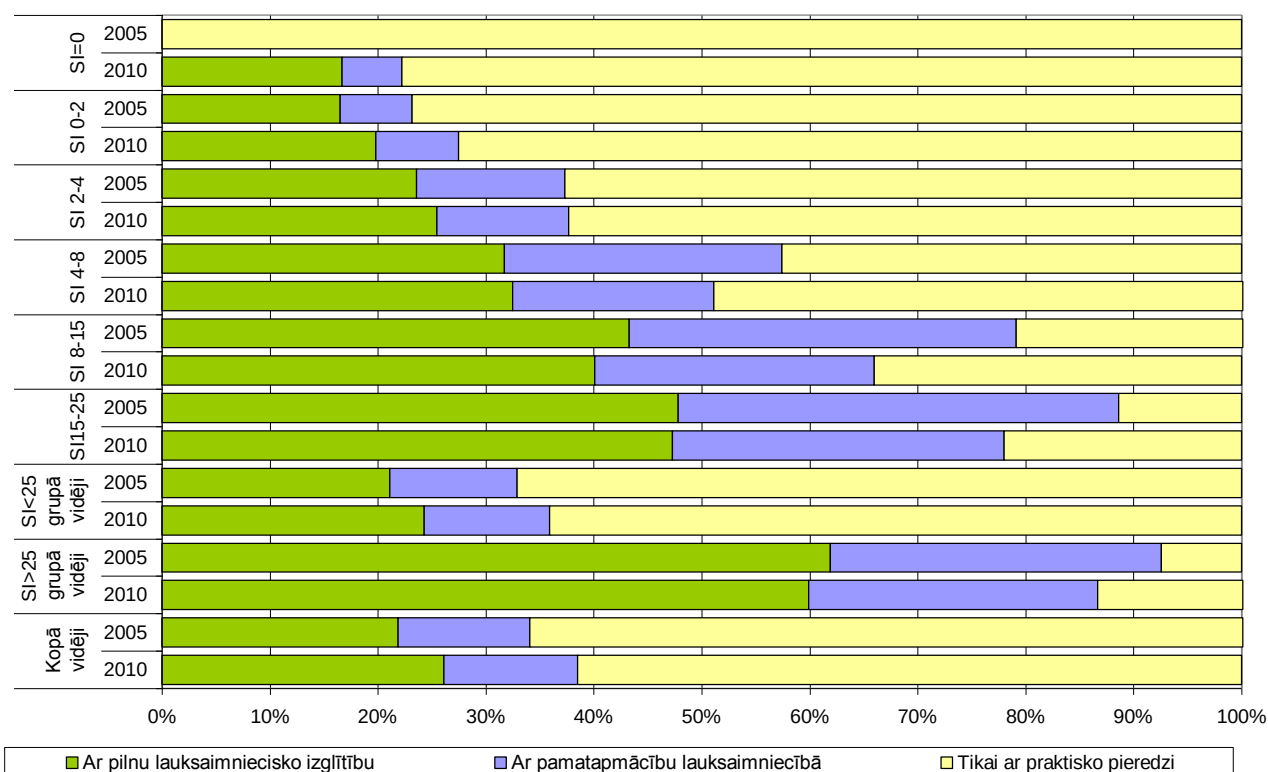
Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc SUDAT datiem

Mazajās saimniecībās saņemtais subsīdiu īpatsvars ir mazāks nekā lielās un vidēji lielās saimniecībās, bet vidēji mazajās tuvs lielo saimniecību līmenim: mazajām un vidēji mazajām saimniecībām subsīdiu īpatsvars neto ienākumos veido 101% – 141%, bet vidēji lielajām un lielajām saimniecībām 116% – 139%.

3.1.5 Zināšanas, informācija

Statistikas dati par lauku saimniecību vadītāju izglītību ir pieejami tikai par diviem gadiem – 2005. un 2010. Veiktā analīze kopumā parāda, ka saimniecību grupās ar lielāku SI ir lielāks īpatsvars saimniecību vadītājiem ar pilnu lauksaimniecisko izglītību (3.10.attēls).

¹⁶ Saskaņā ar šo pašu pētījumu: saimniecību dzīvotspējai būtisks ir 16 ELV sliekšnis.

3.10.att.Lauku saimniecību vadītāju zināšanu raksturojums pēc izglītības pakāpes Latvijā 2005., 2010.gadā dalījumā pa saimniecību grupām (SI, tūkst. EUR)

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc Eurostat datubāzes datiem

Turklāt mazo un vidēji mazo saimniecību grupā saimniecību vadītāju ar pilnu lauksaimniecisko izglītību īpatsvars ir palielinājies no 21.1% 2005.gadā līdz 24.3% 2010.gadā. Vienlaikus ir samazinājies saimniecību vadītāju tikai ar praktisko pieredzi īpatsvars (no 67.1% līdz 64.1%) un nedaudz ir samazinājies saimniecību vadītāju ar pamatapmācību lauksaimniecībā īpatsvars (no 11.8% līdz 11.6%). Ievērojot, ka profesionāli izglītoto saimniecību vadītāju īpatsvars ir pieaudzis, bet saimniecību skaits kopumā šajā saimniecību grupā samazinājies – var pieļaut, ka no ražošanas pakāpeniski izstājas saimniecības, kuru vadītājiem ir zemāks profesionālās izglītības līmenis.

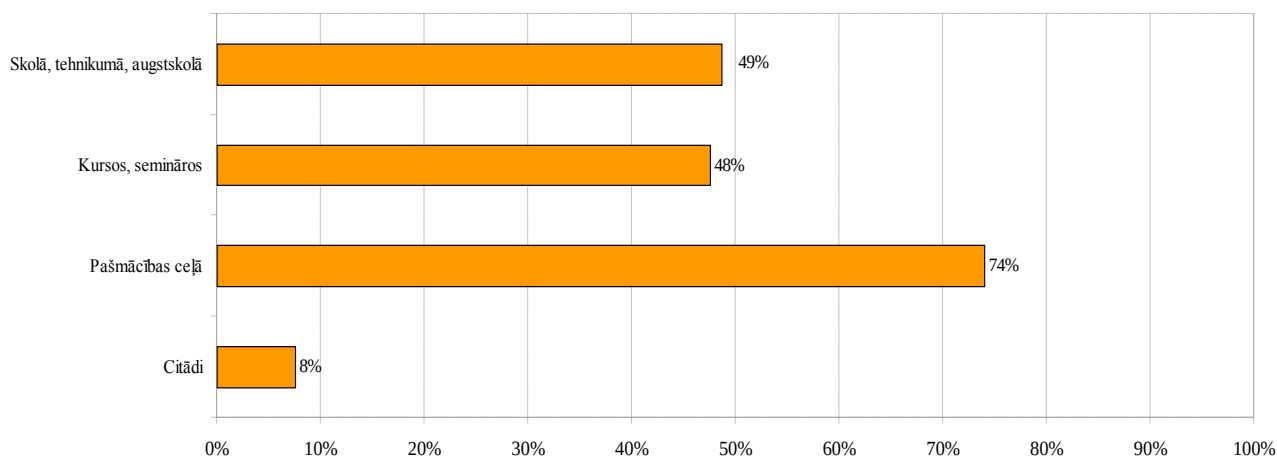
Saimniecību vadītāju ar pilnu lauksaimniecisko izglītību īpatsvars periodā no 2005. līdz 2010.gadam ir pieaudzis gandrīz visās mazo un vidēji mazo saimniecību apakšgrupās, izņemot saimniecības ar SI 8-15 tūkst. EUR un saimniecības ar SI 15-25 tūkst. EUR.

Savukārt vidēji lielo un lielo saimniecību grupā ir novērojama pretēja tendence – ir samazinājies saimniecību vadītāju ar pilnu lauksaimniecisko izglītību īpatsvars un pieaudzis saimniecību vadītāju tikai ar praktisko pieredzi īpatsvars. Taču, neskatoties uz atšķirīgajām tendencēm, 2010.gadā mazo un vidēji mazo saimniecību grupā vadītāju tikai ar praktisko pieredzi īpatsvars bija 4.8 reizes lielāks nekā vidēji lielo un lielo saimniecību grupā, turpretī vadītāju īpatsvars ar pamatapmācību lauksaimniecībā bija 2.3 reizes zemāks un vadītāju īpatsvars ar pilnu lauksaimniecisko izglītību – 2.5 reizes zemāks.

Reģionālā dalījumā lauku saimniecību īpašnieku zināšanu un izglītības līmeņi nav būtiski atšķirīgi – Latgales reģionā salīdzinoši biežāk tiek saimniekots ar praktisko pieredzi un salīdzinoši retāk ar augstāko izglītību (attiecīgi 69% un 4% no saimniecību skaita reģionā), savukārt Vidzemes saimniecībās ir salīdzinoši mazāks tādu saimnieku īpatsvars, kuriem ir tikai

praktiskā pieredze un salīdzinoši vairāk saimnieku ar augstāko izglītību (attiecīgi 55% un 7% no reģiona saimniecību skaita).

Saimniekošanai nepieciešamās zināšanas saimniecību īpašnieki visbiežāk iegūst pašmācības ceļā (74% no atbildējušiem). Tāpat aptuveni puse aptaujāto saimniecības īpašnieku kā zināšanu ieguves avotu atzīmē arī tehnikumu un augstskolu, kā arī kursus un seminārus (3.11.attēls). Pie citiem zināšanu ieguves avotiem visbiežāk norādīts, ka zināšanas pārmantotas no vecākiem vai vecvecākiem, tāpat atzīmētas konsultācijas un pieredzes apmaiņas ar citām saimniecībām, atsevišķi saimnieki kā informācijas ieguves avotu norādījuši arī internetā pieejamo informāciju.

3.11. att. Aptaujāto saimniecību īpašnieku saimniekošanai nepieciešamo zināšanu ieguves avoti

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=501)

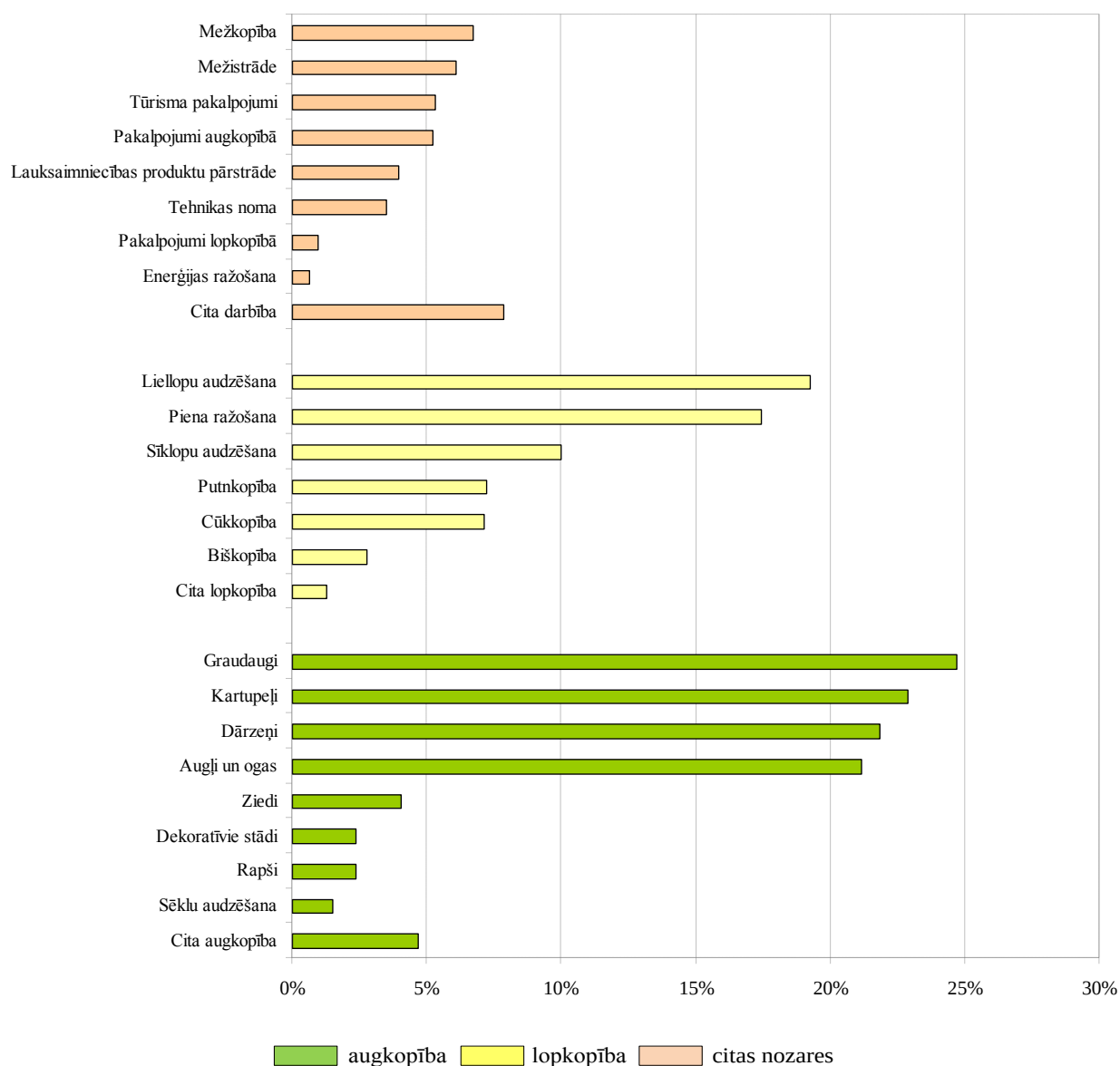
Zināšanu nozīme labu saimniekošanas rezultātu sasniegšanā Latvijā netiek pienācīgi novērtēta. Nav pieejami neatkarīgu ekspertu vērtējumi par saimniekošanas tehnoloģijām, to priekšrocībām, trūkumiem un ekonomiskajiem rezultātiem – tehnikas piegādātāji konsultē lauku saimniecību īpašniekus, tomēr sniegtā informācija nereti ir subjektīva un uz konkrētās tehnoloģijas pārdošanu tendēta. Daudzās nozarēs, īpaši nišas produktu ražošanai, pietrūkst saimniekošanas rokas grāmatu ar mūsdienīgām zināšanām par šķirnēm, agronomiju, zootehniku un tehnoloģijām; līdz ar to saimniecību īpašnieki bieži spiesti paši eksperimentēt gan ar kultūraugu un dzīvnieku šķirnēm, gan ražošanas tehnoloģiju izvēlē, kas ne vienmēr pozitīvi ietekmē saimniecības ekonomiskos rezultātus. Pēdējos gados, kopš zinātniskai darbībai netiek atvēlēta daļa no nacionālo subsīdiu apjoma, būtiski sarukusi lauksaimniecībā noderīgu zināšanu radīšana nacionālā līmenī.

3.1.6 Darbības virzieni, produkcija un tirgi

Saskaņā ar lauku saimniecību struktūras apsekojumu, Latvijas mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īstenotajos darbības virzienos skaidri iezīmējas četri svarīgākie (pēc standarta izlaides un izmantotās lauksaimniecības zemju platības): piena lopkopība, laukkopība un ganību mājlopu audzēšana, vispārējā laukkopība un specializētās labības, eļļas augu sēklu un proteīnaugu audzēšana (skatīt 2.9.tabula). Nekomerciālo saimniecību grupā trīs galvenie darbības virzieni kopā veido 67% no grupas kopējās standarta izlaides, kā arī aizņem 61% no grupā izmantotā LIZ. Arī Latvijā (līdzīgi kā to varēja novērot citās Baltijas valstīs) nozīmīgu vietu nekomerciālo saimniecību vidū veido saimniecības ar SI=0, uzturot labā saimnieciskā kārtībā LIZ un saņemot atbalsta maksājumus par to, bez aktīvas saimnieciskās darbības

īstenošanas. Mazo un vidēji mazo saimniecību grupā ar SI EUR 4-25 tūkst. trīs galvenie darbības virzieni veido kopā 63% no grupā radītā SI, kā arī aizņem 60% no grupā izmantotā LIZ.

Saskaņā ar aptauju un respondentu sniegtajām atbildēm, ar augkopības darbības virzieniem nodarbojas vairāk kā puse (57%) aptaujāto saimniecību, bet ar lopkopības darbības virzieniem - nedaudz mazāk kā puse (48%). Lauksaimniecības pakalpojumus sniedz 10% saimniecību, bet ar nelauksaimniecisko darbību nodarbojas 30% saimniecību. Aptaujā respondentiem bija iespēja nosaukt pēc saviem ieskatiem galvenos saimniecībā īstenotos darbības virzienus, ne vairāk kā piecus. Visbiežāk pieminētie - īstenotie saimnieciskās darbības virzieni Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību grupā ir graudkopība (25% atbilžu gadījumos), kartupeļu audzēšana, dārzeņu, kā arī augļu un ogu audzēšana (21-23% atbilžu gadījumos), tāpat arī liellopu audzēšana un piena ražošana (attiecīgi 19% un 17% gadījumu). No nelauksaimnieciskām darbībām visvairāk saimniecības nodarbojas ar mežkopību un mežistrādi, sniedz tūrisma pakalpojumus un pakalpojumus augkopībā (3.12. attēls).

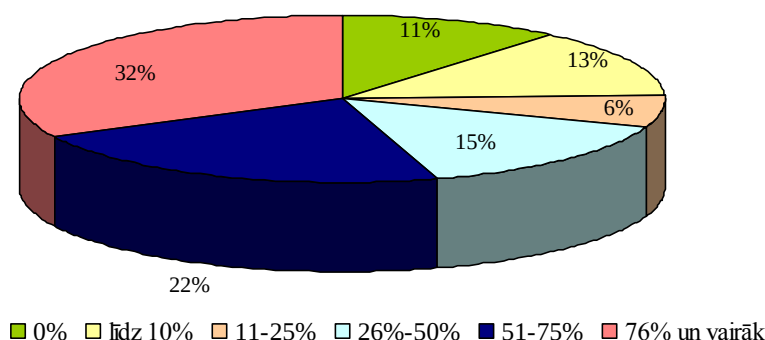

* cita augkopība – lopbarības ražošana, nektāraugi, vides uzturēšana, ārstniecības augi, lini un kaņepes, stādi; cita lopkopība – zirgi, kažokzvēri, gliemeži; citi pakalpojumi – grāmatvedība, akvakultūra, tirdzniecība, kokapstrāde, u.c

3.12. att. Aptaujāto saimniecību galvenie darbības virzieni

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=920)

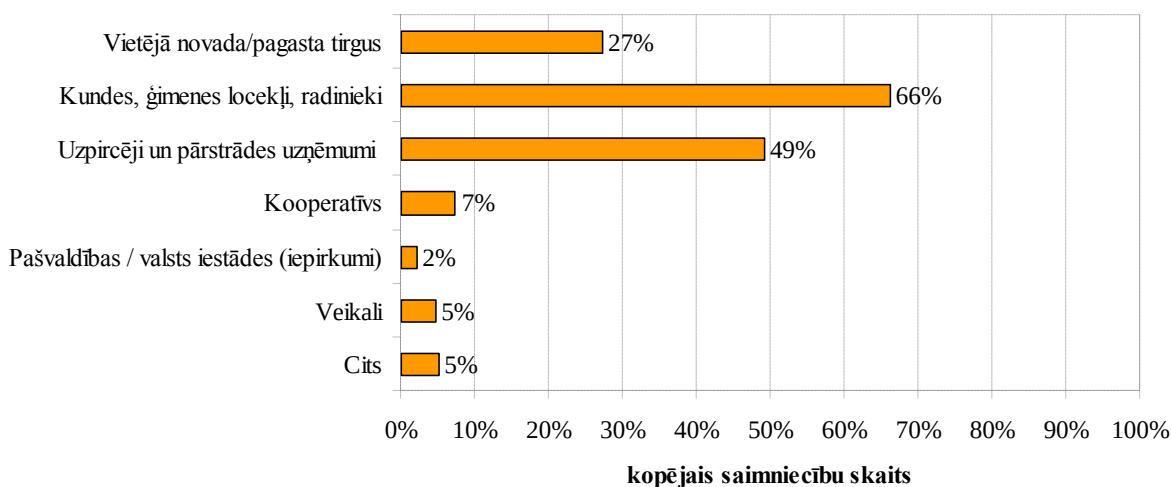
No saimniecībām, kas uzrādījušas ieņēmumus no lauksaimniecības produkcijas ražošanas, 89% atzīmē arī to, ka saimniecībā saražotā produkcija tiek pārdota (3.13.attēls).

3.13. att. Aptaujāto saimniecību struktūra pēc pārdotās produkcijas īpatsvara saražotajā produkcijā

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=519)

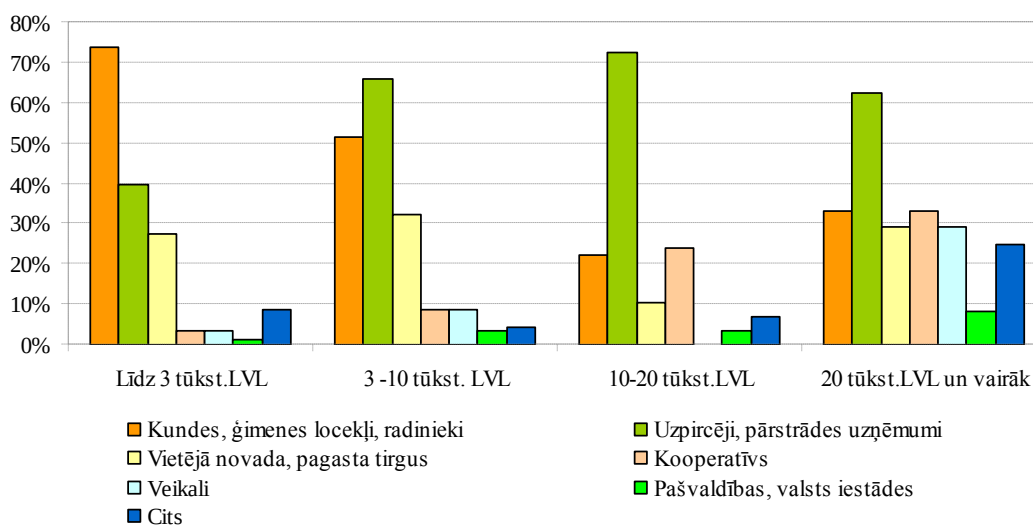
Nedaudz vairāk kā puse aptaujāto saimniecību (55%) atzīmē, ka saimniecība pārdod vairāk kā pusi no saražotās lauksaimniecības produkcijas. Kā galvenos noieta tirgus nosaucot kundes, t.i., pastāvīgos pircējus – paziņas (tostarp ģimenes locekļi, radnieki), uzpircējus, kā arī tiešo tirdzniecību - vietējā novada / pagasta tirgū (3.14. attēls).

3.14. att. Aptaujāto saimniecību galvenie noieta tirgi

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=542)

Attēlā redzams, ka vidēji produkcijas pārdošanu kooperatīviem apstiprinājušas tikai 7% aptaujāto saimniecību. Uzpircēju, kā arī kooperatīva loma produkcijas pārdošanā palielinās, palielinoties saimniecības SI (šajā gadījumā respondentu pašu novērtētie ieņēmumi no lauksaimnieciskās darbības, ieskaitot pašpatēriņu), attiecīgi, pieaugot saimniecības ekonomiskajam lielumam, samazinās tiešās pārdošanas loma (3.15.attēls).

3.15. att. Aptaujāto saimniecību galvenie noieta tirgi pa lauksaimniecības ieņēmumu lieluma grupām

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=547)

Papildus tradicionālajiem, saimniecībās ar ieņēmumiem virs 20 tūkst. LVL (kas pēc pētījumā lietotās klasifikācijas pieder vidēji lielo un lielo saimniecību grupai) tiek atzīmēti tādi citi noieta tirgi kā eksports un lopu izsole.

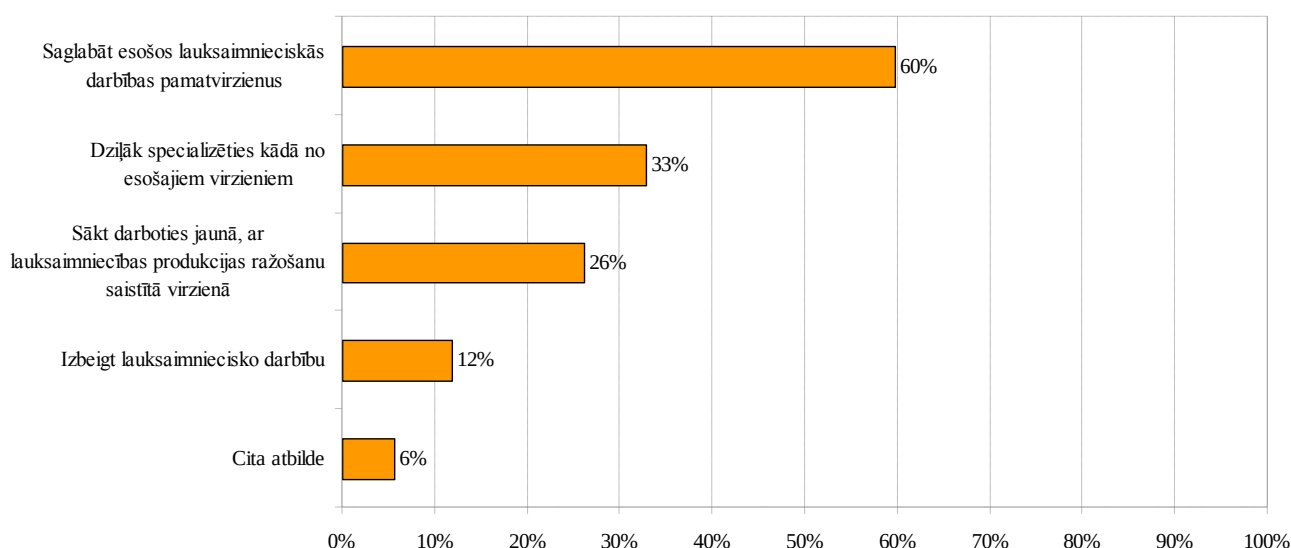
Saimniecības, kas saražoto lauksaimniecības produkciju nepārdod (n=55), aptaujā norāda, ka produkcijas pārdošanu varētu veicināt maza apjoma preču pārdošanas sistēmas izveide pašvaldībā (55% respondentu), kā arī ciešāka sadarbība ar citām saimniecībām (24% respondentu), no tā var secināt, ka galvenie iemesli, kas apgrūtina saražotās produkcijas pārdošanu ir produkcijas mazie apjomi. Atsevišķos gadījumos norādīts, ka pārdošanas iespējas uzlabotos, ja tiktu ierobežots pārtikas imports, kā arī uzlabotos Latvijas iedzīvotāju pirktspēja, no tā var secināt, ka respondentiem ir grūtības ievirzīt ar produkciju tirgū, visticamāk augstākas cenas (augstāku ražošanas izmaksu) dēļ. Dažos gadījumos norādīts, ka saražotā produkcija nav paredzēta pārdošanai, tā tiek izlietota pašu vajadzībām.

3.2 Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības redzējums

3.2.1 Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības plāni

Aptaujas rezultāti ļauj spriest par mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieku nākotnes plāniem. Gandrīz $\frac{3}{4}$ aptaujāto saimniecību (n=554) īpašnieki plāno investēt savu saimniecību attīstībā nākamo piecu gadu laikā. Savukārt $\frac{3}{4}$ no saimniecībām, kas nedomā veikt investīcijas, plāno saglabāt esošos lauksaimniecības ražošanas apjomus vai tos samazināt.

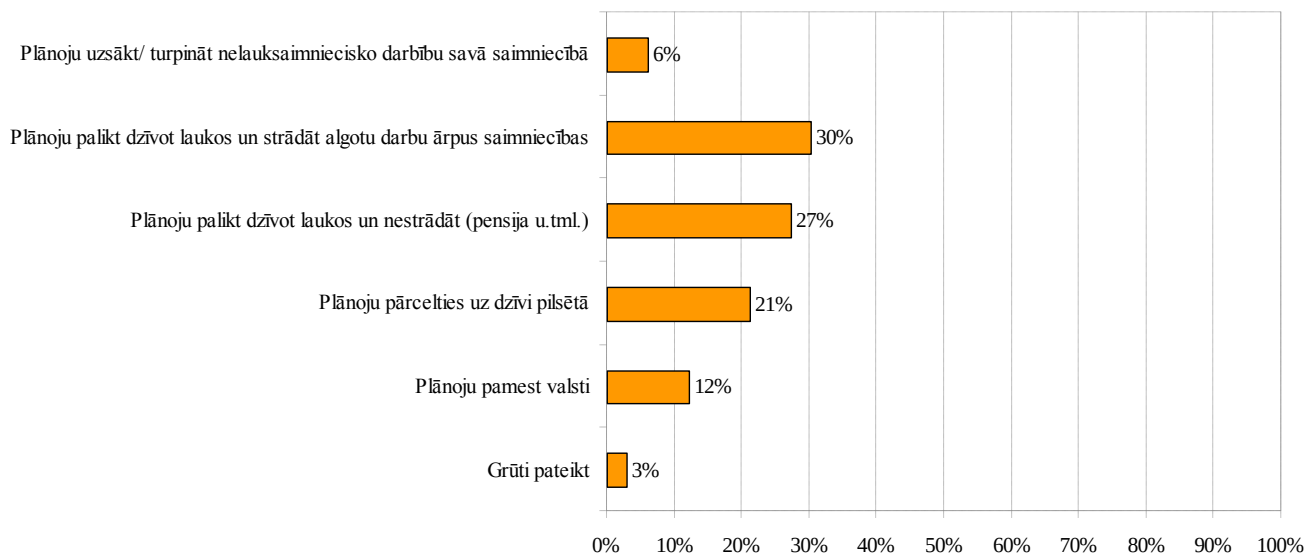
Apkopojot atbildes par saimniecību īpašnieku plāniem attiecībā uz lauksaimnieciskās darbības attīstību tuvāko 5 gadu laikā, saimniecību īpašnieki plāno saglabāt esošos lauksaimnieciskās darbības pamatvirzienus (60%), dziļāk specializēties kādā no esošajiem virzieniem domā $\frac{1}{3}$ aptaujāto, bet aptuveni $\frac{1}{4}$ daļa vēlas uzsākt darboties kādā jaunā lauksaimnieciskās darbības virzienā (3.16. attēls).

3.16. att. Aptaujāto saimniecību īpašnieku plāni attiecībā uz lauksaimniecības darbības virzieniem tuvāko 5 gadu laikā

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi (n=575)

No aptaujātajiem saimniecību īpašniekiem 12% norāda, ka plāno izbeigt lauksaimniecisko darbību. Galvenais iemesls, kas mudina saimniecību īpašniekus izbeigt lauksaimniecisko darbību, ir lauksaimniecības nozares nerentabilitāte, tajā skaitā, norādot gan uz mazajiem apjomiem, zemajām produktu cenām, augstajām resursu cenām, augsto darba ieguldījumu pret gūtajiem ienākumiem, kā arī zemo peļņu un nespēju nodrošināt ģimeni. Tāpat pie darbības pārtraukšanas iemesliem bieži minēts vecums un pēcnācēju trūkums, kas gribētu lauksaimniecisko darbību turpināt (3.17.attēls).

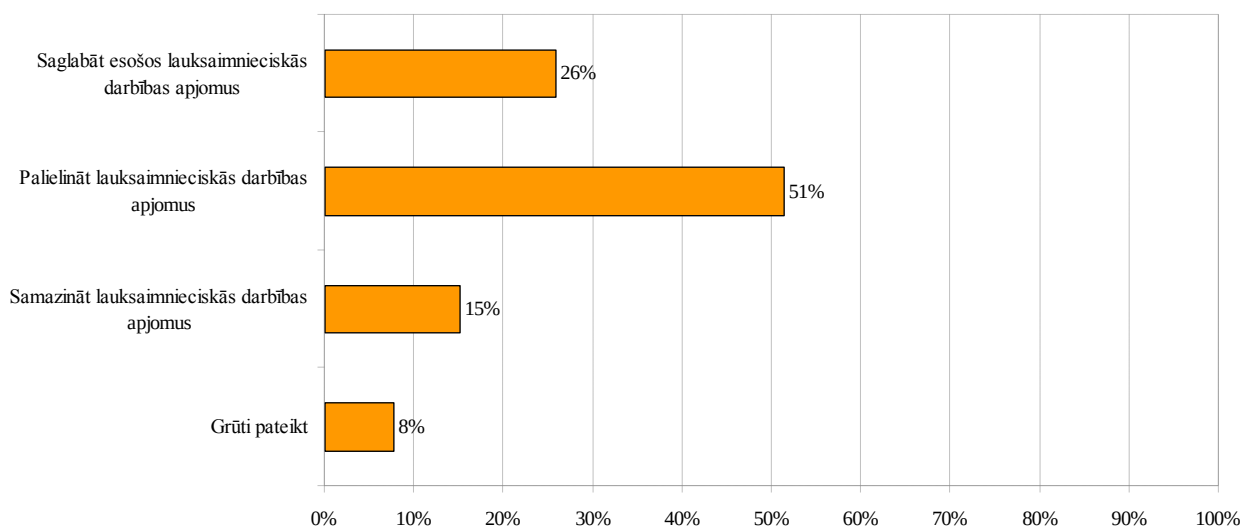
3.17. att. Aptaujāto saimniecību īpašnieku plāni pēc lauksaimnieciskās darbības pārtraukšanas

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi (n=66)

Saimniecību īpašnieki, kas plāno pārtraukt nodarboties ar lauksaimniecisko darbību, pēc šīs darbības beigšanas 30% gadījumu plāno palikt dzīvot laukos, bet strādāt algotu darbu, gandrīz tikpat liels īpatsvars (27%) plāno palikt dzīvo laukos un vairs nestrādāt. Savukārt 21% aptaujāto norāda, ka pēc lauksaimniecības darbības pārtraukšanas tie plāno pārcelties uz dzīvi pilsētā, bet 12% aptaujāto plāno ne tikai pamest laukus, bet arī valsti.

Saimniecības, kas plāno izbeigt lauksaimniecisko darbību, pārsvarā nodarbojas ar piena lopkopību, kartupeļu audzēšanu, augļu un ogu audzēšanu, kā arī graudkopību. Vidējā apsaimniekotā LIZ platība šajās saimniecībās ir 19 ha (LIZ platība šajās saimniecībās svārstās no 2 ha līdz 63 ha). Visvairāk šādu saimniecību atrodas Kurzemē un Zemgalē, bet vismazāk – Latgalē. Lielākā daļa no saimniecību īpašniekiem ir vecumā 41-55 gadi (44% no saimniecībām, kas plāno pārtraukt lauksaimniecisko darbību).

Aptuveni puse aptaujātie saimniecību īpašnieki plāno palielināt saražotās lauksaimniecības produkcijas apjomus (51%), un tikai 15% - samazināt, turklāt tie ir pamatā saimniecību īpašnieki, kas lauksaimniecisko darbību plāno izbeigt pavisam (3.18. attēls).

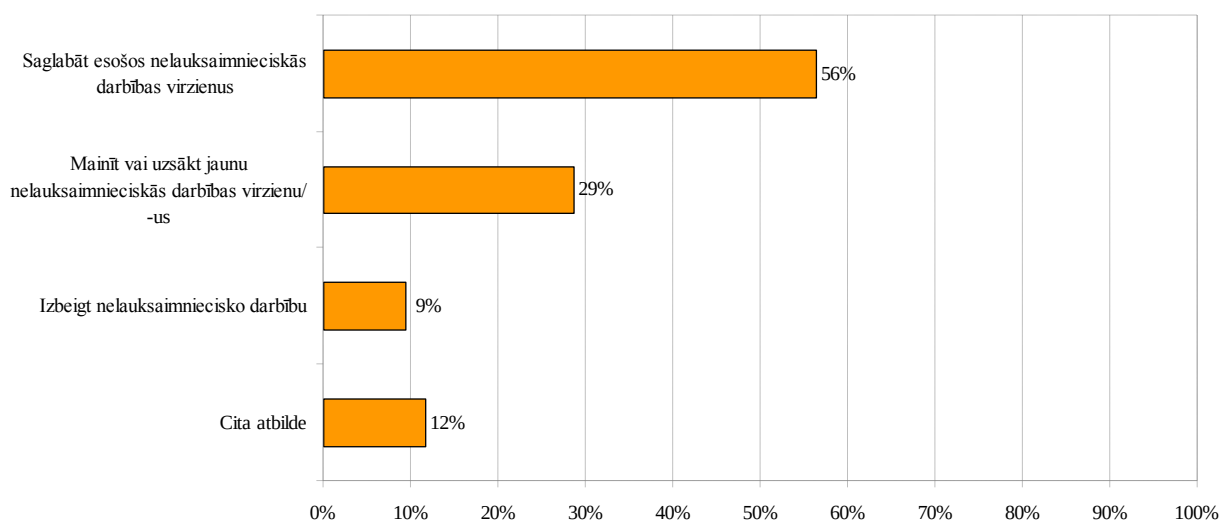

3.18. att. Aptaujāto saimniecību īpašnieku plāni attiecībā uz lauksaimniecības darbības apjomu tuvāko 5 gadu laikā

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi (n=576)

No saimniecībām, kas plāno palielināt lauksaimnieciskās darbības apjomu, 80% saimniecību īpašnieki ir vecumā no 25 līdz 55 gadi, 4% vecumā līdz 25 gadiem. Saimnieku vēlme kāpināt lauksaimnieciskās ražošanas apjomus reģionālā dalījumā ir diezgan izlīdzināta: visvairāk šādu saimniecību ir Kurzemē (23%), vismazāk – Pierīgā (15%). 80% gadījumu vismaz 50% no kopējās apsaimniekotās LIZ platības ir saimniecības īpašumā, ja tā vēlas kāpināt ražošanas apjomus.

Attiecībā uz nelauksaimniecisko attīstību, vairāk kā puse respondentu plāno saglabāt esošos nelauksaimnieciskās darbības virzienus, tuvu 30% - vēlas mainīt vai uzsākt darboties kādā jaunā virzienā, bet 9% - izbeigt nelauksaimniecisko darbību (3.19.attēls).

3.19. att. Aptaujāto saimniecību īpašnieku plāni attiecībā uz nelauksaimnieciskās darbības virzienu attīstību tuvāko 5 gadu laikā

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi (n=566);

34% aptaujāto saimniecību plāno palielināt nelauksaimnieciskās ražošanas apjomus, aptuveni 30% - saglabāt esošos, bet 12% - samazināt (pārsvarā tās ir saimniecības, kas plāno izbeigt nodarboties ar nelauksaimniecisko darbību).

3.2.2 Sasniedzamie rezultāti

Aptuveni 60% no aptaujātajām saimniecībām, kas nodarbojas tikai ar lauksaimniecisko ražošanu, plāno palielināt savus pašreizējos ieņēmumus, tajā skaitā, aptuveni 20% respondentu plāno savas saimniecības ieņēmumu apjomu palielināt virs 20 tūkst. LVL (3.8.tabula).

3.8. tabula.

Saimniecību, kas nodarbojas tikai ar lauksaimniecisko darbību (t.sk. lauksaimniecības produktu pārstrādi), struktūra sadalījumā pēc esošajiem un plānotajiem ieņēmumiem no saimnieciskās darbības

Esošie ieņēmumi no l/s-bas Plānotie saimniecības nākotnes ieņēmumi	līdz 3 tūkst. LVL	3 -10 tūkst. LVL	10-20 tūkst. LVL	Kopā
līdz 3 tūkst. LVL	23%	1%	0%	24%
3 -10 tūkst. LVL	27%	10%	2%	40%
10-20 tūkst. LVL	5%	8%	5%	18%
virš 20 tūkst. LVL	7%	6%	6%	19%
Kopā	62%	25%	12%	100%

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz šo jautājumu (n=315)

Ievērojot aptaujāto saimniecību plānus, nākamo piecu gadu laikā saimniecības ar gada ieņēmumiem līdz LVL 3 tūkst. varētu veidot tikai 24% no kopējā aptaujāto saimniecību skaita (līdzšinējo 62% vietā), bet saimniecību ar ieņēmumiem LVL 3-10 tūkst. īpatsvars varētu pieaugt līdz 40% (šobrīd 25%). Kopumā ap 40% aptaujāto saimniecību plāno kāpināt saimniecību

ieņēmumus, lai pārsniegtu LVL 10 tūkst. gadā, tajā skaitā, gandrīz 20% saimniecību plāno pārsniegt LVL 20 tūkst. apgrozījumu gadā, tādējādi, visticamāk *izkāpjot* no mazo un vidēji mazo saimniecību grupas, iekļaujoties saimniecību grupā ar SI > EUR 25 tūkst.

Tabulā iekrāsotajās šūnās atspoguļojas iespējamās lauku saimniecību strukturālās pārmaiņas, balstoties uz saimniecību īpašnieku attīstības (nākotnes ieņēmumu) plāniem. Tā, piemēram, atbildējošo saimniecību grupā ar esošiem lauksaimniecības ieņēmumiem līdz 3 tūkst. latu gadā (šobrīd tādu saimniecību ir 62% no kopējā respondentu skaita), 39% saimniecību plāno kāpināt saimniecības ieņēmumus nākotnē, tostarp 7% - pārsniedzot 20 tūkst. latu gadā.

Ja analizē plānotos saimniecību ieņēmumus pa reģioniem, visvairāk attīstīties gribošo lauku saimniecību ir Kurzemes reģionā (66% no visām saimniecībām), bet vismazāk – Pierīgā (45%). Zemgales un Kurzemes reģionos ir lielākais tādu saimniecību īpatsvars, kas plāno savus ieņēmumus kāpināt, pārsniedzot LVL 20 tūkst. (attieci 23% un 20%), bet no tām tikai nedaudz atpaliek arī Latgales reģions (19%).

No aptaujātajām saimniecībām, kas nodarbojas gan ar lauksaimniecisko, gan nelauksaimniecisko darbību, 57% saimniecību plāno palielināt savus lauksaimniecības rakstura ieņēmumus, tajā skaitā 19% no tām plāno palielināt ieņēmumus no lauksaimnieciskās darbības virs LVL 20 tūkst. gadā (3.9.tabula, iekrāsotās šūnas).

3.9. tabula.

Plānotie ieņēmumi saimniecībās, kas nodarbojas gan ar lauksaimniecisko, gan nelauksaimniecisko darbību

Plānotie nākotnes ieņēmumi no saimnieciskās darbības	Esošā tirgus vērtība: lauksaimniecības produkti	Esošā tirgus vērtība: citi produkti				Kopā
		līdz 3 tūkst. LVL	3 -10 tūkst. LVL	10-20 tūkst. LVL	20 tūkst. LVL un vairāk	
līdz 3 tūkst. LVL	līdz 3 tūkst. LVL	9%	X	X	X	9%
	3 -10 tūkst. LVL	1%	X	X	X	1%
	Kopā	10%	X	X	X	10%
3-10 tūkst. LVL	Līdz 3 tūkst. LVL	22%	3%	1%	0%	26%
	3 -10 tūkst. LVL	7%	0%	1%	0%	8%
	Kopā	29%	3%	2%	0%	34%
10-20 tūkst. LVL	līdz 3 tūkst. LVL	6%	3%	1%	1%	11%
	3 -10 tūkst. LVL	7%	1%	1%	0%	9%
	10-20 tūkst. LVL	3%	0%	1%	0%	4%
	Kopā	16%	4%	3%	1%	25%
virs 20 tūkst. LVL	līdz 3 tūkst. LVL	5%	2%	2%	1%	10%
	3 -10 tūkst. LVL	5%	1%	2%	2%	9%
	10-20 tūkst. LVL	4%	4%	1%	1%	11%
	Kopā	14%	7%	5%	4%	31%
Kopā		70%	14%	10%	5%	100%

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=97)

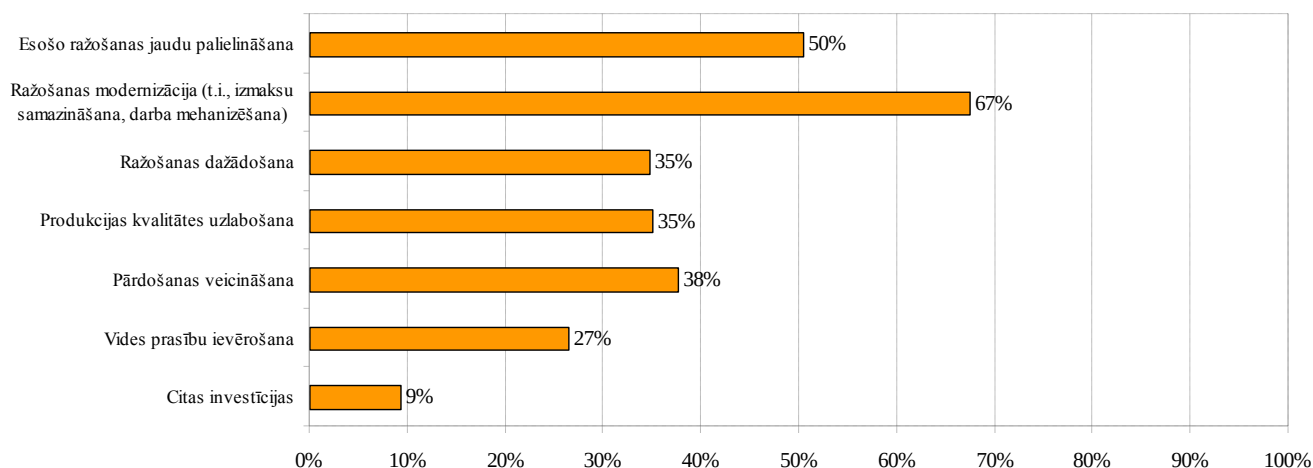
Plānotie nākotnes ieņēmumi aptver ieņēmumus, ko saimniecības īpašnieki vēlas sasniegt turpmāko piecu gadu laikā (ietverot gan lauksaimniecisko, gan nelauksaimniecisko darbību), tomēr plāni kāpināt ieņēmumu apjomu norāda, ka saimniecības pozitīvi vērtē savas attīstības iespējas un Latvijas laukus kā uzņēmējdarbības vidi, tādējādi šīs saimniecības ir turpmāko attīstības atbalsta pasākumu mērķauditorija.

3.2.3 Aktivitātes plānu sasniegšanai

No aptaujātajām saimniecībām, kas plāno saimniecisko darbību sava uzņēmuma ietvaros attīstīt (n=411), 74% plāno veikt arī izaugsmei nepieciešamās investīcijas. Visbiežāk investīcijas tiek plānotas, lai modernizētu ražošanu (67%) un palielinātu ražošanas apjomus (50%). Tāpat bieži tiek atzīmēta investīciju nepieciešamība ar mērķi veicināt pārdošanu, palielināt produkcijas kvalitāti un veikt ražošanas dažādošanu (3.20.attēls).

Lai modernizētu ražošanu, aptaujātie saimniecību īpašnieki (65% atbildējušo) plāno iegādāties jaunas tehnikas vienības (galvenokārt traktori, augsnes apstrādes tehnika, ražas novākšanas tehnika), īstenot jaunu ēku būvniecību vai esošo rekonstrukciju. Pie ēku būvniecības biežāk tiek minētas jaunas kūtis, noliktavas, siltumnīcu izveides, norādot uz plānotajiem darbības virzieniem – lopkopība, dārzkopība. Ražošanas modernizācijai aptaujātie (n=207) plāno, ka būtu nepieciešamas investīcijas vidēji LVL 48 tūkst. uz saimniecību.

Esošo ražošanas apjomu kāpināšanu aptaujātie saimnieki (n=271) redz tradicionālajā, tomēr mazāk iespējamajā veidā – iegādājoties papildus zemes platības (34% respondentu), tāpat tiek plānota saimniecības ēku izveide, kā arī tehnikas un iekārtu iegāde (attiecīgi 32% un 42%). Ražošanas apjomu kāpināšanai saimnieki redz arī nepieciešamību pēc lauksaimniecības dzīvnieku iegādes – ganāmpulku paplašināšanai (29% respondentu). Esošo apjomu kāpināšanai aptaujātie plāno ieguldīt investīcijas 32 tūkst. latu apmērā vidēji uz saimniecību.

3.20. att. Aptaujāto saimniecību īpašnieku plānoto investīciju mērķi tuvāko 5 gadu laikā

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi (n=411)

Analizējot iegādes, kas plānotas zem pozīcijas „ražošanas dažādošana”, redzams, ka mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki (n=132) plāno vairāk nekā līdz šim pievērties lopkopībai – galvenokārt gaļas liellopu un aitu audzēšanai. Investīcijas ganāmpulku izveidei tiek plānotas 29% gadījumu. Ražošanas dažādošanai vidēji uz saimniecību tiek plānotas 37 tūkst. latu lielas investīcijas.

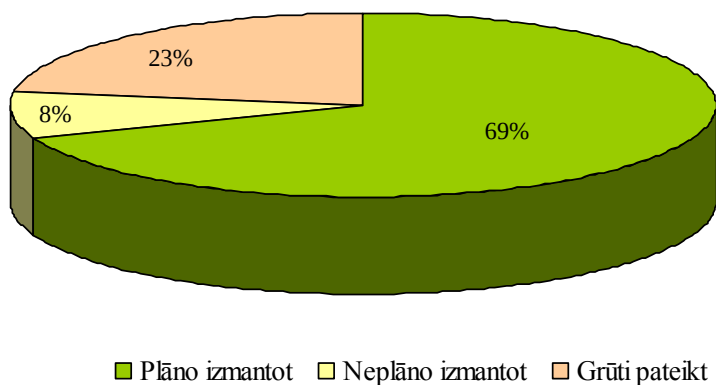
Produkcijas kvalitātes uzlabošanai aptaujātie saimniecību īpašnieki (n=132) redz nepieciešamību ieguldīt iekārtu un tehnikas iegādē (48% gadījumu), kā arī ieguldīt kvalitatīvāka izejmateriāla, sēklu, vaislas materiāla iegādei un ieviešanai saimniecībā (26% gadījumu). 7% atbildējušo norāda, ka produkcijas kvalitātes uzlabošanai viņiem nepieciešama zināšanu papildināšana un uzlabošana. Kopumā produkcijas kvalitātes uzlabošanai mazās un vidēji mazās saimniecības plāno nepieciešamību ieguldīt 13.5 tūkst. latu vidēji uz saimniecību.

Pārdošanas veicināšanai aptaujātās saimniecības (n=137) redz nepieciešamību ieguldīt produkcijas iepakojuma attīstībā (20% gadījumu), bet visvairāk – reklāmā (39% gadījumu). Pārdošanas veicināšanai vidēji uz saimniecību plānota investīciju nepieciešamība 11.5 tūkst. latu apmērā.

Pastāv cieša statistiska sakarība starp saimniecības ieņēmumu līmeni šobrīd un plāniem investēt attīstībā nākotnē. Aptaujas rezultāti liecina, ka saimniecību grupās ar lielākiem ieņēmumiem proporcionāli vairāk saimnieku plāno veikt investīcijas saimniecības attīstībai.

3.2.4 Finanšu avoti attīstības plānu īstenošanai

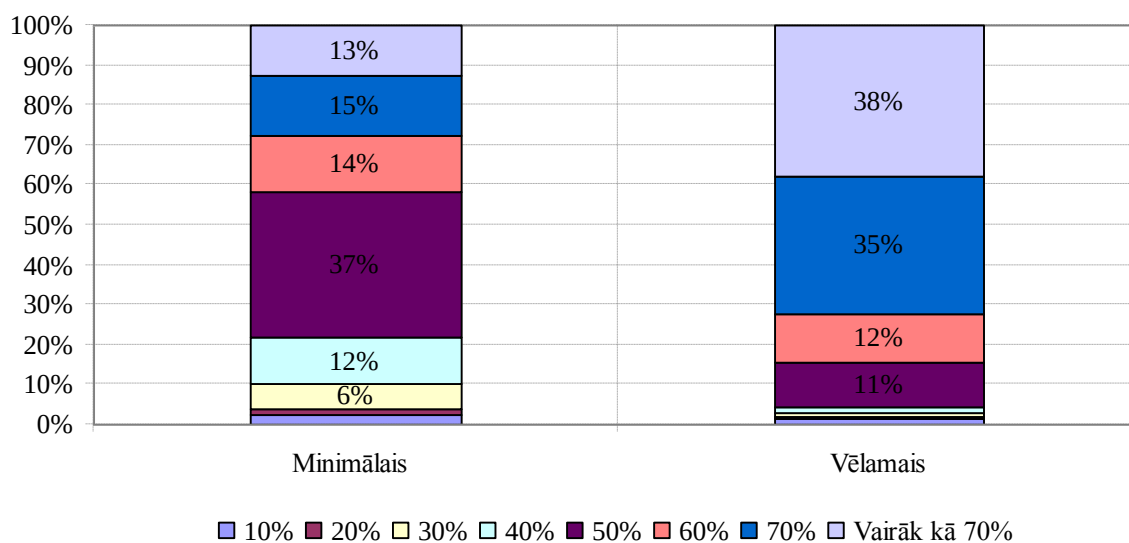
Lai īstenotu savus attīstības plānus, mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki (n=381) plāno piesaistīt gan pašu finanšu resursus, gan pilnībā vai daļēji piesaistīt aizņemtos finanšu resursus. Līdzīgi kā līdzšinējā prakse rāda, arī turpmāk mazo un vidējo saimniecību īpašnieki 36% gadījumu plāno attīstībā ieguldīt pašu finanšu resursus, 33% gadījumu – daļēji vai pilnībā piesaistīt finanses no ārpuses, savukārt 30% gadījumu saimnieki par to vēl nav domājuši. Savukārt attiecībā uz ES struktūrfondu līdzfinansējuma piesaisti skaidrība ir lielāka. Noteicošais vairākums (69%) aptaujāto saimniecību īpašnieku plāno izmantot valsts un ES atbalstu investīciju līdzfinansējumam un tikai 8% atbildējušo neplāno to darīt (3.21.attēls).

3.21. att. Aptaujāto saimniecību plāni attiecībā uz valsts un ES atbalsta līdzfinansējumam izmantošanu

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi (n=381)

Aptaujas rezultāti ļauj spriest, kāda būtu minimāli nepieciešamā un vēlamā atbalsta likme, lai saimniecību īpašnieki būtu ieinteresēti saimniecības attīstības plānu īstenošanai piesaistīt ES struktūrfondu līdzfinansējumu (3.22.attēls).

3.22. att. Aptaujāto saimniecību minimālais un vēlamais valsts un ES atbalsta līmenis

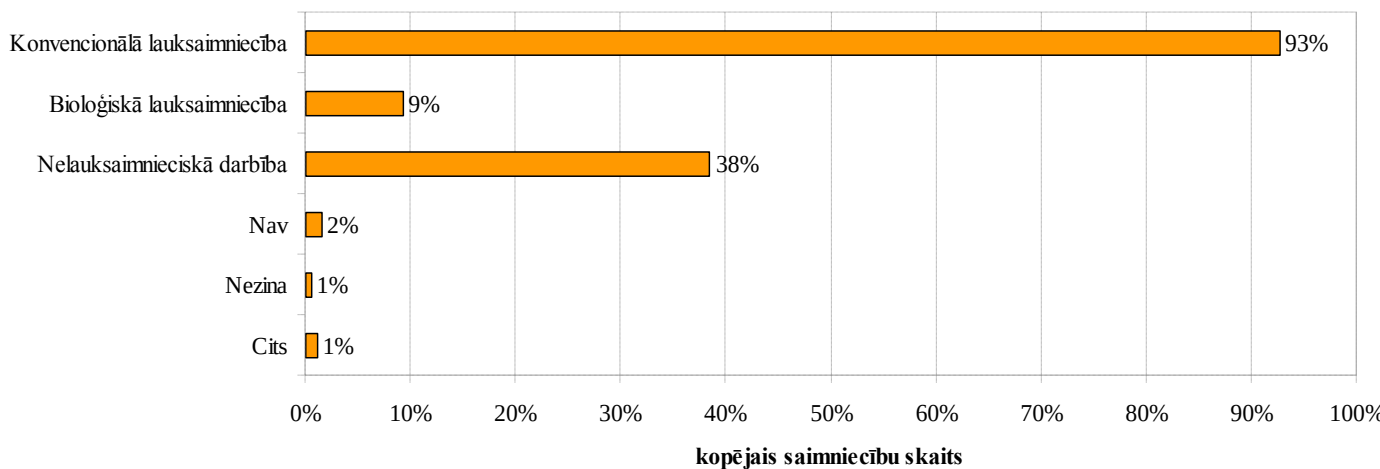
Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi (n=350)

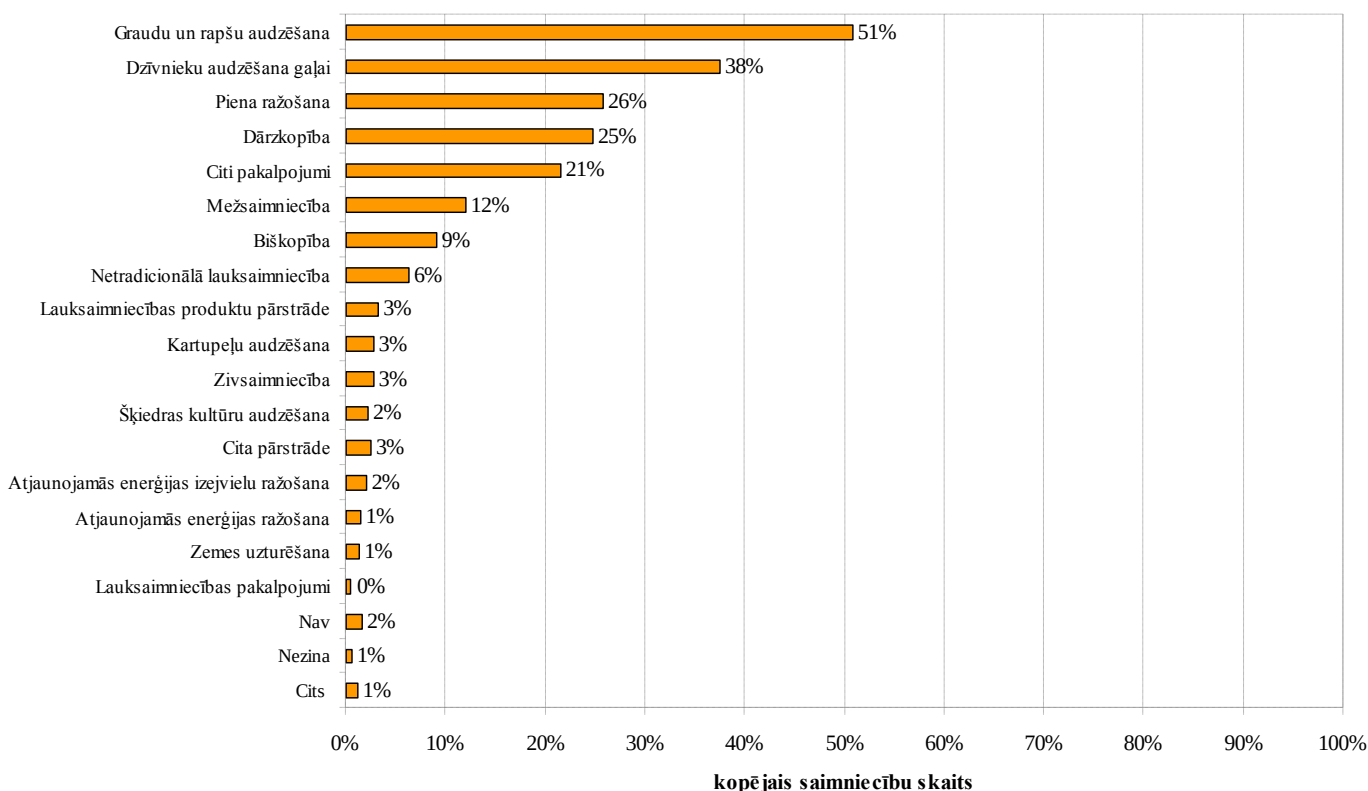
Attēlā redzams, ka 73 % respondentu par vēlamo līdzfinansējuma likmi norāda 70% un vairāk. Savukārt, atbildot, pie kāda atbalsta līmeņa saimniecību īpašnieki sāktu apsvērt iespēju piedalīties konkursā par līdzfinansējuma piesaisti savam attīstības projektam, visbiežāk minēts 50% līdzfinansējums (37% gadījumu), savukārt minimālais līdzfinansējums līdz 40% apmierinātu 22% respondentu.

3.2.5 Attīstībai perspektīvās nozares

3.2.5.1 Mazo un vidēji mazo saimniecību redzējums

Aptaujas rezultāti ļauj nosaukt saimnieciskās darbības nozares, kuras mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki redz perspektīvai īstenošanai un attīstībai Latvijas laukos (3.23.attēls).

3.23 att. Perspektīvie darbības virzieni Latvijas laukos

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas sniegušas atbildi uz konkrēto jautājumu (n=634)

Pārliecinoši, visbiežāk mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īpašnieki kā perspektīvāko saimnieciskās darbības virzienu Latvijas laukos norādījuši lauksaimniecību – 93% no visiem aptaujātajiem. Tajā skaitā bioloģiskā lauksaimniecība kā perspektīvs virziens nosaukts 9% gadījumu. Nelauksaimnieciskā darbība atzīmēta 38% gadījumu, savukārt 2% atbilžu norādīts, ka perspektīvas Latvijas laukos nepastāv.

Atbildēs, kur netiek saskatītas perspektīvas Latvijas laukos, atsevišķos gadījumos tiek norādīts, ka pastāv neapmierinošas iepirkuma cenas, starp ES valstīm pastāv nevienlīdzīgi nosacījumi, tāpat perspektīvas netiek saredzētas bez valsts aktīvas politikas, kā arī bez atbalsta.

Dalījumā pa galvenajām pamatnozarēm lopkopība un augkopība kā perspektīvās nozares norādītas vienlīdz bieži (77% un 76% saimniecību īpašnieki). Pakalpojumu sniegšanu norādījuši 23% saimniecību īpašnieki, savukārt mežsaimniecību – 13%.

No galvenajām lauksaimniecības nozarēm visbiežāk mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki par perspektīvu virzienu uzskata graudu un rapšu audzēšanu (51%), gaļas ražošanu (38%), kā arī piena lopkopību (26%) un dārzkopību (25%). Ievērtējot atbildes, kur saimniecību īpašnieki norādījuši nobarojamo dzīvnieku veidu, aptuveni puse kā perspektīvu norāda liellopu audzēšanu gaļai un aptuveni 30% - aitikopību. Tāpat dārzkopībā gandrīz vienlīdz bieži norādīta gan augļkopība (48%), gan dārzenkopība (44%), gan vairākkārt atzīmēta arī stādaudzēšana. Biškopību kā perspektīvu darbības virzienu norādījuši 9% respondentu, bet 6% gadījumu norādītas dažādas netradicionālās lauksaimniecības nozares, tostarp, krūmmeleņu, dzērveņu, smiltsērķšķu, ārstniecības augu un trifeļu audzēšana, tāpat arī zirgkopība, truškopība, zvērkopība, strausu, gliemežu un slieku audzēšana. Aptuveni 3% mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki nākotnes perspektīvas saista ar atjaunojamo enerģiju, galvenokārt ar atjaunojamās enerģijas izejvielu ražošanu, taču perspektīvas tiek saskatītas arī atjaunojamās enerģijas ražošanā.

Pie nelauksaimnieciskajām darbībām kā perspektīvākais darbības virziens visbiežāk norādīti citi pakalpojumi – tūrisms (21%). Lauku tūrisma perspektīva vairākos gadījumos tiek saistīta ar eko tūrisma. Savukārt mežsaimniecībā kā perspektīvas tiek norādīta mežkopība, mežistrāde, kā arī kokapstrāde un šķeldu ražošana.

3.2.5.2 Iespējamo perspektīvo darbības virzienu novērtējums

Perspektīvo darbības virzienu piemērotība īstenošanai mazās un vidēji mazās saimniecībās izvērtēta pēc četriem rādītājiem: radītā NPV uz 1 LDV, radītā NPV uz 1ha LIZ, vidējās LIZ platības, kapitālietilpība.

Augsta NPV uz 1 LDV nodrošina pietiekamus ieņēmumus darbaspēka un citu ražošanas faktoru atbilstoši finansēšanai, augsta NPV uz 1ha LIZ nodrošina iespēju gūt pietiekamus ieņēmumus no salīdzinoši mazām izmantotā LIZ platībām (atbilstīgi mazo un vidēji mazo saimniecību rīcībā esošajiem LIZ resursiem). Salīdzinot vidējās zemes platības pa specializācijas virzieniem SUDAT kopā (laika posmā 2003.-2011.gads), ar varbūtību 95% var apgalvot, ka starp specializācijas virzienu vidējiem lielumiem pastāv statistiski būtiskas atšķirības, kas nozīmē, ka specializācijas virzieni ar augstu vidējo izmantotā LIZ platību nav piemēroti īstenošanai salīdzinoši nelielās LIZ platībās.

Kopējo aktīvu attiecība pret izlaidi raksturo darbības virziena kapitālietilpību. Šis rādītājs parāda, cik daudz ilgtermiņa ieguldījumu un apgrozāmo līdzekļu nepieciešams noteikta līmeņa izlaidis nodrošināšanai.

Rādītāju aprēķinu rezultāti vidēji nozarē un vidēji mazo un vidēji mazo saimniecību grupā (SI līdz EUR 25 tūkst.) apkopoti sekojošajā tabulā.

3.10. tabula

Specializācijas virzienu raksturojums Latvijas lauku saimniecībās 2011.gadā

Specializācija	NPV uz 1 LDV*	NPV/ 1 ha LIZ	Vidējā LIZ, ha/saimn.	Aktīvi/ izlaide, LVL
<i>Laukkopība</i>				
Mazās un vidējās saimniecības	3 270	121	34,6	2,50
Kopā visas saimniecības	7 836	127	134,7	2,43
<i>Piena lopkopība</i>				
Mazās un vidējās saimniecības	2 703	158	27,2	2,07
Kopā visas saimniecības	4 671	186	50,2	1,89
<i>Citi ganāmie mājlopi</i>				
Mazās un vidējās saimniecības	6 943	147	70,5	3,56
Kopā visas saimniecības	8 416	161	84,0	3,48
<i>Cūkkopība un putnkopība**</i>				
Mazās un vidējās saimniecības	1 389	95	17,9	2,42
Kopā visas saimniecības	10 977	1 220	45,0	1,80
<i>Dārzeni</i>				
Mazās un vidējās saimniecības	...	...	...	...
Kopā visas saimniecības	5 377	3 138	9,9	1,73
<i>Ilggadīgie stādījumi</i>				
Mazās un vidējās saimniecības	...	...	...	...
Kopā visas saimniecības	3 154	238	21,5	5,48

* ieskaitot gan algoto, gan nealgoto darbaspēku

** raksturojot cūkkopību un putnkopību izmantota informācija par 2009.gadu, jo par vēlākiem gadiem nebija iespējams izdalīt atsevišķi mazo un vidēji mazo saimniecību grupu.

Avots: Autoru aprēķini saskaņā ar SUDAT datiem

Izvērtējot specializācijas virzienus raksturojošos rādītājus, var secināt, ka mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īstenošanai Latvijā piemērots specializācijas virziens varētu būt citu ganāmo

mājlopu audzēšana, kā arī, pamatojoties uz mazajām vidējām izmantotās LIZ platībām un salīdzinoši augsto NPV uz ha LIZ un 1LDV, kas novērojams vidēji nozarē – dārzeņu audzēšana un ilggadīgo stādījumu specializācija.

Pārējos specializācijas virzienos novērojama apjoma ekonomijas ietekme uz augstāku efektivitātes rādītāju sasniegšanu ražošanā. Tas nozīmē, ka šo specializācijas virzienu īstenošana mazo un vidēji mazo saimniecību ietvaros iespējama, vien attīstoties ciešai kooperācijai – gan izejvielu iegādē, gan kapitālietilpības nodrošināšanā, gan produkcijas pārdošanā.

Perspektīvie specializācijas virzieni izvērtēti no ražošanas efektivitātes viedokļa. Svarīgs aspekts, kas jāņem vērā, izvēloties darbības virzienu, ir iespēja saražoto produkciju pārdot. Šajā analizē šis aspekts nav ticis izvērtēts.

3.3 Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstību ierobežojošie faktori

Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstību un izaugsmi ietekmē gan problēmas saimniecību iekšienē, gan ārējās vides izvirzītie nosacījumi.

3.3.1 Attīstības šķēršļi mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieku skatījumā

Apkopojot mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieku aptaujā sniegtos novērtējumus par šķēršļiem, kas traucējuši vai varētu traucēt realizēt saimniecības attīstības plānus, redzams, ka kā nozīmīgākie šķēršļi tiek nosaukti ražošanai nepieciešamo pamatlīdzekļu trūkums un grūtības piesaistīt finansējumu, kā arī neapmierinoša apkārtējā infrastruktūra (3.11.tabula). Šķēršļu reitingā augstā vietā novērtēts arī darbaspēka trūkums un grūtības pārdot saražotos produktus/ pakalpojumus.

Šķēršļu reitingā viszemāk izvietotas zināšanas. Mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki neuzskata, ka līdzšinējo saimniecības attīstību bremzējis dažāda veida zināšanu trūkums.

3.11. tabula.

Aptaujāto saimniecību attīstības šķēršļu novērtējums

	Ļoti būtisks	Būtisks	Nebūtisks	Neattiecas	Reitings
Tehnikas un iekārtu trūkums	37%	40%	17%	5%	2.10
Grūtības piesaistīt finanšu resursus ilgtermiņa investīcijām	31%	42%	14%	12%	1.92
Ražošanas un glabāšanas ēku trūkums	29%	39%	24%	8%	1.90
Grūtības piesaistīt finanšu resursus apgrozāmo līdzekļu nodrošināšanai	27%	42%	19%	13%	1.83
Neapmierinoša apkārtējā infrastruktūra (ceļi, elektrība, internets u.tml.)	28%	28%	33%	12%	1.72
Darbaspēka trūkums	21%	38%	29%	12%	1.69
Grūtības pārdot saražotos produktus/ pakalpojumus	18%	35%	33%	15%	1.55
Zemes trūkums	19%	23%	39%	18%	1.44
Nepietiekamas zināšanas par uzņēmējdarbību	7%	27%	45%	22%	1.19
Biznesa ideju, uzņēmības trūkums	8%	25%	42%	25%	1.17
Citu zināšanu trūkums	4%	26%	46%	23%	1.11
Nepietiekamas zināšanas par lauksaimniecību	4%	22%	48%	26%	1.05
Cits	20%	10%	11%	59%	0.91

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas novērtējušas šķēršļus (n=635); reitings noteikts, piešķirot balles: „ļoti būtisks” – 3; „būtisks” – 2; „nebūtisks” – 1; „neattiecas” – 0.

Pie citiem būtiskiem šķēršļiem saimniecības visbiežāk norādījušas birokrātiju (4% no saimniecībām, kas veikušas šķēršļu novērtēšanu), citu ienākumu avotu esamību (3%),

nepietiekamu valsts atbalstu (3%), skaidras valsts politikas trūkumu (2%), vecumu vai veselības stāvokli (2%), tāpat atsevišķi saimnieki (2%) norāda uz naudas līdzekļu trūkumu kopumā. Vēl pie būtiskiem šķēršļiem saimniecības minējušas neapmierinošu nodokļu politiku, zemu kooperāciju vai uzticamu sadarbības partneru trūkumu, neapmierinošu vai nesakārtotu likumdošanu, augstas izejvielu cenas un zemas produktu pārdošanas cenas, augstu konkurenci tirgū (ieskaitot importu), grūtības eksportēt, kā arī ekonomisko situāciju valstī, zemo pirkspēju un neskaidrību par nākotni.

Reģionālā sadalījumā analizējot mazo un vidēji mazo saimniecību norādīto attīstības šķēršļu aranžējums nozīmīgi neatšķiras (5.pielikums). Ranžējuma augšgalā ierindojas šķēršļi, kas saistīti ar tehnisko nodrošinājumu, finanšu resursu pieejamību un infrastruktūras pietiekamību. Tāpat kā valstī kopumā, visos reģionos (izņemot Vidzemi) kā būtiskākais šķērslis izvirzīts *Tehnikas un iekārtu trūkums*. Vidzemes reģionā reitinga pirmajā vietā ierindojušās *Grūtības piesaistīt finanšu resursus ilgtermiņa investīcijām*. Biznesa ideju esamība, zināšanu pieejamību un pietiekamība visos reģionos ierindojas šķēršļu reitinga apakšā kā salīdzinoši mazāk būtiski šķēršļi.

Latgales un Vidzemes reģionā, par pakāpi augstāk nekā vidēji valstī ierindots *darbaspēka pieejamības* šķērslis. Kurzemes reģionā salīdzinoši nenozīmīgākas kā valstī kopumā par šķērslī atzītas *Grūtības pārdot saražotos produktus/ pakalpojumus*. Zemgales reģionā aptaujas respondenti šo šķērslī savukārt ir novērtējuši augstāk nekā valstī kopumā. Pierīgas reģionā nozīmīgākā atšķirība no valsts kopējā reitinga – kā visnebūtiskākais izvirzīts *Zemes trūkums*. Tāpat zināšanu pieejamības blokā – salīdzinoši augstāk ierindota *lauksaimniecisko zināšanu nepietiekamība* un salīdzinoši zemāk – *biznesa ideju un uzņēmības trūkums*.

Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības šķēršļi tika analizēti arī pētījuma ietvaros organizētajos semināros (2013.gada 5. septembrī Viļānos un 6. septembrī Priekullos).

Semināru diskusijas laikā atkārtoti apstiprinājās, ka saimniecībām ir grūtības piesaistīt papildus finansējumu saimniecības attīstībai. Saistībā ar finansējuma piesaisti izskanēja viedoklis, ka, īstenojot investīciju projektus ar ES atbalstu, tehnikas tirgotāji, kā arī būvniecības pakalpojumu sniedzēji nereti uzliek ievērojamu uzcenojumu, kā rezultātā uzņēmējiem praktiski pazūd ekonomiskais ieguvums no investīciju atbalsta. Kā risinājumu šai problēmai semināra dalībnieki redz gan tehnikas cenu kataloga ieviešanu, gan nepieciešamību atbalstīt lietotas tehnikas iegādi, gan radīt iespēju investīciju projekta attiecināmajās izmaksās, mazajām saimniecībām pie būvniecības izmaksām iekļaut arī pašu darbu. Vēl viens šķērslis attiecībā uz attīstības plānu īstenošanu, piesaistot ES līdzfinansējumu, tika pieminēta nepieciešamība sākotnēji projektu īstenot par pašu vai aizņemtiem līdzekļiem, līdzfinansējumu saņemot tikai pēc projekta īstenošanas (vēlama būtu priekšfinansēšanas forma). Tomēr semināra dalībnieki vienojās, ka investīciju projekta īstenošanai saimniecībā ir jābūt arī uzkrātam pašu kapitālam (*sēklas naudai*), piebilstot, ka *sēklas naudas* trūkums ir iemesls, kāpēc ļoti problemātiski ir uzsākt lauksaimniecisko darbību jauniešiem, kuru vienīgais kapitāls ir augstskolas diploms.

Kā nozīmīgs šķērslis attīstībai semināru laikā atklājās infrastruktūras trūkumi. Saimniecību ietvaros nereti nepieciešami ieguldījumi meliorācijas sistēmu atjaunošanā, izveidošanā. Ieguldījumi ir nozīmīgi, tomēr to rezultātā sasniedzamā atdeve – ražu kāpums – tos tomēr nenosedz. Arvien saglabājas problēmas ar piebraucamo ceļu kvalitāti, interneta pieejamību lauku teritorijās, kā arī trīs fāzu elektrības pieslēgumiem. Ražošanas attīstībai nepietiek vienas fāzes elektrības pieslēgums, savukārt, jaudas palielināšana, saskaņā ar AS „Latvenergo” norādīto cenu ir mazam uzņēmumam nepaceļama investīcija.

Semināra laikā tika secināts, ka problēmas ar saražotās produkcijas pārdošanu pastāv tikai ļoti maziem ražotājiem, saistībā ar saražoto produktu tirgus cenu (piemēram, saimniecības ar 1-2 govīm par pienu saņem tikai 0.12 LVL/l), taču tajā pašā laikā ir novērots, ka pilsētu tirgos trūkst mājražotāju produkcijas. Grūtības ir atbilstoši kvalitātei, pārdot bioloģisko produkciju tālākai

pārstrādei (pārsvārā produkcijas pircēji nepiedāvā augstāku cenu par bioloģisko produkciju). Domājot par nākotni, seminārā tika pieminēta, Krievijas tirgus apguves nepieciešamība. Ar atsevišķiem lauksaimniecības produkcijas veidiem (piemēram, dekoratīvo augu stādiem) Latvijas ražotājiem ir priekšrocības tomēr iespēja eksportēt uz Krieviju *dzīvu* lauksaimniecības produkciju ir saistīta ar daudzu, līdz galam pat nezināmu formalitāšu nokārtošanu.

Saistībā ar zemes resursu pieejamību, semināru dalībnieki vairākkārtīgi norādīja uz nepieciešamību atbalstīt aizaugušo zemju atgriešanu ražošanā. Šis process ir tehnikas un darbaspēka ietilpīgs, tāpēc tam būtu nepieciešama īpaša valsts atbalsta programma, lai problēmu varētu risināt koordinēti – caur lielāku iepirkumu, aizstājot nepieciešamību katram lauksaimniekam meklēt piemērotāko, lētāko risinājumu. Lai nedaudz mazinātu ārvalstnieku iespējas iegādāties Latvijas LIZ, semināru dalībnieki ieteic, ka nepieciešamas izmaiņas normatīvajos aktos, nodrošinot zemes pirmpirkuma tiesības kaimiņiem.

Risinot izglītības un zināšanu pieejamības jautājumus, semināru diskusijas laikā dalībnieki uzskatīja, ka par ražošanas jautājumiem pastāv dažādas iespējas samērā vienkāršā veidā iegūt zināšanas un informāciju. Turpretī nepietiekami tiekot pievērta uzmanība tirgzinības jautājumiem lauksaimniekiem paredzētajās uzņēmējdarbības programmās, tāpat pastāv nepieciešamība arī pēc praktiska veida apmācībām pārdošanas jomā (iepakojums, kā pareizāk sevi prezentēt, uzņēmuma tēls, kā piedalīties izstādēs, u.c.). Otra minētā problēma - ja ir vēlme veidot pārstrādi, tad nav pieejama informācija un konsultācijas, kā reāli ražotājam no A-Z izveidot savu pārstrādi, ievērojot visas prasības un iespējami labākajā veidā – lai ražošana ir efektīva. PVD speciālisti vairāk kontrolē, nevis sniedz ražotājiem padomus, konsultācijas. Ražotāji nereti baidās uzsākt mājražošanu, jo nav skaidrības par prasībām. Tāpat semināra dalībnieki vienojās, ka mazajiem ražotājiem svarīgi apgūt biznesa un naudas plūsmas plānošanu - bankas bieži nevar atbalstīt investīciju projektus, jo tajos nav pietiekami atklāta biznesa loģika.

3.3.2 Citi attīstības draudi

3.3.2.1 Zema produktivitāte mazo un vidēji mazo saimniecību grupā Latvijā

Viena no mazās un vidēji mazās saimniecības raksturojošām pazīmēm Latvijā ir nelielais lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas apjoms un salīdzinoši augsts lauksaimnieciskajā ražošanā iesaistīto darbinieku skaits. Šāda ražošanas struktūra, kā arī produkcijas pārdošanas cena, ko lielā mērā diktē tirgus, rezultējas ar zemu pievienotās vērtības iznākumu, gan uz saimniecību vidēji, gan vienu nodarbināto (3.12. tabula).

3.12. tabula

Galvenie produktivitātes un efektivitātes rādītāji lauku saimniecībās pa galvenajām specializācijām un lieluma grupām Latvijā 2011.gadā

Rādītājs	Visas saimniecības		Laukkopība		Piena lopkopība	
	mazās un vidēji mazās saimn.*	vidēji lielās un lielās saimn.	mazās un vidēji mazās saimn.*	vidēji lielās un lielās saimn.	mazās un vidēji mazās saimn.*	vidēji lielās un lielās saimn.
Pievienotā vērtība/saimn., tūkst.LVL	1.9	32.1	2.6	36.9	2.0	20.0
Ražošanas atbalsts/saimn., tūkst.LVL	4.7	29.2	3.9	36.3	3.4	21.6
Pievienotā vērtība/nod., tūkst.LVL	1.3	7.4	2.0	9.4	1.3	5.6
Pievienotā vērtība/ha	54	145	75	113	74	144
Pārdotā produkcija, %	65.6%	82.2%	79.5%	87.0%	67.6%	74.3%

*bez saimniecībām ar SI līdz 4 tūkst. EUR, kas netiek ietvertas SUDAT izlasē; pievienotā vērtība – starpība starp produkcijas vērtību un starppatēriņa izmaksām

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc SUDAT datiem

Saimniecībā radītā pievienotā vērtība ir avots gan darbaspēka, gan kapitāla, gan uzņēmējspēju (peļņa) kā ražošanas faktoru finansēšanai, zemie produktivitātes rādītāji liecina, ka mazo un vidēji mazo saimniecību grupā ražošanas organizācija ir viens no nozīmīgākajiem šķēršļiem, kas ierobežo šo saimniecību spēju nodrošināt pietiekamus ienākumus un pienācīgu dzīves līmeni saimniecības īpašniekiem un saimniecībā nodarbinātajiem.

Zemi produktivitātes un efektivitātes rādītāji ilgtermiņā noved pie ražošanas faktoru strukturālām pārmaiņām – kādas šobrīd vērojamas Latvijas lauksaimniecībā, ka darbaspēks, izmatoto LIZ platību īpatsvars pārvietojas no mazo un vidēji mazo saimniecību grupas uz vidēji lielo un lielo saimniecību grupu.

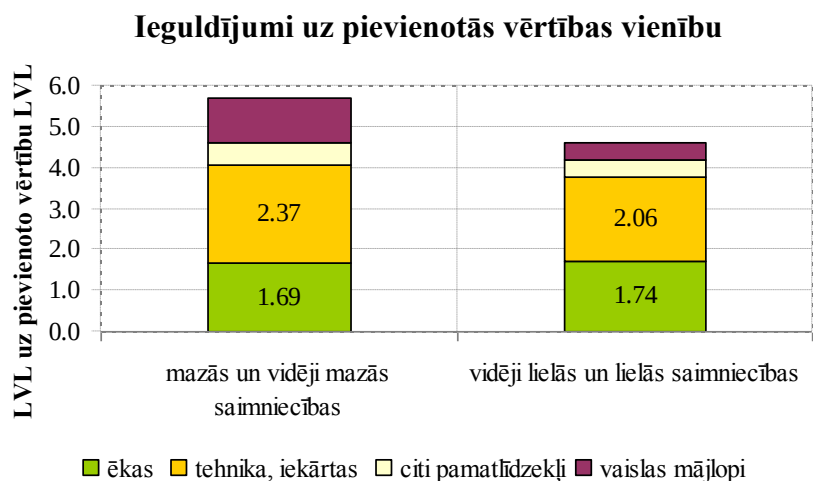
3.3.2.2 Arvien pieaugošas vides aizsardzības, labturības un ražošanas sanitārās prasības

Prasības, kas reglamentē lauksaimniecisko ražošanu un pārtikas ražošanu – labturības prasības, vides aizsardzības prasības, sanitārās un higiēnas prasības – kļūst arvien stingrākas un ražošanas saskaņošana ar tām saistīta ar papildus izmaksām, kas pie maziem ražošanas apjomiem rada papildus izmaksu slogu uz katru produkcijas vienību, paaugstina cenu, tādējādi mazinot šo produktu konkurētspēju patēriņa tirgū.

3.3.2.3 Mūsdienu ražošanas tehnoloģiju tiekšanās uz apjoma ekonomijas efektu ražošanā

Modernie tehnoloģiskie risinājumi pārsvarā tiek izstrādāti ar mērķi nodrošināt lielapjoma ražošanas vajadzības. Izmantojot šos risinājumus nelielas ražošanas vajadzībām, rodas nepamatoti liela kapitālietilpības slodze uz katru saražoto produkcijas vienību.

Lai novērtētu ražošanā ieguldītā kapitāla atdevi un tādējādi varētu spriest par ražošanas efektivitāti saimniecībās ar dažādu ekonomisko lielumu (pēc standarta izlaides), aprēķināts ieguldījumu pamatlīdzekļos atdeves rādītājs uz saražotās pievienotās vērtības vienību (3.24. attēls).

*bez saimniecībām ar SI līdz 4 tūkst. EUR, dati par kurām netiek ietverti SUDAT datu bāzē

3.24. att. Lauku saimniecību ieguldījumu pamatlīdzekļos vērtība pa saimniecību lieluma grupām Latvijā 2011.gada beigās

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc SUDAT datiem

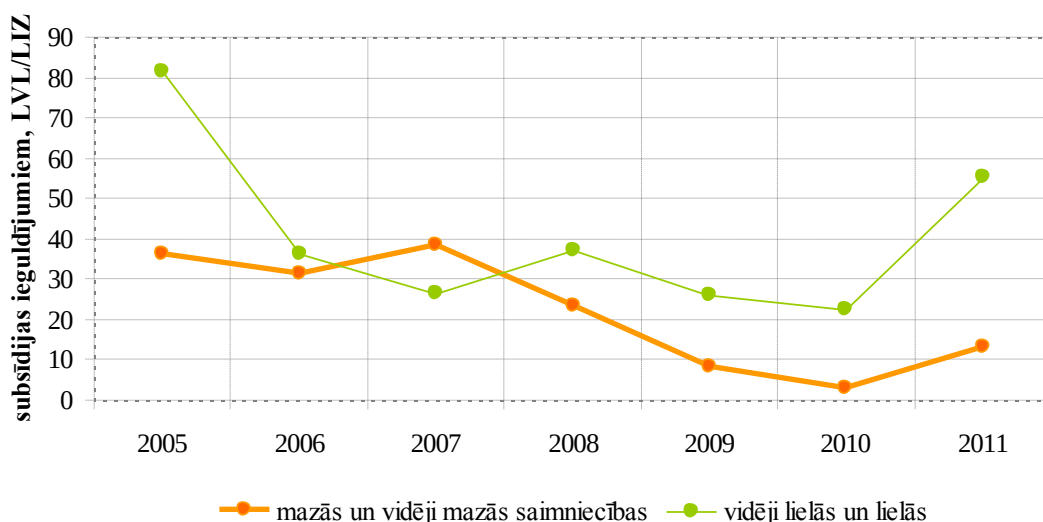
Lai radītu vienu pievienotās vērtības vienību, mazajās un vidēji mazajās saimniecībās tiek izmantots par 25% vairāk kapitāla, t.i., tur pastāv mazāka pieejamā kapitāla atdeve.

3.3.2.4 Pārtikas mazumtirdzniecības koncentrācija lielveikalu tīklos

Lielveikali, ieņemot arvien lielāku lomu pārtikas mazumtirdzniecībā, diktē pārtikas piegādātājiem noteikumus gan par piegāžu apjomiem, gan produktu kvalitāti un cenu. Tādējādi, ārpus kooperācijas, mazo un vidēji mazo saimniecību iespējas piekļūt patērētājam ir tikai, izmantojot tiešās tirdzniecības paņēmienus. Turpretī patērētāju paradumi iepirkties lielveikalos kļūst arvien izplatītāki.

3.3.2.5 Interese un iespējas piesaistīt atbalstu investīcijām

Ja salīdzina saņemto ieguldījumu atbalstu kopš 2005.gada, kas liecina par ieguldījumu intensitāti, mazajās un vidēji mazajās saimniecībās Latvijā tas bijis vidēji gandrīz uz pusi mazāks (uz ha izmantotās LIZ) nekā vidēji lielajās un lielajās saimniecībās (3.25.attēls).

*bez saimniecībām ar SI līdz 4 tūkst. EUR, par kurām dati netiek ietverti SUDAT datu bāzē

3.25. att. Lauku saimniecību saņemtais ieguldījumu atbalsts uz izmantoto LIZ pa lieluma grupām Latvijā 2005.-2011.gadā

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc SUDAT datiem

Apstākļos, kad subsīdiju un/vai ES struktūrfondu līdzfinansējuma saņemšanai saimniecības piederība mazo un vidējo saimniecību grupai nav bijusi ierobežojošs faktors; atsevišķos gadījumos ir pat īpaši administratīvi veicināta, (īpaši atbalsta pasākumi, paaugstināta atbalsta likme, kritēriju punkti projektu aranžēšanā), tas norāda, ka mazo un vidēji mazo saimniecību grupā bijušas grūtības piesaistīt investīciju atbalstu saimniecību attīstībai: gan pasākumiem atvēlētā ierobežotā finansējuma apjoma dēļ (iespējams ierobežots skaits dalībnieku), gan nespēja piesaistīt finansējumu investīciju projektu īstenošanai, iniciatīvas vai zināšanu trūkums. No investīciju atbalsta pasākumiem kā būtisks novērtēts LAP 2007 –13 1.4.1.pasākums „Daļēji naturālo saimniecību pārstrukturēšana” un 1.2.1.pasākums „Lauku saimniecību modernizācija”. Kopš 2005.gada lauku saimniecību struktūrā vērojamas pārmaiņas (kopš 2005.gada kopumā saimniecību skaits ir samazinājies, tomēr vidēji lielo un lielo saimniecību skaits (SI > EUR 25 tūkst.) – pieaudzis 1.7 reizes) un ļoti ticams, ka investīciju atbalsta pasākumi ir šo procesu ietekmējuši. Tomēr šie pasākumi nav bijuši pietiekami, lai plašā mērogā un vajadzīgajā apmērā risinātu mazo un vidēji mazo saimniecību grupas dzīvotspējas problēmas un būtiski veicinātu to ekonomisko izaugsmi.

3.3.2.6 Zināšanas par saimniekošanu, agronomiju, tehnoloģijām

Lai gan paši mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki zināšanu trūkumu neizjūt kā attīstības šķērslī, tas tomēr pastāv. Latvijā kopš 2008.gada praktiski nenotiek vietējas izcelsmes lauksaimniecībā praktiski noderīgu (lietišķo) un izmantojamu zināšanu radīšana, agronomijas un zootehnikas zināšanas noveco, bet mūsdienām atbilstošu zināšanu apkopošana netiek risināta. Nav pieejama objektīva un tipveida informācija par ražošanas sistēmām, tehnoloģiju ekonomisko efektivitāti, savukārt tehnoloģiju izplatītāji ir ieinteresēti pārdošanā nevis objektīvu zināšanu izplatīšanā un klientu konsultēšanā, lai kāpinātu saimniecības efektivitāti.

4. RISINĀJUMI MAZO UN VIDĒJI MAZO SAIMNIECĪBU ATTĪSTĪBAS SEKMĒŠANAI

4.1 Attīstības sekmēšanas risinājumu vispārējie aspekti

Zinātniskajā literatūrā par lauku saimniecību nākotni Eiropā, atrodams definējums, ka saimniecība ir dzīvotspējīga, ja tās rīcībā ir ieņēmumi, ar ko iespējams nosegt vismaz visus saimniekošanas izdevumus (Frittsch J., Wegener S., u.c. 2011). Veiktā izpēte liecina, ka Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību ieņēmumi pie esošās ražošanas struktūras un produktivitātes nespēj pilnā apmērā segt visas ražošanas faktoru izmaksas un tādējādi ir apdraudēta saimniecību pastāvēšana.

Latvijas lauksaimniecības nozares strukturālo pārmaiņu būtiskākais cēlonis un mērķis ir darbaspēka produktivitātes pieaugums, kas ļautu pelnīt vairāk. Literatūrā tiek atzīmēti trīs galvenie veidi, kā iespējams paaugstināt darbaspēka produktivitāti:

- 1) ievērojami palielināt apjomus pie esošā nodarbināto skaita (lauksaimniecības revolūcija);
- 2) saglabāt esošos ražošanas apjomus, ļaujot daļai no esošā darbaspēka aizmigrēt uz citām nozarēm (industriālā revolūcija);
- 3) ievērojami palielinot lauksaimniecības produktu cenas (cenu revolūcija).

Lai Latvijā mazajās un vidēji mazajās saimniecībās nodarbinātajiem būtu iespēja gūt līdzvērtīgus ienākumus kā vidēji lielās un lielās saimniecībās (bet kas arvien atpaliek no ES valstu vidējā līmeņa) no lauksaimnieciskās darbības, šīm saimniecībām kopumā būtu jāspēj gadā radīt bruto pievienoto vērtību aptuveni LVL 500 milj.¹⁷ apmērā. Jāatzīmē, ka šāda pievienotā vērtība vismaz divas reizes pārsniedz pašreizējo Latvijas lauksaimniecības kopējo rādītāju, bet mazās un vidēji mazās saimniecības saražo tikai nelielu daļu no kopējās nozares produkcijas (Latvijas lauksaimniecības bruto pievienotā vērtība ražotāju cenās 2012.gadā bija aptuveni LVL 234 milj.). Turklāt, lai šo rezultātu sasniegtu, nemainot lauksaimnieciskās ražošanas struktūru (galvenos specializācijas virzienus) Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību rīcībā nav pietiekami daudz zemes resursu (ievērojot vidēji lielo un lielo saimniecību radīto pievienoto vērtību uz ha zemes, mazo un vidēji mazo saimniecību rīcībā būtu jābūt aptuveni 3.4 milj.ha zemes). Viens no nepietiekama zemes resursa risinājumiem nodarbināto ienākumu palielināšanai mazajām un vidēji mazajām saimniecībām var būt lauksaimnieciskās darbības virziena - specializācijas virziena maiņa, izvēloties tādus darbības virzienus kā dārzkopība (augļi un ogas, dārzeni, dekoratīvie stādi), gaļas ražošana (liellopi, aitas) utt., kas ļautu būtiski kāpināt no zemes vienības iegūtās produkcijas vērtību. Taču ievērojot lielo darbaspēka daudzumu, kas tiek nodarbināts mazajās un vidēji mazajās saimniecībās, tomēr ir sagaidāms, ka daļai no pašreizējā darbaspēka šajā saimniecību grupā būs jāmeklē nodarbinātības iespējas ārpus lauksaimniecības darbības, vai ārpus saimniecības.

Ja salīdzina nodarbināto skaitu (LDV) uz LIZ Latvijā ar vidēji ES valstīs par tām saimniecībām, ko aptver SUDAT kopa, 4.1. tabulā redzams, ka Latvijā visos specializācijas veidos tiek nodarbināts mazāk cilvēku uz vienu ha LIZ. Taču, ja salīdzina bruto pievienoto vērtību, kas tiek radīta uz vienu ha LIZ vidēji ES valstīs un Latvijā, tā ES valstīs vairākkārtīgi pārsniedz nodarbināto skaita atšķirību rādītāju, norādot, ka esošā darbaspēka saglabāšana ES vidējā līmenī saistītos ar vismaz trīskāršu bruto pievienotās vērtības palielināšanu uz vienu ha LIZ.

Turklāt jāatzīmē, ka mazo un vidēji mazo saimniecību grupā noteicoši lielāko daļu Latvijā veido saimniecības ar SI līdz EUR 4 tūkst., kur produktivitātes rādītāji ir zemāki nekā vidēji Latvijas

¹⁷ Bruto pievienotā vērtība vidēji uz 1LDV vidēji lielajās un lielajās saimniecībās x LDV skaits mazajās un vidēji mazajās saimniecībās 2011.gadā, SUDAT un EUROSTAT dati.

lauksaimniecībā (šīs saimniecību grupas īpatsvars kopējā nodarbinātībā ir 48%, bet tās saražo tikai 9% no kopējās SI).

4.1. tabula

**Pievienotā vērtība un nodarbināto skaits pa specializācijas veidiem
Latvijā un vidēji ES valstīs 2010.gadā**

Specializācija	Latvija	vidēji ES	ES rādītājs salīdzinājumā ar Latvijas	Latvija	vidēji ES	ES rādītājs salīdzinājumā ar Latvijas
	PV/ha			LDV/10 ha		
Laukkopība	96	524	545%	0.2	0.3	164%
Dārzenkopība	3 443	14 042	408%	3.4	5.4	161%
Ilggadīgo kultūru audzēšana	264	1 818	690%	0.8	1.3	177%
Piena lopkopība	117	926	794%	0.4	0.5	123%
Ganību mājlopu audzēšana	42	257	618%	0.2	0.3	181%
Cūkkopība un putnkopība	1 102	1 987	180%	0.9	0.6	71%
Jaukta specializācija	88	496	566%	0.4	0.7	179%
Kopā	111	766	690%	0.3	0.5	171%

*bez saimniecībām ar SI līdz 4 tūkst. EUR, kas netiek ietvertas SUDAT izlasē; pievienotā vērtība – starpība starp produkcijas vērtību un starppatēriņa izmaksām; ilggadīgo kultūru audzēšanā un ganību mājlopu audzēšanā – Latvijai 2011.gada dati

Avots: autoru apkopojums un aprēķini pēc FADN datiem

Ar specializācijas maiņu saistās arī iespēja mazo un vidēji mazo saimniecību grupā attīstīt dažādu netradicionālo lauksaimniecības produktu, kā arī nišas produktu ražošanu. Šādu produktu ražošana, ja saimniecības spētu tos pozicionēt kā īpašās vērtības produktus (attiecīgi augstāka cena) un atrast/radīt tiem noieta tirgu, var kompensēt augsto darbaspēka ieguldījumu, taču sagaidāms, ka arī tāds risinājums būs piemērots tikai daļai Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību vadītājiem un citiem nodarbinātajiem.

Domājot par risinājumiem, kas sekmētu mazo un vidējo saimniecību grupas saimniecību spēju vairāk pelnīt (vai samazināt saimniecības alternatīvās izmaksas, kas saistītas ar ģimenes darbaspēka izmantošanu) un tādējādi uzlabot savu dzīvotspēju, pastāv divas darbības pamatstratēģijas:

- 1) lauksaimnieciskās darbības intensifikācija;
- 2) saimnieciskās darbības diversifikācija nelauksaimniecības virzienā;

Saimniecības līmenī, izsverot turpmākās darbības stratēģijas, pastāv arī alternatīva - darbības pārtraukšana.

Saskaņā ar aptaujas rezultātiem – lielākā daļa atbildējušo plāno savas saimniecības attīstību – gan lauksaimnieciskās ražošanas intensifikācijas virzienā, gan attīstot jaunus – ar lauksaimniecību tieši nesaistītus saimnieciskās darbības virzienus. Vienas vai otras pamatstratēģijas izvēle ir saistīta ar nozīmīgām pārmaiņām gan saimniecības īpašnieka uztverē, gan ražošanas organizācijā, gan rezultativitātē.

Ar valsts atbalsta pasākumiem iespējams šo procesu veicināt, tomēr iedarbībai jābūt kompleksai (ieverot zināšanu attīstību, konsultācijas biznesa attīstības plānošanā, atbalstu ieguldījumu veikšanai, finansējumu biznesa idejas īstenošanai un operatīvās darbības nodrošināšanai sākotnējā periodā, kā arī konsultatīvu uzraudzību – ieguldījumu īstenošanas un darbības uzsākšanas sākotnējā periodā), lai nodrošinātu, ka sabiedriskie resursi tiek ieguldīti mērķtiecīgi

un saimniecība šīs iedarbības rezultātā kļūst par patstāvīgu saimniecisku vienību, kas spējīga vismaz daļu no saviem ienākumiem gūt no tirgus.

Līdzšinējā pieredze, kā arī situācijas analīzes rezultāti liecina, ka atsevišķi uz attīstību vērsti investīciju atbalsta pasākumi nav bijuši pietiekami, lai veicinātu mazo un vidēji mazo saimniecību dzīvotspējas un tirgspējas būtisku uzlabošanos:

- 1) tikai neliela daļa saimniecisko vienību no mazo un vidēji mazo saimniecību grupas līdz šim piedalījušās investīciju līdzfinansējuma piesaistes atbalsta pasākumos;
- 2) daļai no šīm saimniecībām nav izdevies attīstības projektus īstenot, jo nav bijusi iespējama kredītresursu piesaiste investīciju projekta īstenošanai;
- 3) daļība „Daļēji naturālo saimniecību pārstrukturēšanās” pasākumā, ko lielākā daļa aptaujāto saimniecību piemin kā saimniecībai būtisku atbalsta pasākumu, nav bijusi pietiekama, lai veicinātu saimniecības ekonomiskā lieluma pieaugumu, pārsniedzot vismaz SI EUR 25 tūkst. sliekšni, pie vienas pilnas LDV slodzes.

Lai risinātu mazo un vidēji mazo saimniecību izaugsmes problēmas, nepieciešama programmatiska pieeja, iespējamus valsts atbalsta pasākumus savstarpēji kombinējot vienotā programmā un iesaistot vienota mērķa sasniegšanai (priekšlikumi mazo un vidēji mazo saimniecību izaugsmes sekmēšanas programmu izstrādei apkopoti 5.2. sadaļā).

4.1.1 Lauksaimnieciskās darbības intensifikācija

Šīs stratēģijas mērķis ir attīstīt lauksaimniecisko ražošanu saimniecībā – kā vienīgo, galveno vai vismaz nozīmīgu ieņēmumu avotu saimniecībā - iespējami kāpinot ražošanas produktivitāti un resursu atdevi, kā arī panākot saimniecību tirgspējas uzlabošanos.

Pamatstratēģijas izvēles ietvaros iespējami divi apakšvirzieni:

- 1) pilna laika lauksaimnieciskā ražošana;
- 2) nepilna laika (daļējas noslodzes) lauksaimnieciskā ražošana.

Pilna laika lauksaimnieciskā ražošana nozīmē, ka saimniecība kā savu attīstības stratēģiju izvēlējusies kādu no lauksaimnieciskās ražošanas specializācijas virzieniem (vai vairākus) īstenot kā galveno (iespējams, vienīgo) ieņēmumu avotu un saimniecības attīstības plāns paredz, ka nākamo piecu gadu laikā saimniecības ekonomiskais lielums pieaugs, pārsniedzot vismaz SI EUR 25 tūkst., pie vienas pilnas lauksaimniecības darba vienības slodzes.

Nepilna laika lauksaimnieciskā ražošana nozīmē, ka saimniecība kā savu attīstības stratēģiju izvēlējusies kādu no lauksaimniecības ražošanas specializācijas virzieniem (vai vairākus) īstenot kā papildus ieņēmumu avotu (iespējams pat kā galveno, bet noteikti ne vienīgo). Šādā gadījumā, izstrādājot saimniecības attīstības plānu, ir saprotams, ka saimniecība var būtiski nepalielināt savus saimnieciskās darbības apjomus, un svarīgākais attīstības mērķis ir vairo šo saimniecību tirgspēju un ienesīgumu.

4.1.2 Saimnieciskās darbības diversifikācija nelauksaimnieciskā virzienā

Otra stratēģiskās attīstības izvēle saistīta ar nelauksaimniecisko darbības virzienu attīstīšanu saimniecībā – kā vienīgo, galveno vai vismaz nozīmīgu ieņēmumu avotu. Šīs pamatstratēģijas izvēles gadījumā ir svarīgi pārliecināties, ka izraudzītā biznesa ideja nodrošina tādu ieņēmumu līmeņa ģenerēšanu, kas spēj segt visu ražošanas faktoru izmaksas un nodrošina īpašniekam un citiem nodarbinātajiem ienākumus atbilstoši katra ambīcijām un dzīves kvalitātes prasībām.

4.1.3 Darbības pārtraukšana

Saskaņā ar aptaujas rezultātiem, ir saimniecību īpašnieku kopa, kuri turpmāk neplāno attīstīt nedz lauksaimniecisko, nedz cita veida darbību savā saimniecībā. Šādas pamatstratēģijas izvēle nav saistīta ar saimniecības dzīvotspējas sekmēšanu, tā nav šī pētījuma objekts un arī ar valsts atbalsta pasākumiem tā nebūtu jāveicina. Tomēr, lai nodrošinātu šo saimniecību rīcībā esošo LIZ resursu izmantošanas nepārtrauktību (vēlmes gadījumā – iespēju ātri pārdot sev piederošo zemi par prognozējamu cenu), iespējams, turpmākajos gados varētu kļūt nepieciešams mērķtiecīgs valsts intervences pasākums zemes tirgus ietvaros – valstij kļūstot par zemes tirgus dalībnieku, kas iesaistās darījumā, ja zemes tirgus cena ir zemāka par kādu iepriekš noteiktu līmeni (līdzīgi, kā kādreiz bija valsts intervences pasākumi attiecībā uz graudu vai sviesta iepirkšanu).

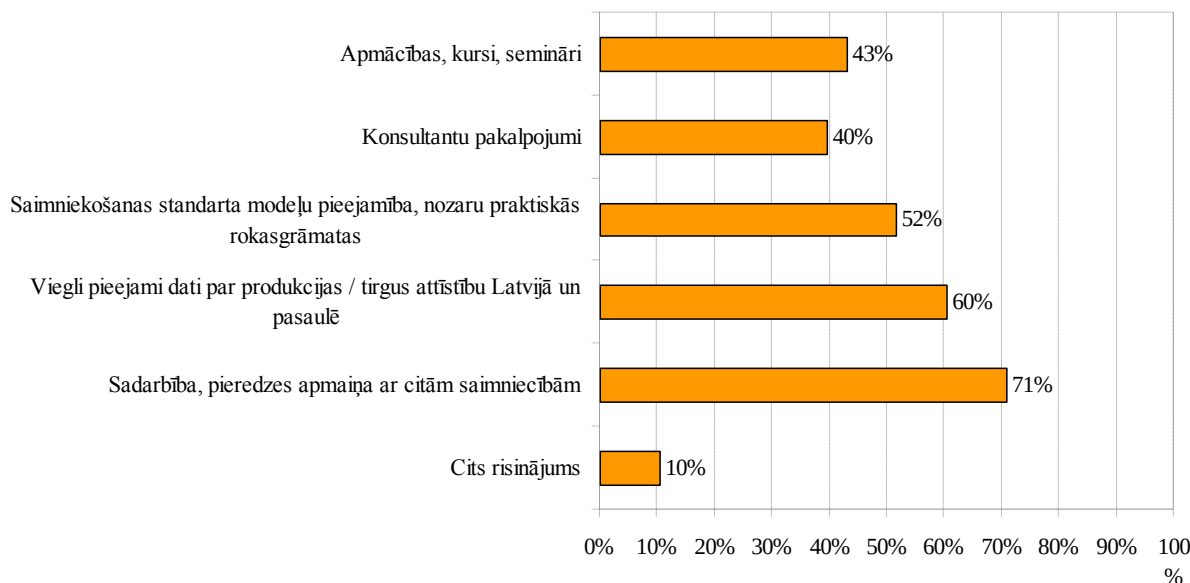
4.2 Mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieku piedāvātie risinājumi

Aptaujas rezultāti ļauj spriest, kā attīstības problēmu risināšanu redz Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki. Risinājumi grupēti atbilstīgi iepriekšējā nodaļā nosauktajiem attīstības šķēršļiem.

4.2.1 Zināšanu attīstība

Lai risinātu zināšanu un informācijas trūkuma pārvarēšanu, noteicošais vairākums (71%) saimniecību īpašnieku kā risinājumu atzīmē sadarbību un pieredzes apmaiņu ar citām saimniecībām, tajā skaitā kooperāciju. Tāpat ievērojams skaits saimnieku uzskata, ka nepieciešama viegli pieejama informācija par produkcijas un tirgus attīstības tendencēm, no kā daudz neatpaliek vajadzība arī pēc saimniekošanas standarta modeļu un nozaru praktisko rokasgrāmatu pieejamības, kas ļautu risināt ar tirgus pieprasījumu un saimniekošanas rentabilitāti saistītos jautājumus (4.1.attēls).

Tuvu pusei saimniecību norāda vajadzību arī pēc apmācībām, kursiem un semināriem, tāpat nepieciešamību pēc konsultantu pakalpojumiem.

4.1. att. Aptaujāto saimniecību viedoklis par iespējamiem risinājumiem zināšanas un informācijas nepietiekamības novēršanai

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas atzīmējušas risinājumus (n=306)

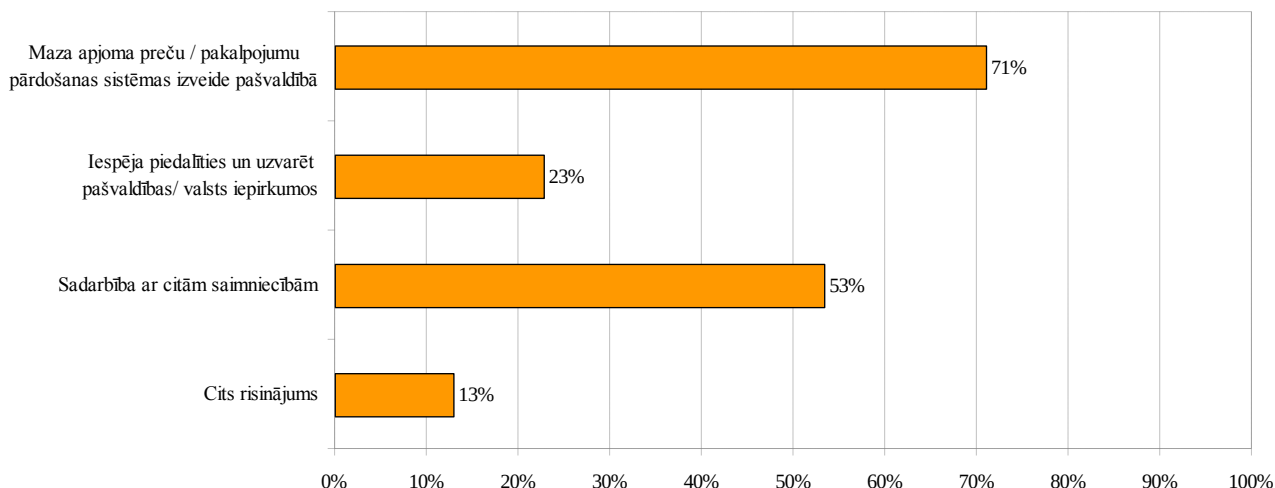
Galvenās tēmas, par ko saimniecību vadītāji vēlētos apmeklēt kursus un seminārus, ir finansējuma piesaiste (t.sk., ES un valsts līdzfinansējuma apguve, projektu vadība un realizācija), efektīva saimniekošana un uzņēmuma vadība (t.sk., modernizācija, jaunākās tehnoloģijas un metodes, grāmatvedība, mārketinga, jaunākā likumdošana), tāpat minētas dažādas nozaru specifiskās tēmas, no kurām visbiežāk – bioloģiskā lauksaimniecība, aitikopība un biškopība. Vairāki aptaujātie saimniecību īpašnieki vēlētos uzzināt arī par biznesa attīstīšanas iespējām (t.sk., biznesa uzsākšana, ideju attīstīšana, nozaru perspektīvas).

Konsultācijas saimniecību īpašnieki galvenokārt gribētu saņemt par atbalsta iespējām un finansējuma apguvi (t.sk., projektu sagatavošanu un biznesa plāna izstrādi), grāmatvedības un likumdošanas jautājumiem, kā arī dažādas nozaru specifiskās konsultācijas, pie kurām visbiežāk minēta agronomija, mēslojuma un augu aizsardzības līdzekļu lietošana, mājražošana un realizācija.

Mazo un vidējo saimniecību attīstības problēmām un risinājumiem veltītajos semināros – ideju forumos dalībnieki izteikuši nepieciešamību pēc tirgvedības apmācības programmas (ietverot tajā arī praktiska veida ieteikumus), saimnieciskās darbības un resursu plānošanas programmas, kā arī praktiskām konsultācijām par likumdošanas prasību ieviešanu, mājražošanas izveidi (piemēram, PVD prasības).

4.2.2 *Produkcijas pārdošana*

Lai risinātu saražotās produkcijas pārdošanas problēmas, liela daļa (71%) saimniecību īpašnieku uzskata, ka risinājums varētu būt maza apjoma preču un pakalpojumu pārdošanas sistēmas izveide pašvaldībā, tāpat vairāk kā puse domā, ka problēma risināma, kooperējoties ar citām saimniecībām. Pie citiem risinājumiem norādīta importa ierobežošana un atbalsts vietējai produkcijai, ražotās produkcijas reklāma, tāpat arī labklājības līmeņa celšana valstī, kas sekmētu pirkspējas pieaugumu (4.2.attēls).

4.2. att. Aptaujāto saimniecību viedoklis par iespējamiem risinājumiem produkcijas pārdošanas grūtību novēršanai

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas atzīmējušas risinājumus (n=285)

Daļa respondentu uzskata, ka pārdošanu ir iespējams kāpināt, uzlabojot produkcijas iepakojumu, kā arī ieguldot laiku un resursus jaunu tirgu izpētē.

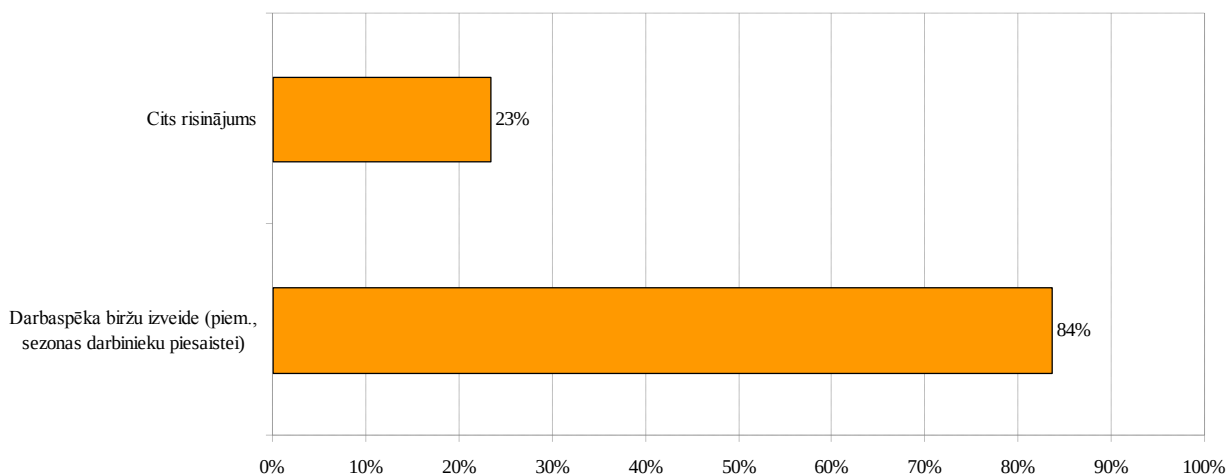
Semināros secināts, ka mazajiem ražotājiem jādome par to, kā saglabāt savu konkurētspēju nākotnē. Viens virziens ir mājražošanas veicināšana, tāpat arī kooperācija (kopdarbība) visās nozarēs nodrošina būtisku ekonomisko devumu. Kopdarbība var notikt dažādās formās un pielietojot dažādus principus – kopēji izejvielu iepirkumi, kopīga tehnikas parka izveide, kopīga zemes apsaimniekošana, kopīga produktu realizācija. Sadarboties pārdošanā var pat tādi ražotāji, kas ražo unikālu produktu, piemēram, amatnieki, kas kopā apvieno savu produkciju pārdošanai. Šobrīd labs piemērs ir Beverīnas novada amatnieki, kas apvienojušies kopējas tirdzniecības vietas izveidei, bet to pašu var darīt arī lauksaimniecības produkcijas ražotāji, kas ražo nišu produktus. Pārstrāde un kooperācija ir labs risinājums, ja ir ne tikai *labā* produkcija – piemēram, labi āboli, kas pārdodami gala patērētājam, bet arī nestandarta produkcija, ko nevar pārdot par labu cenu. Nestandarta produkciju visracionālāk būtu pārstrādāt un apvienoties ar citiem ražotājiem produkcijas pārdošanai. Viļānos semināra dalībnieki atzina, ka kooperācija varētu atrisināt ar gaļas uzpirkšanu un pārstrādi saistītās problēmas reģionā, saimniekiem vienojoties un atrodot līderi, kas spētu uzņemties kooperatīva vadīšanu. Tāpat arī Krievijas tirgus apgūšanā un nepieciešamo formalitāšu kārtošā visdrīzāk kooperācija būtu labākais risinājums.

Ievērojot, ka mazajām un vidēji mazajām saimniecībām nozīmīga ir tiešā tirdzniecība, pārdošanas veicināšanā var iesaistīties arī novadu (pilsētu) pašvaldības – ierīkojot tiešajai tirdzniecībai piemērotas tirdzniecības vietas (radot infrastruktūru), kā arī iniciējot vietēja līmeņa piedāvājuma – pieprasījuma sistēmas un sadarbības rašanos – veicinot gan uzņēmēju savstarpēju, gan uzņēmēju – patērētāju tīklošanos novada un reģionālā līmenī.

4.2.3 Darbaspēka piesaiste

Lauksaimniecībā kopumā un jo īpaši mazo un vidēji mazo saimniecību darbībā izteikts ir sezonālais raksturs – papildus darbaspēka piesaistei.

Vairāk kā 80% saimniecību īpašnieki atbalsta darba biržu izveidošanu, lai risinātu darbaspēka trūkuma problēmu. Pie citiem risinājumiem darbaspēka trūkuma novēršanai visbiežāk tiek piedāvāts izskatīt pašreizējo pabalstu sistēmu, kas nemotivējot cilvēkus strādāt, veikt izmaiņas nodokļu sistēmā, kas samazinātu nodokļu slogu un ļautu maksāt lielāku atalgojumu, tāpat, lai nodrošinātu augstāku atalgojumu, tiek piedāvāts ieviest subsidētas darba vietas (4.3. attēls)

4.3. att. Aptaujāto saimniecību viedoklis par iespējamiem risinājumiem darbaspēka trūkuma novēršanai

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas atzīmējušas risinājumus (n=317)

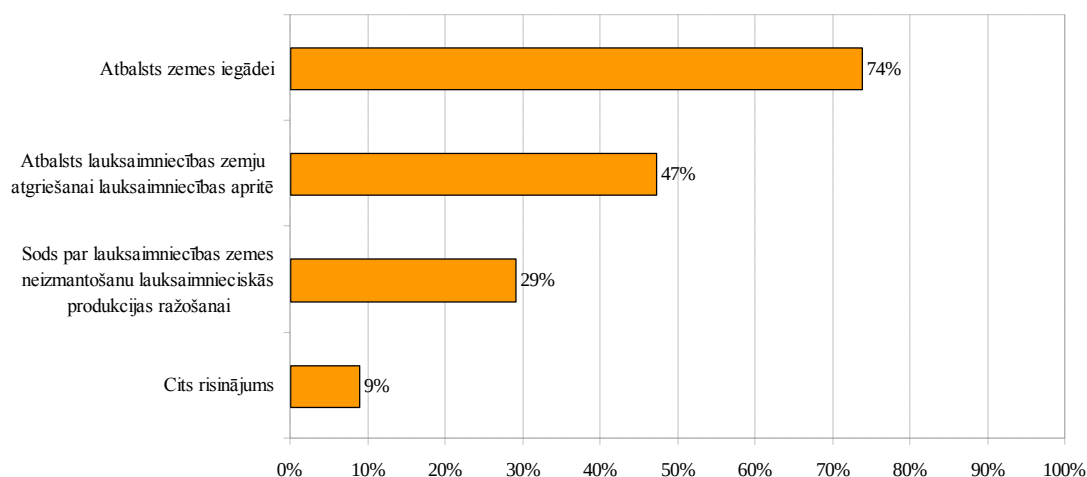
Atsevišķi tiek norādīts arī uz kvalitatīva darbaspēka trūkumu un nepieciešamību risināt kvalificētu speciālistu sagatavošanas jautājumu. Daži saimniecību vadītāji iesaka darbaspēka trūkumu risināt, atvieglojot viesstrādnieku iebraukšanu, tāpat atzīmējams ieteikums izveidot barterattiecību sistēmu darbam saimniecībās un datu bāzes izveidošana pašvaldību mājas lapā par pieejamiem darbiniekiem.

Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības problēmām un risinājumiem veltītajos semināros tika izteikta cerība saistībā grozījumiem normatīvajos aktos, kas ļautu vienkāršāk pieņemt darbā darbiniekus un ar zemāku nodokļu likmi. Tāpat tika atzīmēta pozitīva pieredze sadarbībā ar NVD, kad pastāv iespēja piesaistīt darbiniekus ar atbalsta programmu ietvaros ar iespēju saņemt daļēju līdzfinansējumu atalgojuma nodrošināšanā.

4.2.4 Zemes platību paplašināšana

Plānojot lauksaimnieciskās darbības apjomu palielināšanu, mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki vairumā gadījumu min nepieciešamību paplašināt apsaimniekošanā esošo LIZ platības.

Lai risinātu zemes nepietiekamības problēmu, kā galvenais risinājums (74%) tiek atzīmēts atbalsts zemes iegādei, gandrīz puse saimniecību īpašnieku min arī atbalstu lauksaimniecības zemju atgriešanai lauksaimniecības aprītē. Tomēr zemes trūkums nav starp nozīmīgākajiem pieminētajiem attīstības šķēršļiem (4.4.attēls).

4.4. att Aptaujāto saimniecību viedoklis par iespējamiem risinājumiem zemes trūkuma novēršanai

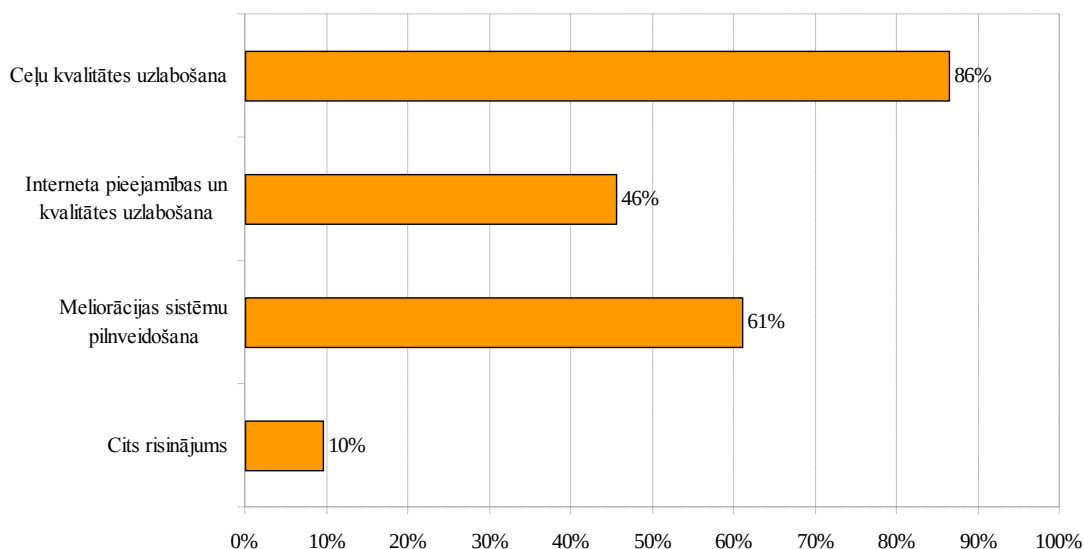
Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas atzīmējušas risinājumus (n=248)

Pie citiem risinājumiem zemes trūkuma novēršanai tiek norādīts, ka nepieciešamas izmaiņas atbalsta maksājumu nosacījumos par zemes uzturēšanu, aizliegums pārdot zemi ārzemniekiem, pašvaldību zemes izmantošana (iznomāt vai pārdot lauksaimniekiem), kā arī nodokļu atbalsts.

Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības problēmām un risinājumiem veltītajos semināros tika izteikts viedoklis, ka būtu jāapsver iespējas ieviest atbalstu aizaugušo zemes platību atgriešanai saimnieciskajā aprītē.

4.2.5 *Apkārējās infrastruktūras uzlabošana*

Lai uzlabotu lauku saimnieku apmierinātību ar apkārtējo infrastruktūru, ļoti bieži (86%) norādīta vajadzība uzlabot ceļu kvalitāti, tāpat vairāk kā puse atzīmē nepieciešamību pilnveidot meliorācijas sistēmas. Pie citiem risinājumiem visbiežāk norādīta nepieciešamība uzlabot elektroapgādi, kā arī vairāki saimniecību īpašnieki izsaka vēlmi, lai būtu atbalsts saimniecību pievadceļu izbūvei (4.5.attēls).

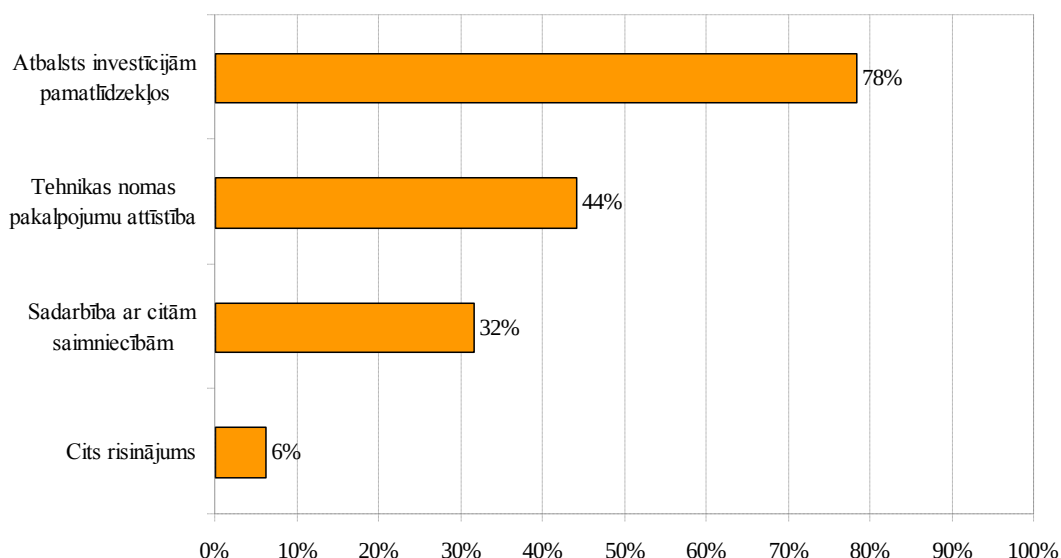
4.5. att. Aptaujāto saimniecību viedoklis par iespējamiem risinājumiem neapmierinošas apkārējās infrastruktūras novēršanai

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas atzīmējušas risinājumus (n=323)

Pie citu galveno šķēršļu pārvarēšanas risinājumiem atbilstoši norādīta administratīvo prasību samazināšana un vienkāršošana, speciāla atbalsta mazajām saimniecībām ieviešana, nodokļu samazināšana un vienkāršošana, kā arī paredzama nodokļu politika un valsts ilgtermiņa attīstības plāna nepieciešamība.

4.2.6 *Tehniskā nodrošinājuma uzlabošana*

Gandrīz 80% aptaujāto saimniecību īpašnieku uzskata, ka nepietiekams tehniskais nodrošinājums risināms ar atbalstu investīcijām, tāpat nedaudz mazāk kā puse norādījuši tehnikas nomas pakalpojumu attīstību. Citi piedāvātie risinājumi paredz kooperāciju un lauku biznesa inkubatoru attīstību, tāpat arī augstāku atbalsta intensitāti mazajiem ražotājiem (4.6.attēls).

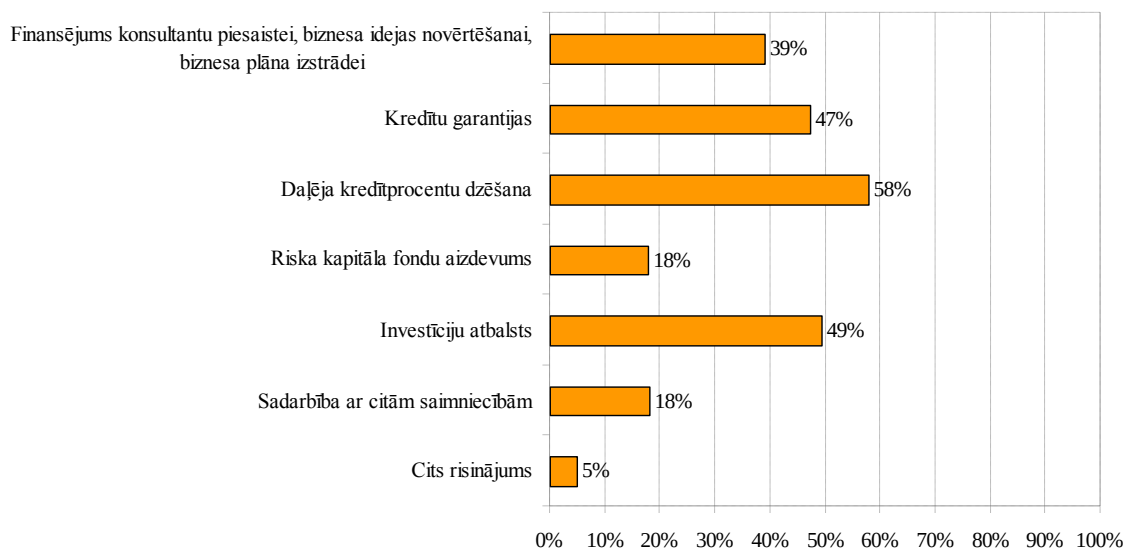
4.6. att. Aptaujāto saimniecību viedoklis par iespējamiem risinājumiem nepietiekama tehniskā nodrošinājuma novēršanai

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas atzīmējušas risinājumus (n=480)

Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības problēmām un risinājumiem veltīto semināru laikā tika izteikta nepieciešamība atļaut atbalstāmo investīciju projektu ietvaros iegādāties lietotu tehniku, kas vairāk atbilst mazo un vidēji mazo saimniecību finansiālajām iespējām, kā arī attiecināmajās izmaksās rast iespēju iekļaut pašu darbu (būvniecības darbu veikšanā).

4.2.7 Finanšu pieejamības uzlabošana

Lai risinātu nepietiekama finansējuma problēmu, visbiežāk (58%) atzīmēta daļēja kredīta procentu dzēšana, kam seko investīciju atbalsts un kredītu garantijas (4.7.attēls).

4.7. att. Aptaujāto saimniecību viedoklis par iespējamiem risinājumiem finanšu līdzekļu nepietiekamības novēršanai

Avots: saimniecību aptauja; *apkopojums par saimniecībām, kas atzīmējušas risinājumus (n=438)

Pie citām atbildēm norādīti avansi investīciju atbalsta programmu realizācijai, speciāli kredīti mazām saimniecībām, tāpat tiek norādīts uz to, ka kredīti apgrozāmiem līdzekļiem tiek aizdoti uz gadu, bet atdeve no lopiem atsevišķās nozarēs ir tikai pēc trim gadiem.

Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības problēmām un risinājumiem veltīto semināru laikā tika secināts, ka Hipotēku bankas administrētās programmas ir laba iespēja piesaistīt finansējumu attīstībai mazajām un vidēji mazām saimniecībām, sevišķi tām, kas uzsāk savu biznesu vai plāno diferencēt darbību. Taču pastāv arī citas alternatīvas kredīta piesaistē – krājaizdevumu sabiedrības, kā arī resursu piegādātāju un produkcijas pircēju piedāvātie kredīti (apgrozāmo līdzekļu iegādei), kuru saņemšanas nosacījumi nereti ir vienkāršāki nekā komercbanku piedāvātie. Tāpat LAD atbalstītā investīciju projekta ietvaros iespējams izmantot darījumu kontu, kas samazina naudas summu, kas jāaizņemas no bankas projekta īstenošanai (tādējādi samazinot kopējās kredīta izmaksas).

4.3 Citu valstu atbalsta pasākumi un pieredze

Līdzīgi, kā tas ir Latvijā, arī salīdzinājumā iekļautajās valstīs Igaunijā, Lietuvā, Polijā, Austrijā un Dānijā – galvenais instruments mazo un vidēji mazo lauku saimniecību attīstības sekmēšanai kopš 2007.gada ir Lauku attīstības programma 2007. – 2013.gadam. Ievērojot, ka programmu izstrādes pamatā ir Eiropas Komisijas Regula, visās valstīs tās pēc savas struktūras ir līdzīgas. Atšķirīgi ir dažādu pasākumu īpatsvari kopējā finansējuma sadalē un saimniecību dalība pasākumos (4. pielikums), kā arī nosacījumi atbalsta pasākumu ietvaros.

Kopumā, vērtējot 1. un 3. ass pasākumus, kaimiņvalstīs (Igaunijā, Lietuvā un Polijā) tāpat kā Latvijā pēc īpatsvara finansējuma sadalē dominē atbalsta pasākumi, kuru ietvaros iespējams veikt investīcijas pamatlīdzekļos – iekārtās, tehnikā, ēkās un būvēs, infrastruktūrā.

Lietuvā un arī Polijā 1.ass ietvaros caur finanšu sadales prizmu uzsvars likts uz jaunu cilvēku iesaisti lauksaimniecībā – attiecīgi 9% un 6% no 1.ass indikatīvā budžeta paredzēti pasākuma „Atbalsts jaunajiem zemniekiem” īstenošanai un attiecīgi 14% un 30% no 1.ass budžeta atvēlēti priekšlaicīgai pensionēšanai.

Igaunijā salīdzinoši liela budžeta daļa ir atvēlēta pasākumam „Sadarbība jaunu produktu, procesu un tehnoloģiju attīstībai lauksaimniecībā, pārtikas nozarē un mežsaimniecībā” (kods 124) – 7% no ass indikatīvā budžeta. Tādējādi tiek veicināta lauksaimnieku sadarbība ar zinātnes institūcijām, profesionālās izglītības iestādēm, tehnoloģiju attīstības centriem, konkrētās jomas konsultantiem. Tāpat, salīdzinot ar citām valstīm, Igaunijā lielāks budžets atvēlēts pasākumam „Ražotāju grupas” (kods 142) – 4% no 1.ass indikatīvā budžeta, liekot uzsvaru uz ražotāju apvienošanas grupās, lai tie iegūstu lielāku tirgus spēku.

Atšķirīga ir Dānijas un Austrijas pieredze, kur nozīmīgs finansējums (tuvu pie 100 milj. eiro) paredzēti apmācību un informācijas pasākumiem. Komentējot situāciju Austrijas Valsts Lauku tīkla speciālists skaidro, ka Austrijā aptuveni 70% no lauksaimniekiem ir *nepilna laika* saimniecības, gūstot ienākumus arī ārpus lauksaimniecības. Tieši šī iemesla dēļ atbalsta pasākumos liels uzsvars tiek likts uz konsultācijām un apmācībām, lai veicinātu saimniecību vadītāju profesionalitāti un saimniecību ienesīgumu. Informācijas pasākumi pilnā apmērā tiek finansēti no ELFLA līdzekļiem. Kopumā Austrijas valsts politiskais uzstādījums ir saglabāt vēsturiski raksturīgo lauku saimniecību struktūru (mazo un vidēji mazo saimniecību dominance), tāpēc atbalsta maksājumos dominē 2. ass pasākumi (agrovīdes, MLA maksājumi), kā arī apmācību, konsultāciju un informācijas pasākumi, kas veicina profesionalitātes pieaugumu un uzņēmējspēju attīstību. Lai veicinātu uzņēmīgumu laukos, ieviestas labākās prakses nominācijas. Austrijas nacionālais lauku tīkls (NRN) ik gadus piešķir balvas dažādas nominācijās, kā viens no vērtējamajiem aspektiem vienmēr ir projektu ienesīgums.

Arī Dānijas Valsts Lauku tīkla speciālists uzsver, ka mazās un vidēji mazās lauku saimniecības ir atbalsta pasākumu mērķgrupa, tomēr šeit pastāv viedoklis, ka atbalstāmas ir tikai tirgorientētās (komerciālās) saimniecības. Dānijā LAP 2007 – 2013 ietvaros lauku saimniecībām nav pieejams atbalsts 141.pasākuma „Daļēji naturālo saimniecību pārstrukturēšana” ietvaros.

Turpmāk sniegti monogrāfiskās analīzes rezultāti, uzsverot salīdzinājumā ar Latvijas LAP atšķirīgos katrā valstī piemērotos risinājumus un nosacījumus LAP 1. un 3. ass atbalsta pasākumu ietvaros, kas pieejami mazajām un vidēji mazajām lauku saimniecībām (pilns monogrāfiskās analīzes rezultātu izklāsts sniegts 4. pielikumā).

4.2. tabula

**Igaunijas, Lietuvas, Polijas un Dānijas lauku attīstības plāna 2007.-2013.gadam pasākumu
salīdzinājums atbilstīgi mazo un vidēji mazo lauku saimniecību pieejamībai**

Kods	Pasākumi	Igaunija	Lietuva	Polija	Dānija
1	2	3	4	5	6
1.ass. Lauksaimniecības un mežsaimniecības nozares konkurētspējas uzlabošana					
111	Arodapmācības un informācijas pasākumi	Pieejams	Pieejams	Apmācības pieejamas lauksaimniecībā un mežsaimniecībā nodarbinātām personām	Paredzēts informēšanas pasākumiem un apmācībām (kursiem, konsultāciju vizītēm, pieredzes apmaiņai, informatīvo materiālu sagatavošanai). Atbalsta saņēmēji var apmācības organizēt paši vai būt dalībnieki. Atbalsta intensitāte līdz 100%.
121	Lauku saimniecību modernizācija	Pasākums virzīts uz mikrouzņēmumu attīstību lauksaimniecībā (līdz 10 darbiniekiem, bilance un apgrozījums < 2 milj. EUR) Atbalsta intensitāte līdz 50%, pārējiem – līdz 25%. Ir iespēja iegādāties ne tikai jaunas, bet arī lietotas iekārtas un aprīkojumu. Atļauts iegādāties sēklu, augļu koku un ogulāju stādus. Pieejami aizdevumi ar atvieglotiem nosacījumiem un garantijas no Lauku attīstības fonda.	Pieejams saimniecībām >4 ELV, kas vismaz 2 gadus īsteno lauksaimniecisko ražošanu. Noteiktas prioritārās nozares: 1) liellopu audzēšana; 2) cita lopkopība; 3) linu audzēšana un visa veida sertificēto sēklu audzēšana, 4) dārzkopība, augļu un dārzu audzēšana; 5) rapša audzēšana. Pasākuma ietvaros iespējams pretendēt arī uz kredītatbalstu (EUR 3 – 300 tūkst. uz maks. 7 gadiem.)	Attiecināmajās izmaksās var iekļaut ne tikai jaunu, bet arī lietotu iekārtu iegādi, ja tās nav vecākas par 5 gadiem.	Var pretendēt lauksaimnieki vai to grupas - neatkarīgi no lieluma. Atbalsta intensitāte ir līdz 40%. MVS pieejams papildus nacionālais atbalsts aizdevuma garantiju veidā, kopējā atbalsta summa nepārsniedz noteiktos atbalsta intensitātes griestus 40%.
123	Lauksaimniecības un mežsaimniecības produktu pievienotās vērtības radīšana	Ir iespēja iegādāties ne tikai jaunas, bet arī lietotas iekārtas un aprīkojumu.	Mikrouzņēmumi izvirzīti kā prioritāri (pārējiem uzņēmumiem zemāka atbalsta intensitāte).	Pieejams	<u>Lauksaimniecībā</u> atbalsta intensitāte MVU līdz 40%, pārējiem - 20%. <u>Mežsaimniecības jomā</u> atbalsts vienīgi mikrouzņēmumiem, atbalsta intensitāte līdz 40%.
124	Sadarbība jaunu produktu, procesu un tehnoloģiju attīstībai lauksaimniecībā, pārtikas nozarē un mežsaimniecībā	Pieejams	-	-	Atbalsts kooperācijas projektiem jaunu produktu un tehnoloģiju izstrādei. Attiecināmi ir dizaina, produktu un tehnoloģiju attīstības izmaksas, testi, materiālas vai nemateriālas izmaksas, kas saistītas ar jauninājumu izstrādi. Atbalsta intensitāte MVU līdz 60%.
133	Informācijas un reklāmas aktivitātes	-	-	Pieejams ražotāju grupām vai organizācijām	Pieejams ražotāju grupām. Tiek atbalstīta uzņēmumu dalība ražotāju grupās un pārtikas kvalitātes shēmās.
141	Daļēji naturālās saimniecības	-	Atbalsts pieejams saimniecībām (1 – 3.99 ELV)	Pieejams	-

3.ass. Dzīves kvalitāte lauku apvidos un lauku ekonomikas dažādošana					
1	2	3	4	5	6
311	Nelauksaimnieciskās aktivitāšu dažādošana	Ir iespēja pirkt arī lietotas iekārtas. Pasākums tiek realizēts lauku pašvaldībās (t.sk., pilsētās, kurās ir mazāk nekā 4000 iedzīvotāju. Pasākumā tiek atbalstītas arī mārketinga izmaksas.	Pieejams lauksaimniekiem, lauku mikro un MVU, kas veic lauksaimniecisko ražošanu un vēlas uzsākt vai ir uzsākuši nelauksaimniecisko darbību.	Pieejams fiziskām personām	Pasākumi 3. ass ietvaros ir vērsti uz darba vietu radīšanu lauku reģionos, paredzot atbalstu tādām aktivitātēm kā lauksaimniecības saimniecību diversifikācijai gan lauksaimniecības jomā, gan nelauksaimnieciskās jomās, tajā skaitā biogāzes ražošanai. Tiek atbalstīta arī jaunu uzņēmumu radīšana, aktivitātes tūrisma jomā, kas balstītas uz konkrētās teritorijas īpašajām vērtībām.
312	Atbalsts uzņēmumu radīšanai un attīstībai	Ir iespēja iegādāties ne tikai jaunas, bet arī lietotas iekārtas un aprīkojumu. Uz atbalstu var pretendēt uzņēmumi, kas faktiski veikuši saimniecisko darbību vismaz 1 gadu. Pasākumā tiek atbalstītas arī mārketinga izmaksas.	Vismaz ½ no uzņēmuma darbiniekiem jābūt lauku (teritorijas ar iedzīvotāju skaitu līdz 6000) iedzīvotājiem. Atbalsta nelauksaimniecisko darbību (arī pakalpojumi) un amatniecību. Atbalsta intensitāte līdz 75%).	Pieejams fiziskām personām un mikrouzņēmumiem. Atbalsta apjoms atkarīgs no izveidoto darba vietu skaita.	
321	Pamatpakalpojumi ekonomikai un iedzīvotājiem	Pasākumā var piedalīties arī uzņēmumi. Atbalsts paredzēts: pamatpakalpojumu (t.sk., kultūras un atpūtas aktivitātes) radīšanai ciematos, kā arī publisko informācijas punktu ar interneta pieslēgumu izveidei un aprīkošanai. Atbalsta likmes uzņēmumiem: līdz 65%.	-	-	Ietver 50% no 3.ass finansējuma. Pasākums vērsts uz dzīves kvalitātes celšanu laukos. Var piedalīties arī uzņēmumi. Piemēram, radot vietējos pakalpojumu (tie var būt arī komerciāli) punktus un realizējot projektus brīvā laika pavadīšanas iespēju nodrošināšanai lauku iedzīvotājiem. Maksimālā atbalsta intensitāte uzņēmumiem: 50% no projekta izmaksām.
322	Ciematū atjaunošana un attīstība	Var piedalīties arī uzņēmumi. Atbalsts paredzēts ēku izveidei un aprīkošanai, kas paredzētas publiskai lietošanai (kultūras attīstīšanai, vērtību saglabāšanai), kā arī parku, rotaļu, sporta laukumu, skvēru u.tml. publiskai lietošanai paredzētu objektu izveidei. Atbalsta intensitāte līdz 65%.	-	-	Arī uzņēmumi var piedalīties ciematū uzlabošanā un attīstībā, īstenojot mazus vides projektus parkos un gar ceļiem; veicot nelielus vietējo ceļu darbus; vides uzlabošanu (parku, ceļmalu, dzīvžogu, puķu kastu izvietojumu u.tml.). Nekomerčiāliem projektiem atbalsts tiek piešķirts 100% apmērā, pārējiem – līdz 50% no izmaksām.
323	Lauku mantojuma saglabāšana un atjaunošana	Var piedalīties arī uzņēmumi. Atbalsta intensitāte līdz 65%. Tiek atbalstītas investīcijas objektos, ar vēsturisku vai kultūras vērtību, kā arī lauksaimniecības ēku, kuras ne izmanto ražošanā, nojaukšana.	-	-	pieejams

5. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

5.1 Secinājumi

1. Mazās un vidēji mazās saimniecības (ar SI līdz EUR 25 tūkst.) pēc skaita un iesaistītā darbaspēka dominē Latvijas lauku saimniecību struktūrā - 95% no saimniecību kopskaita un 79% no darbaspēka patēriņa 2010. gadā, tomēr šo saimniecību ekonomiskais devums lauksaimniecības nozares izlaidē ir salīdzinoši neliels (30% no kopējās standarta izlaides), jo novērojami zemi darbaspēka produktivitātes rādītāji, kas noteic arī zemu ražošanā iesaistīto faktoru kompensāciju.
2. Visos reģionos mazo un vidēji mazo saimniecību īpatsvars reģiona lauku saimniecību struktūrā dominē, pārsniedzot vismaz 92%. No kopējā Latvijas lauku saimniecību skaita, mazo un vidēji mazo saimniecību visvairāk ir Latgales reģionā. Tur ir arī lielākais šo saimniecību īpatsvars kopējā saimniecību struktūrā (98%). Vismazāk no kopējā saimniecību skaita mazo un vidēji mazo saimniecību ir Pierīgas reģionā, savukārt lauku saimniecību struktūrā pa reģioniem, mazākais šīs saimniecību grupas īpatsvars ir Zemgales un Kurzemes reģionos (92% katrā).
3. Mazo un vidēji mazo saimniecību galvenie darbības virzieni (pēc standarta izlaides) Latvijā daudz neatšķiras no vidēji lielo un lielo saimniecību izvēlētajām nozarēm (laukkopība, piena lopkopība, jaukta augkopība un lopkopība). Taču ir atsevišķas nozares, kurās pārsvarā darbojas tikai mazās un vidēji mazās saimniecības – pēc standarta izlaides kopsummas tās Latvijā dominē ilggadīgo kultūru audzēšanā (79% no kopējās SI), ganību mājlopu audzēšanā (76%), kā arī jauktajā lopkopībā (71%).
4. Mazo un vidēji mazo saimniecību skaitam Latvijā ir tendence ievērojami samazināties. Periodā kopš 2005.gada nozari galvenokārt pametušas (samazinājums par 42%) mazās *nekomerciālās* saimniecības (ar SI līdz EUR 4 tūkst.). Tas nosaka kopējā lauku saimniecību skaita kritumu Latvijā.
5. Arī nodarbināto skaitam mazajās un vidēji mazajās saimniecībās ir tendence samazināties, tas nosaka kopējo lauksaimniecībā nodarbināto skaita kritumu Latvijā kopš 2005.gada. Savukārt, vidēji lielajās un lielajās saimniecībās šajā laikā vērojams nodarbināto skaita pieaugums par 10% – līdz ar ražošanas apjomu palielinājumu par 91% pēc SI, norādot uz darba ražīguma pieaugumu. Kopš 2005.gada ir skaidra sakarība: jo mazāks ir saimniecību ekonomiskais lielums, jo lielāks ir nodarbināto kritums šajā saimniecību apakšgrupā. Tomēr nodarbināto skaitam samazinoties par 45%, ražošanas apjoms pēc SI šajā periodā krities par 23%, tādējādi arī šis process rezultējies ar darba ražīguma (SI/ 1LDV) pieaugumu par 39% mazo un vidēji mazo saimniecību grupā. Turklāt neliela daļa šo saimniecību, līdz ar saimniekošanas apjomu pieaugumu, iekļāvusies lielāku (pēc ekonomiskā lieluma) saimniecību grupās.
6. Līdz ar saimniecību skaita kritumu, samazinās arī mazo un vidēji mazo saimniecību apsaimniekotā LIZ un ražošanā izmantoto lauksaimniecības dzīvnieku skaits Latvijā, taču gan kopējā apsaimniekotās LIZ platība, gan lauksaimniecības dzīvnieku skaits Latvijā kopš 2005.gada kopumā pieaug, mainoties apsaimniekotāju un turētāju struktūrai. Ievērojot, ka lauksaimniecisko darbību plašāk pārtrauc pašas mazākās saimniecības, vidējā apsaimniekotā LIZ platība uz vienu saimniecību pieaug gan kopumā, gan arī mazo un vidēji mazo saimniecību grupā; vidējais lauksaimniecības dzīvnieku skaits uz vienu saimniecību ir samazinājies gan kopumā, gan mazo un vidēji mazo saimniecību grupā.
7. Vispārēji Latvijā vērojamā procesu dinamika, attiecībā uz lauku saimniecību struktūru, nav unikāla. Līdzīgas attīstības tendences novērojamas arī Lietuvā un Polijā, kur lauku saimniecību struktūrā skaita ziņā arī dominē mazās un vidēji mazās saimniecības. Tāpat arī Austrijā un Dānijā, neraugoties uz jau pastāvošo vidēji lielo un lielo saimniecību augstāko

- īpatsvaru, lauku saimniecību struktūras konsolidācija turpinājusies. Tas ļauj prognozēt, ka līdzīga dinamika turpināsies arī Latvijā.
8. Efektivitāte Latvijas lauksaimniecībā (neatkarīgi no saimniecību ekonomiskā lieluma) arvien atpaliek no vidējā ES līmeņa, kā arī ir zemāka nekā lielākajā daļā salīdzinājumā iekļauto valstu.
 9. ES kopējie vidējie efektivitātes rādītāji pa ekonomiskā lieluma grupām atklāj - augstāka darbaspēka produktivitāte lauksaimniecībā ir saimniecībās ar augstāku ekonomisko lielumu. Efektivitātes rādītāji un to dinamika kopš 2005.gada norāda, ka šī sakarība darbojas arī Latvijā. Tādējādi var pieņemt, ka Eiropas Savienībā kopumā un arī Latvijā lauksaimniecība kā galvenais saimnieciskās darbības veids un ienākumu avots ir piemērots vidēji lielām un lielām saimniecībām (ar SI, kas vismaz pārsniedz EUR 25 tūkst.), jo šāda ekonomiskā lieluma saimniecībās var cerēt gūt ienākumus, kas ir pietiekami cilvēka ieguldītā darba pienācīgai un ilgtspējīgai atalgošanai, kā arī citu ražošanas faktoru finansēšanai. Paliekot mazo un vidēji mazo saimniecību grupā jāreķinās, ka, visticamāk, lauksaimnieciskā ražošana nespēs sniegt pietiekamu ienākumu apjomu un šo saimniecību īpašniekiem un nodarbinātajiem nepieciešami papildus citi ienākumu avoti (nelauksaimnieciskā darbība, algots darbs u.c.).
 10. Būtiska nozīme labu ražošanas efektivitātes rezultātīvo rādītāju sasniegšanā ir arī izvēlētajai specializācijai. Igaunijā, Austrijā un Dānijā mazās un vidēji mazās saimniecības bieži izvēlas specializēties ganību mājlopu un liellopu audzēšanā.
 11. Saimniecību attīstības spēju ietekmē ražošanas resursi, kas ir tās rīcībā. Mazo un vidēji mazo saimniecību nodrošinājums ar zemi un darbaspēku uz šo brīdi nav uzskatāms par attīstību bremsējošo faktoru. Lai gan vidēji uz saimniecību LIZ platības nav lielas, kopumā mazo un vidēji mazo saimniecību rīcībā arvien ir koncentrēta vairāk kā puse no kopējām Latvijas LIZ platībām. Papildus potenciālu veido līdz šim zemā LIZ apsaimniekošanas efektivitāte, kuru kāpinot ir iespējams kāpināt saimniecības ieņēmumus, tāpat ražošanā iespējams iesaistīt līdz šim neizmantotās LIZ platības. Līdzīgi secinājumi izdarāmi attiecībā uz nodrošinājumu ar darbaspēku. Ievērojot zemo produktivitāti, kā arī to, ka vidēji uz saimniecību mazo un vidēji mazo saimniecību grupā darbaspēka ieguldījums ir mazāks par vienu pilnu lauksaimniecības darba vienību, var secināt, ka skaita ziņā šīs grupas saimniecības ir vairāk kā pietiekoši nodrošinātas ar darbaspēka resursu.
 12. Pieejamā informācija par pēdējo desmit gadu laikā veiktajiem ieguldījumiem mazo un vidēji mazo saimniecību attīstībā liecina, ka tehniskā nodrošinājuma pilnveidošanai galvenokārt iegādāta tehnika zemes apstrādei, lopbarības sagatavošanai, kā arī ražas novākšanai. Ieguldījumi pārsvarā veikti par pašu līdzekļiem gan piesaistot, gan nepiesaistot ES līdzfinansējumu. Tomēr aptaujas rezultāti liecina, ka saimniecību nodrošinājums ar materiālajiem resursiem – piemērotu tehniku, iekārtām, ēkām un būvēm, arvien tiek novērtēts kā nepietiekams.
 13. Zemais produktivitātes līmenis ir galvenais iemesls, kāpēc Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību nodrošinājums ar finanšu resursiem un to pieejamība attīstībai ir ierobežota. Saimniecībām raksturīgs augsts pašpatēriņš un salīdzinoši nelieli ieņēmumi no tirgus, tādējādi ienākumi no saimnieciskās darbības pārsvarā nenodrošina pat ražošanas resursu pietiekamu finansēšanu. Saimnieciskās darbības nelielie tirgorientētie apmēri ir iemesls arī tam, ka kredītiestāžu sniegto kreditēšanas pakalpojumu piedāvājums mazo un vidēji mazo saimniecību grupai ir ierobežots un samērā dārgs.
 14. Mazo un vidēji mazo saimniecību attīstības vajadzībām salīdzinoši pieejamāki ir kreditēšanas pakalpojumi V/AS „Hipotēku un zemes banka” administrēto valsts atbalsta programmu ietvaros. Papildus biznesa idejas finansēšanai, šo programmu ietvaros iespējams saņemt arī konsultācijas un apmācības saistībā ar uzņēmējdarbību, tomēr ne ražošanas profesionālajos jautājumos.

15. Mazajām un vidēji mazajām lauku saimniecībām Latvijā ir pieejams valsts atbalsts gan ražošanas subsīdiju formā (VPM, MLA u.c.), gan investīciju atbalsts. Valsts atbalsts ražošanas subsīdiju formā vērtējams kā būtisks mazo un vidējo saimniecības ienākumu avots - gan analizējot tā īpatsvaru saimniecību ienākumos, gan vērtējot saimniecību īpašnieku sniegto atbalsta būtiskuma novērtējumu. No investīciju atbalsta pasākumiem kā būtisks novērtēts LAP 2007. – 2013. 1.4.1.pasākums „Daļēji naturālo saimniecību pārstrukturēšana” un 1.2.1.pasākums „Lauku saimniecību modernizācija”. Ļoti ticams, ka investīciju atbalsta pasākumi ir atstājuši pozitīvu ietekmi uz Latvijas lauku struktūras pārmaiņām (kopš 2005.gada kopumā saimniecību skaits ir samazinājies, tomēr vidēji lielo un lielo saimniecību skaits ($SI > EUR\ 25$ tūkst.) – pieaudzis 1.7 reizes), tomēr šie pasākumi nav bijuši pietiekami, lai plašā mērogā un vajadzīgajā apjomā risinātu mazo un vidēji mazo saimniecību grupas dzīvotspējas problēmas un būtiski veicinātu to ekonomisko izaugsmi.
16. Lai veicinātu mazo un vidēji mazo saimniecību izaugsmi, valsts atbalsta pasākumi tiek īstenoti arī citās starptautiskajā salīdzinājumā iekļautajās valstīs (Igaunijā, Lietuvā, Polijā, Austrijā un Dānijā), un galvenais šo pasākumu finansēšanas avots ir ELFLA. Ievērojot, ka fonda izlietošanu reglamentē EK Regula, atbalsta pasākumi visās valstīs ir līdzīgi, atšķirīgs ir finansējuma sadalījums starp pasākumiem (prioritātes), kā arī atbalsta saņemšanas nosacījumi. Valstis ar izlīdzinātāku lauku saimniecību struktūru (Dānija, Austrija, Igaunija) uzsvaru liek uz saimnieku izglītošanas un sadarbības veicināšanas pasākumiem, Polijā un Lietuvā, arī Igaunijā – augsts ir investīciju atbalsta pasākuma īpatsvars kopējā programmas budžetā. Igaunijā attiecināmajās izmaksās atļauts iekļaut arī lietotu tehniku un aprīkojumu (vienlaicīgi vairākkārt ierobežojot šādu projektu maksimālo finansēšanas apjomu), kā arī atsevišķās programmās – mārketinga izmaksas. Lietuvā lauku saimniecību modernizācijas pasākuma ietvaros definētas prioritārās lauksaimniecības nozares. Dānijā un Igaunijā netiek īstenots „Daļēji naturālo saimniecību pārstrukturēšanās” pasākums, toties atļauts arī uzņēmējiem startēt uz atbalsta saņemšanu pasākumos „Pamatpakalpojumi ekonomikai un iedzīvotājiem”, kā arī „Ciematu atjaunošana un attīstība”.
17. Mazo un vidēji mazo saimniecību grupā $\frac{1}{4}$ saimniecību vadītāju ir pilna lauksaimnieciskā izglītība, gandrīz $\frac{2}{3}$ vadītāju ir tikai praktiska pieredze. Neraugoties uz to, aptaujā saimniecību vadītāji atzīst, ka saimniekošanai nepieciešamās zināšanas visbiežāk iegūst pašmācības ceļā,ursos un semināros. Vērtējot plaši pieejamo informāciju, nākas secināt, ka daudzās nozarēs, īpaši nišas produktu ražošanai, pietrūkst saimniekošanas rokasgrāmatu ar mūsdienīgām zināšanām par agronomiju, zootehniku un tehnoloģijām; līdz ar to saimniecību īpašnieki bieži spiesti paši eksperimentēt gan ar kultūraugu un dzīvnieku šķirnēm, gan ražošanas tehnoloģiju izvēlē, kas ne vienmēr pozitīvi ietekmē saimniecības ekonomiskos rezultātus. Tāpat nav pieejami neatkarīgu ekspertu vērtējumi par saimniekošanas tehnoloģijām, to priekšrocībām, trūkumiem un ekonomiskajiem rezultātiem – tehnikas piegādātāji konsultē lauku saimniecību īpašniekus, tomēr sniegtā informācija nereti ir subjektīva un uz konkrētās tehnoloģijas pārdošanu tendēta.
18. Lielākā daļa no aptaujātajiem mazo un vidēji mazo saimniecību īpašniekiem paredz savas saimniecības izaugsmi nākamo piecu gadu laikā – aptuveni 60% plāno palielināt saimniecības ieņēmumus. Aptuveni 60% saimniecību īpašnieki plāno saglabāt esošos lauksaimnieciskās darbības pamatvirzienus, dziļāk specializēties kādā no esošajiem virzieniem domā $\frac{1}{3}$ aptaujāto, bet aptuveni $\frac{1}{4}$ daļa vēlas uzsākt darboties kādā jaunā lauksaimnieciskās darbības virzienā, tajā skaitā, aptuveni puse aptaujātie saimniecību īpašnieki plāno palielināt saražotās lauksaimniecības produkcijas apjomus (51%). Attiecībā uz nelauksaimniecisko attīstību, vairāk kā puse respondentu plāno saglabāt esošos nelauksaimnieciskās darbības virzienus, tuvu 30% - vēlas mainīt vai uzsākt darboties kādā jaunā virzienā, bet 9% - izbeigt nelauksaimniecisko darbību, tajā skaitā 34% aptaujāto saimniecību plāno palielināt nelauksaimnieciskās ražošanas apjomus.

19. Aptuveni 12% no aptaujātajiem saimniecību īpašniekiem plāno izbeigt lauksaimniecisko darbību (pamatā tikai šie lauksaimnieki atzīmē, ka plāno samazināt lauksaimnieciskās darbības apjomu). Galvenais iemesls, kas mudina saimniecību īpašniekus izbeigt lauksaimniecisko darbību, ir lauksaimniecības nozares nerentabilitāte. Tāpat pie darbības pārtraukšanas iemesliem tiek minēts vecums un lauksaimniecisko darbību turpināt gribošu pēcnācēju trūkums. Pēc lauksaimnieciskās darbības beigšanas 30% respondentu plāno palikt dzīvot laukos, bet strādāt algotu darbu, gandrīz tikpat liels īpatsvars (27%) plāno palikt dzīvot laukos un vairs nestrādāt. Vēl trešā daļa atbildējušo plāno laukus atstāt.
20. Gandrīz $\frac{3}{4}$ aptaujāto saimniecību īpašnieki plāno investēt savu saimniecību attīstībā nākamo piecu gadu laikā. Visbiežāk investīcijas tiek plānotas, lai modernizētu ražošanu (67%) un palielinātu ražošanas apjomus (50%). Tāpat bieži tiek atzīmēta investīciju nepieciešamība ar mērķi veicināt pārdošanu, palielināt produkcijas kvalitāti un veikt ražošanas dažādošanu.
21. Lai īstenotu savus attīstības plānus, līdzīgi kā līdzšinējā prakse rāda, arī turpmāk mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki 36% gadījumu plāno attīstībā ieguldīt pašu finanšu resursus, 33% gadījumu – daļēji vai pilnībā piesaistīt finanses no ārpusē. Attiecībā uz ES struktūrfondu līdzfinansējuma piesaisti - noteicošais vairākums (69%) aptaujāto saimniecību īpašnieku plāno izmantot valsts un ES atbalstu investīciju līdzfinansējumam un tikai 8% atbildējušo neplāno to darīt.
22. Aptaujas rezultāti ļauj nosaukt saimnieciskās darbības nozares, kuras mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki redz perspektīvai īstenošanai un attīstībai Latvijas laukos - graudu un rapšu audzēšanu (51%), gaļas ražošanu (38%), kā arī piena lopkopību (26%) un dārzkopību (25%). Pie nelauksaimnieciskajām darbībām kā perspektīvākais darbības virziens visbiežāk norādīti citi pakalpojumi – tūrisms (21%) un mežsaimniecība (12%).
23. Specializācijas virziena izvēle ir saimniecības vadītāja stratēģiskais lēmums un atbildība, kas tiek pieņemts, izvērtējot rīcībā esošos resursus, zināšanas un prasmes, produkcijas ražošanas un pārdošanas aspektus. Izvērtējot specializācijas virzienu ražošanas efektivitāti raksturojošos rādītājus kopumā Latvijā, var secināt, ka mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īstenošanai Latvijā piemēroti specializācijas virzieni varētu būt citu ganāmo mājlopu audzēšana, dārzenu audzēšana un ilggadīgo stādījumu specializācija, jo tajos novērojams salīdzinoši augstāks radītais NPV/1LDV un NPV/ha. Pārējos specializācijas virzienos novērojama apjoma ekonomijas ietekme uz augstāku efektivitātes rādītāju sasniegšanu ražošanā. Tāpat atklāta statistiski būtiska sakarība starp LIZ platību un atsevišķiem specializācijas virzieniem, piemēram, graudu audzēšanu. Tas nozīmē, ka šādu specializācijas virzienu īstenošana mazo un vidēji mazo saimniecību ietvaros ir iespējama, attīstoties ciešai kooperācijai – gan izejvielu iegādē, gan kapitālietilpības nodrošināšanā, gan produkcijas pārdošanā.
24. Apkopojot mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īpašnieku aptaujā sniegtos novērtējumus par šķēršļiem, kas traucējuši vai varētu traucēt realizēt saimniecības attīstības plānus, kā nozīmīgākie šķēršļi tiek nosaukti ražošanai nepieciešamo pamatlīdzekļu trūkums un grūtības piesaistīt finansējumu, kā arī neapmierinoša apkārtējā infrastruktūra. Šķēršļu reitingā augstā vietā novērtēti arī darbaspēka trūkums un grūtības pārdot saražotos produktus/pakalpojumus. Šķēršļu reitingā viszemāk izvietotas zināšanas. Mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki neuzskata, ka līdzšinējo saimniecības attīstību bremsējis dažāda veida zināšanu trūkums.
25. Lai risinātu nepietiekama finansējuma problēmu, visbiežāk (58%) kā vēlama atzīmēta daļēja kredīta procentu dzēšana, kam seko investīciju atbalsts (49%) un kredītu garantijas (47%). Gandrīz 80% aptaujāto saimniecību īpašnieku uzskata, ka nepietiekams tehniskais nodrošinājums risināms ar atbalstu investīcijām, tāpat nedaudz mazāk kā puse norādījuši tehnikas nomas pakalpojumu attīstību. Lai uzlabotu lauku saimnieku apmierinātību ar

- apkārtējo infrastruktūru, ļoti bieži (86%) norādīta vajadzība uzlabot ceļu kvalitāti, tāpat vairāk kā puse atzīmē nepieciešamību pilnveidot meliorācijas sistēmas.
26. Lai risinātu saražotās produkcijas pārdošanas problēmas, vairāk nekā 2/3 aptaujas dalībnieku uzskata, ka risinājums varētu būt maza apjoma preču un pakalpojumu pārdošanas sistēmas izveidē pašvaldības ietvaros, tāpat problēmu lielā mērā varētu risināt ciešāka sadarbība ar citām saimniecībām (šobrīd sadarbojoties tiek pārdoti 7% no mazajās un vidēji mazajās saimniecībās saražotās produkcijas).
27. Lai pilnveidotu saimniekošanā nepieciešamās zināšanas, aptaujas dalībnieki visbiežāk piemin vajadzību sadarboties ar citām saimniecībām, vajadzību pēc viegli pieejamas informācijas par tirgu un produktiem gan Latvijā, gan pasaulē, kā arī vajadzību pēc mūsdienīgām, praktiskām zināšanām par saimniekošanu un nozarēm.
28. Pētījuma ietvaros analizētas mazo un vidēji mazo saimniecību grupas vispārējās attīstības tendences, no tām izrietošās sakarības, kā arī faktori, kas ietekmē šo saimniecību dzīvotspēju un tirgspēju. Turpmāki pētījumi par konkrētu saimniecību vēsturisko attīstību (izmantojot *case study* pieeju), ļautu rast detalizētas atbildes par iekšējās un ārējās vides ietekmes faktoriem, novērtēt līdz šim īstenoto atbalsta pasākumu ietekmi uz šo konkrēto saimniecību attīstību (vai atbalsts ļāvis kāpināt produktivitāti, ražošanas apjomu, kvalitāti, mazināt izmaksas, taupīt laiku utt.). Tāpat turpmāki pētījumi nepieciešami, lai noskaidrotu vai un kāds ir mazo un vidēji mazo saimniecību ieguldījums Latvijas lauku telpas attīstībā - sociālā loma, videi draudzīga saimniekošana un citi faktori.

5.2 Priekšlikumi

Lai veicinātu Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību dzīvotspēju un tirgspēju, rosinām īstenot programisku pieeju un kompleksu pasākumu kopu vienota mērķa sasniegšanai.

5.2.1 Programma lauksaimnieciskās darbības intensifikācijai

Programmas mērķis: ir veicināt saimniecību lauksaimnieciskās darbības attīstību un tirgspējas uzlabošanu.

Programmas izklāsts un instrumenti:

Programmas īstenošana ietver četrus soļus:

- 1) zināšanu papildināšana un pilnveide;
- 2) biznesa plāna izstrāde;
- 3) biznesa plāna izvērtēšana;
- 4) biznesa idejas īstenošana (5.1.attēls).

Ievērojot, ka dalība programmā saistīta ar vēlmi un nepieciešamību būtiski mainīt ražošanas organizāciju (pārskatīt īstenotos un turpmāk attīstāmos specializācijas virzienus, definēt nepieciešamos resursus un to izmantošanu, piesaistīt finanšu resursus ieguldījumiem un apgrozāmo līdzekļu iegādei, saplānot ražošanas apjomu kāpumu, definēt produktu un noieta tirgus, īstenot tirgus apguvi u.c.), to nav iespējams īstenot bez zināšanu papildināšanas un pilnveides. Tādējādi, iesaistoties programmā, programmas dalībnieks uzsāk apmācību kursu, kas sastāv no vairākiem tematiskajiem moduļiem:

- 1) Mikro uzņēmējdarbības plānošana (biznesa uzsākšana, ieņēmumu un resursu plānošana, stratēģiskā un operatīvā darbības plānošana, biznesa plāna izstrāde);

- 2) Saimniecības vadība (ražošanas resursu: personāls, zeme, u.c. vadība, tirgzinība, finanšu vadība, lietvedība);
- 3) Lauksaimniecības specializācija (agronomija, zootehnika, veterinārijas pamati u.c.).

Atkarībā no dalībnieka sākotnējā zināšanu līmeņa un izglītības – apmācību kursu apmeklēšana var tikt modelēta, tomēr visiem programmas dalībniekiem ir jānokārto zināšanu pārbaude pēc apmācību kursa noslēguma.

Zināšanu papildināšanas un pilnveides soļa īstenošanai nepieciešama iespēja maksāt stipendijas apmācību dalībniekiem, nepieciešama ir mācību materiālu (saimniekošanas rokas grāmatu u.c. materiālu) sagatavošana, kā arī mācību kursu (grupās) organizēšana. Kā instrumenti iesaistāmi ESF, ELFLA pasākums „Zināšanas un apmācības”.

Ierobežotā (iepriekš noteiktā) laika posmā no programmas uzsākšanas brīža, programmas dalībniekam ir jāizstrādā biznesa plāns, kura izstrāde pēc būtības noslēdz apmācību soli programmas īstenošanā.

Izstrādātais biznesa plāns tiek iesniegts izvērtēšanai un tas vienlaicīgi kļūst gan par pieteikumu investīciju atbalsta pasākumam (administrē LAD un izvērtē pēc administratīvajiem atbilstības kritērijiem), gan par pieteikuma kreditēšanas pakalpojuma saņemšanai no programmas īstenošanā iesaistītas kredītiestādes (visticamāk – V/AS „Hipotēku un zemes banka” un / vai AS „Citadele”). Līdz ar to biznesa plāna apstiprināšana vienlaicīgi nozīmē saimniecības īpašniekam iespēju uzsākt šīs idejas īstenošanu.

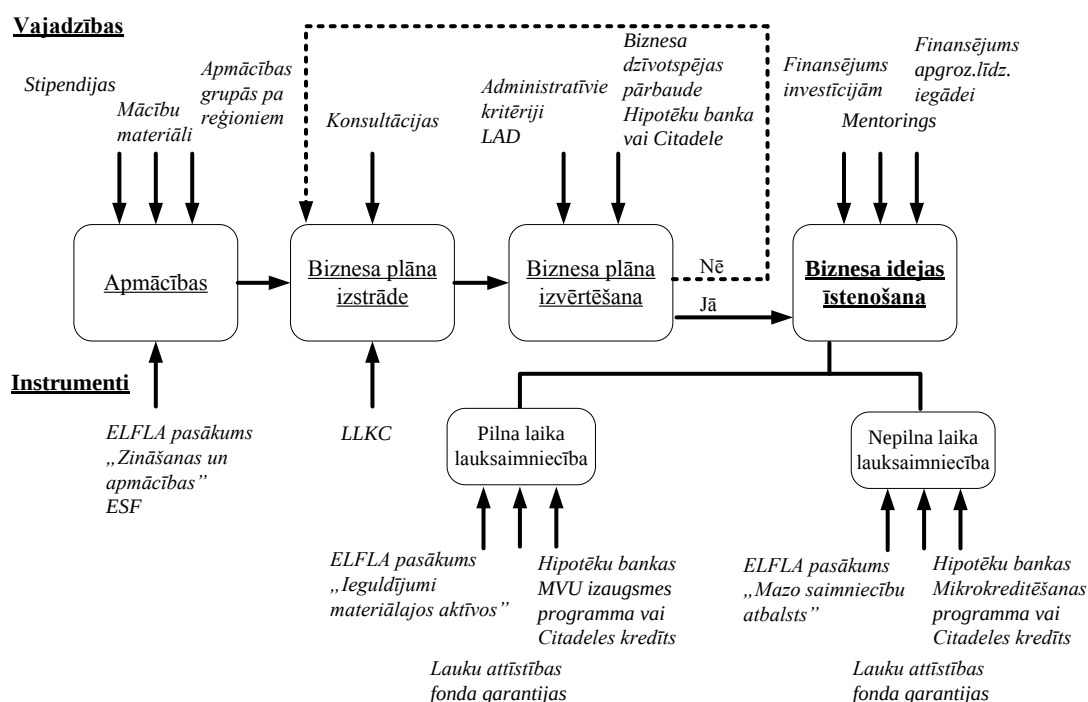
Biznesa idejas īstenošanai atšķirīgi instrumenti ir piesaistāmi, atkarībā no tā vai saimniecības īpašnieks izvēlējies pilna laika lauksaimniecības stratēģijas vai nepilna laika lauksaimniecības stratēģijas īstenošanu:

1) pilna laika lauksaimniecība

Instrumenti: ELFLA pasākums „Ieguldījumi materiālajos resursos” – atbalsts ieguldījumiem, Hipotēku bankas administrētā MVU izaugsmes programma vai AS „Citadele” kreditēšanas piedāvājums – biznesa idejas īstenošanas finansēšanai, kā arī apgrozāmo līdzekļu sagādei.

2) nepilna laika lauksaimniecība

Instrumenti: ELFLA pasākums „mazo saimniecību atbalsts”, Hipotēku bankas administrētā Mikrokreditēšanas programma vai AS „Citadele” kreditēšanas piedāvājums – biznesa idejas īstenošanas finansēšanai.

5.1.attēls. **Programmas Lauksaimnieciskās darbības intensifikācijai īstenošanas shēma**

Programmas sniegtās priekšrocības:

- 1) Konsultatīvais atbalsts saimniecības izaugsmes plānošanā un biznesa īstenošanas sākotnējā posmā;
- 2) Iespēja pretendēt uz ieguldījumu atbalstu ārpus oficiāli izsludinātajām pieteikumu iesnieguma kārtām;
- 3) Biznesa plāna apstiprināšana vienlaicīgi nozīmē arī finanšu resursu pieejamību biznesa idejas īstenošanai un darbības uzsākšanai;
- 4) Kredītresursi biznesa idejas īstenošanai pieejami ar pazeminātām (subsīdētām) procentu likmēm, kā arī privātajam galvojumam tiek piemēroti griezti;
- 5) Paaugstināta atbalsta likme (saskaņā ar normatīvajiem aktiem – iespējami augstākais atbalsta intensitātes līmenis) ar vides aizsardzību saistītajām, t.s., neproduktīvajām investīcijām (piemēram, mēslu krātuvju izveidei).

Programmas iespējamie dalībnieki (mērķauditorija):

Šīs programmas dalībnieki varētu būt Latvijas mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īpašnieki (SI līdz EUR 25 tūkst.), kuri vēlas attīstīt lauksaimniecisko ražošanu kā vienīgo, galveno vai vismaz nozīmīgu saimniecības ieņēmumu avotu.

Indikatīvi, vispārinot aptaujas rezultātus uz Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību grupu¹⁸, iezīmējas, ka pilna laika lauksaimniecības apakšprogrammas mērķauditorija varētu būt 9.3 tūkstoši mazo un vidēji mazo saimniecību (19% no aptaujas respondentiem, kas norādījuši, ka redz par iespējamu un vēlas attīstīt lauksaimniecisko darbību, pārsniedzot SI EUR 25 tūkst.); un

¹⁸ Aptaujas izlase tika veidota, izmantojot Lauku atbalsta dienesta informāciju par klientiem ar SI līdz EUR 25 tūkst. Līdz ar to, aptaujas rezultāti reprezentē mazo un vidēji mazo saimniecību grupu, kas ir LAD klienti, tomēr statistiski atbilstīgi nav iespējams attiecināt aptaujas rezultātus uz visu ģenerālkopu (visām Latvijas mazajām un vidēji mazajām saimniecībām).

nepilna laika lauksaimniecības apakšprogrammas mērķauditorija varētu būt 22.6 tūkstoši mazo un vidēji mazo saimniecību (48% no aptaujas respondentiem, kuriem šobrīd vairāk kā 50% no ienākumiem tiek gūti ārpus saimniecības, bet kuri redz par iespējamu un vēlas attīstīt lauksaimniecisko darbību, tomēr ne kā vienīgo saimniecības īpašnieku nodarbi).

Dalības kritēriji:

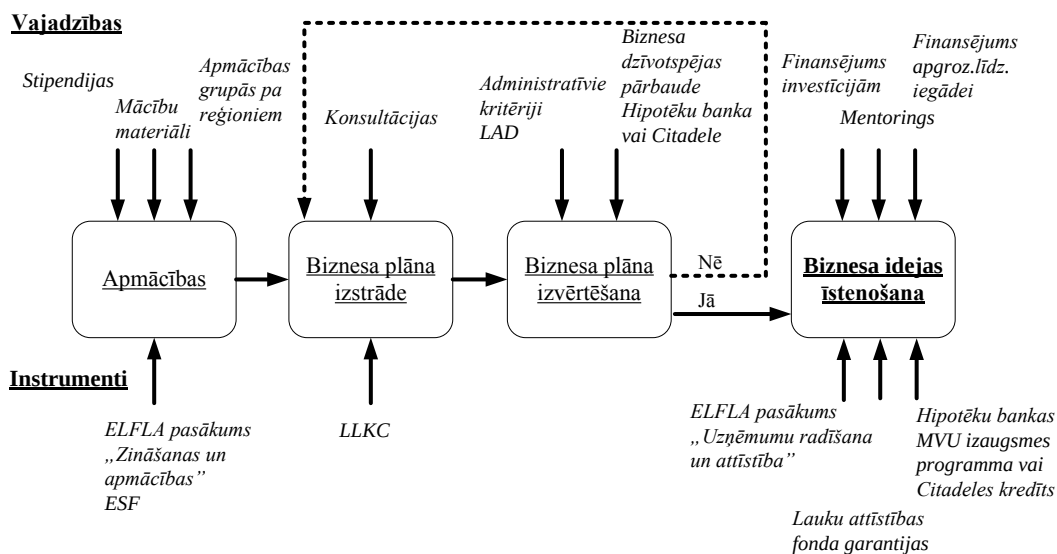
1. Eksistējoša lauku saimniecība (rīcībā – īpašumā vai nomā ir LIZ, uz kuras īstenot un attīstīt lauksaimniecisko darbību).
2. Biznesa plānā skaidri un pierādāmi jāatspoguļojas, ka turpmāko 5 gadu laikā tiks kāpināta saražoto produktu pārdošana, gūstot ienākumus no tirgus. Pretendējot uz dalību nepilna laika lauksaimniecības apakšprogrammā – pašpatēriņš drīkst saglabāties augstā līmenī (virs 50%), pretendējot uz dalību pilna laika lauksaimniecības apakšprogrammā – jānodrošina vismaz 75% saražotās produkcijas pārdošana.
3. Pretendējot uz dalību pilna laika lauksaimniecības apakšprogrammā – biznesa plānā skaidri un pierādāmi jāatspoguļojas, kā turpmāko 5 gadu laikā saimniecība spēs palielināt savu darbības apjomu (ekonomisko lielumu virs SI EUR 25 tūkst. uz vienu pilnu LDV slodzi vai apgrozījumu virs LVL 20 tūkst. uz vienu pilnu LDV slodzi, kā arī NPV/ 1 LDV pieaugums).
4. Pretendējot dalību pilna laika lauksaimniecības apakšprogrammā - priekšrocība ir saimniecībām, kuras jau iesaistījušās kooperācijā.

5.2.2 Programma saimnieciskās darbības diversifikācijai nelauksaimniecības virzienā

Programmas mērķis: veicināt esošo lauku saimniecību darbības diversifikāciju nelauksaimniecības virzienā, attīstot tirgspējīgu produktu un pakalpojumu ražošanu lauku teritorijā.

Programmas izklāsts un instrumenti:

Programmas īstenošana ir identiska lauksaimniecības darbības intensifikācijas programmas īstenošanai (5.2. attēls). Atšķirīgi ir biznesa idejas finansēšanai un ieguldījumu atbalstam piemērojamie instrumenti: ELFLA pasākums „uzņēmumu radīšana un attīstība” – atbalsts ieguldījumiem, Hipotēku bankas administrētā MVU izaugsmes programma vai AS „Citadele” kredītēšanas piedāvājums – biznesa idejas īstenošanas finansēšanai un apgrozāmiem līdzekļiem.

5.2.attēls. **Programmas Saimnieciskās darbības diversifikācijai nelauksaimniecības virzienā īstenošanas shēma**

Programmas sniegtās priekšrocības:

- 1) Konsultatīvais atbalsts saimniecības izaugsmes plānošanā un biznesa īstenošanas sākotnējā posmā;
- 6) Iespēja pretendēt uz ieguldījumu atbalstu ārpus oficiāli izsludinātajām pieteikumu iesnieguma kārtām;
- 7) Biznesa plāna apstiprināšana vienlaicīgi nozīmē arī finanšu resursu pieejamību biznesa idejas īstenošanai un darbības uzsākšanai;
- 8) Kredītresursi biznesa idejas īstenošanai pieejami ar pazeminātām (subsīdētām) procentu likmēm, kā arī privātajam galvojumam tiek piemēroti griezumi;
- 9) Paaugstināta atbalsta likme (60%) ieguldījumiem, kā arī paaugstināta maksimālā attiecināmo izmaksu summa – EUR 200 000.

Programmas iespējamie dalībnieki (mērķauditorija):

Šīs programmas dalībnieki varētu būt Latvijas mazo un vidēji mazo lauku saimniecību īpašnieki (SI līdz EUR 25 tūkst.), kuri vēlas attīstīt nelauksaimniecisko uzņēmējdarbību kā vienīgo, galveno vai vismaz nozīmīgu saimniecības ieņēmumu avotu.

Indikatīvi, vispārinot aptaujas rezultātus uz Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību grupu¹⁹, iezīmējas, ka saimnieciskās darbības diversifikācija programmas mērķauditorijā varētu būt 22.6 tūkstoši mazo un vidēji mazo saimniecību (29% no aptaujas respondentiem, kas norādījuši, ka plāno mainīt vai uzsākt jaunu nelauksaimnieciskās darbības virzienu).

Dalības kritēriji:

1. Eksistējoša lauku saimniecība (SI līdz EUR 25 tūkst.);
2. Biznesa plānā skaidri un pierādāmi jāatspoguļojas, ka turpmāko 5 gadu laikā tiks kāpināta saražoto nelauksaimniecības produktu pārdošana, gūstot ienākumus no tirgus.
3. Saimnieciskā darbība jāīsteno lauku teritorijā (vismaz puse no uzņēmējdarbībā iesaistītajiem darbiniekiem ir lauku teritoriju iedzīvotāji).

5.2.3 Vispārīgi priekšlikumi

Pētījuma ietvaros atklājas vairāki (ārpus programmiskajiem risinājumiem) risinājumi, kurus aptaujas un diskusiju semināru ietvaros minējuši paši mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieki, kas atklājas citvalstu pieredzes izpētē un kas tieši vai netieši arī varētu sekmēt Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību tirgspēju un dzīvotspēju:

5.2.3.1 Zināšanu attīstība

Aptaujas rezultāti atklāj, ka zināšanas bieži tiek papildinātas pašmācību ceļā. Lai šādi pilnveidotās zināšanas būtu efektīgas un saimniekošanā noderīgas – nepieciešami sabiedrisko līdzekļu ieguldījumi mūsdienu saimniekošanai atbilstošu, vietējiem agroklimatiskajiem apstākļiem piemērotu un praktiski pielietojamu zināšanu radīšanā, apkopošanā un izplatīšanā (lietišķo lauksaimniecības pētījumu finansēšana, saimniekošanas rokas grāmatu radīšana visās lauksaimniecības specializācijas virzienos, nozares ekspertu konsultāciju pieejamība, kā arī iespēja kāpināt vietējo ekspertu kvalifikāciju un pilnveidot zināšanas ārvalstīs vai piesaistot atzītus ārvalstu ekspertus apmācību semināriem Latvijā).

¹⁹ Aptaujas izlase tika veidota, izmantojot Lauku atbalsta dienesta informāciju par klientiem ar SI līdz EUR 25 tūkst. Līdz ar to, aptaujas rezultāti reprezentē mazo un vidēji mazo saimniecību grupu, kas ir LAD klienti, tomēr statistiski atbilstīgi nav iespējams attiecināt aptaujas rezultātus uz visu ģenerālkopu (visām Latvijas mazajām un vidēji mazajām saimniecībām).

Diskusiju semināros atklājās nepieciešamība pēc konsultācijām par likumdošanas prasību ieviešanu likumdošanas prasību kontrolējošo iestāžu ietvaros, kā arī aptaujas un semināru rezultāti rāda, ka saimnieki perspektīvāko nozaru izvēlē orientējas uz to, ko viņi pārzina, un ir darījuši līdz šim, taču par jaunām nozarēm objektīvas informācijas pietrūkst, tādēļ saimniecību īpašnieki nespēj spriest par to perspektīvām. Lai vairotu šādu – modernai saimniekošanai atbilstošu zināšanu rašanos un izplatību, svarīgi ir strādāt pie saimniekošanas rokas grāmatu radīšanas, saimniekošanas ekonomisko modeļu izstrādes, kā arī organizēt kursus, paraugdemonstrējumus, zināšanu apmaiņu par lauksaimniecības nozarēm un nelauksaimnieciskām nodarbēm, kuru īstenošana iespējama, izmantojot mazo un vidēji mazo saimniecību rīcībā esošos ražošanas resursus.

5.2.3.2 Lauksaimnieku sadarbības veicināšana

Aptaujas rezultāti atklāj, ka nozīmīgākie noieta tirgi mazo un vidēji mazo saimniecību saražotās produkcijas pārdošanai ir tiešā pārdošana – vietējos tirgos, radu un pažiņu lokam (pastāvīgiem pircējiem – privātpersonām), un citiem interesentiem. Produkcijas pārdošana kooperatīviem veido tikai 7% no kopējā atbilžu apjoma. Vienlaikus kā perspektīvākos lauksaimnieciskās darbības virzienus Latvijas laukiem aptaujas respondenti norāda – graudkopību un lopkopību (gaļas un piena ieguvei). Tās ir nozares, kuras svarīgs ir apjoma ekonomijas radītais efekts uz produktivitāti, tāpēc to attīstīšana mazo un vidēji mazo saimniecību ietvaros (ievērojot rīcībā esošo LIZ) ir īstenojams vien ciešā sadarbībā un kooperācijā dažādos ražošanas organizācijas un produkcijas pārdošanas posmos.

Ciešāka sadarbība un kooperācija var kļūt par risinājumu arī finanšu resursu pieejamības uzlabošanai tieši nelielajām saimniecībām. Kredītiestāžu speciālistiem pietrūkst zināšanu, lai atbilstoši novērtētu dažādu lauksaimniecības produktu krājumu vērtību un likviditāti, tāpēc katra atsevišķā saimnieka iespējas piesaistīt kredītresursus ir ierobežotas. Savukārt, sadarbojoties viena specializācijas virziena ietvaros vairākiem lauksaimniekiem, ir iespējams savstarpēji garantēt (caur sadarbības organizāciju) krājumu likviditāti, tādējādi paplašinot sadarbības iespējas ar kredītiestādēm.

Sadarbība un ciešāka kooperācija tiek minēta arī kā iespējams risinājums zināšanu attīstībai, produkcijas pārdošanas iespēju uzlabošanai, materiālā nodrošinājuma sagādei (tehnikas parki).

Lai sekmētu mazo un vidēji mazo saimniecību iesaistīšanos kooperācijā, nepieciešams motivēt ne tikai šo saimniecību īpašniekus, bet arī esošās un topošās kooperatīvās organizācijas – paredzot papildus subsīdijas administratīvo izmaksu līdzfinansēšanai sākotnējā periodā – atkarībā no mazo un vidējo saimniecību skaitliskā īpatsvara organizācijā.

5.2.3.3 Uzņēmēju tīklošanās

Konsultējot pašvaldības teritorijas attīstības jautājumos un attīstības programmu izstrādes procesā, nereti atklājas, ka gan lauku novados, gan pilsētās uzņēmēji ir slikti informēti par citu līdzās esošo uzņēmēju darbību, prasmēm, ražotajiem produktiem, noieta tirgiem. Tāpat arī iedzīvotāji nereti nepārzina vietējo uzņēmēju piedāvājumu. Lauku novados šo veicina arī tradicionālā lauku teritoriju apdzīvotības struktūra (dzīvošana viensētās) un nelielais blīvums.

Lai uzlabotu vietējās kopienas sadarbību, iedzīvotāju informētību, kā arī veicinātu vietējā pieprasījuma – piedāvājuma satikšanos, būtu jāveicina uzņēmēju savstarpējā, kā arī uzņēmēju un patērētāju tīklošanās process, pašvaldībai uzņemoties iniciatīvu vismaz sākotnējā etapā.

5.2.3.4 Lietotas tehnikas iegāde

Aptaujas rezultāti atklāj, ka līdz šim, veicot ieguldījumus saimniecības attīstībā, nereti īpašnieki ir izvēlējušies lietotas tehnikas iegādi, tāpat lietotas tehnikas iegādes priekšrocības mazajām un vidēji mazām saimniecībām apstiprināja diskusiju semināru dalībnieki. Lietotas tehnikas iegādes

izmaksas ir lētākas, turklāt tirgus nav ar oficiālajiem tehnikas izplatītājiem ierobežots. Igaunijas un Polijas LAP atbalsta pasākumu ietvaros lauku uzņēmējiem ir atļauta lietotas tehnikas iegāde, iekļaujot to attiecināmo izmaksu kopumā. Šādā gadījumā projekta attiecināmo izmaksu kopsumma automātiski tiek vairākkārtīgi samazināta. Mazo un vidēji mazo lauku saimniecību attīstībai, iespēja šādu pieredzi pārņemt un adoptēt (vismaz Mazo lauku saimniecību atbalsta ietvaros) būtu jāapsver un jānovērtē.

5.2.3.5 Noteikta maksimālā vērtība atbalstāmo pamatlīdzekļu iegādei

Diskusiju semināri pārliecina, ka nepieciešams apsvērt iespēju ieviest tā saucamos *griestus* arī ar pamatlīdzekļiem (vismaz standartizētajām iekārtām, aprīkojumam un tehnikai), kuru iegāde tiek atbalstīta investīciju projektu ietvaros, tādējādi radot motivāciju gan atbalsta pretendentiem, gan pamatlīdzekļu piegādātājiem racionālāk izvērtēt investīciju nepieciešamību, jaudu pamatotību un ar iegādi saistītās izmaksas.

5.2.3.6 Valsts intervence zemes tirgū

Saskaņā ar aptaujas rezultātiem²⁰, indikatīvi, iespējams iezīmēt, ka ap 9.2 tūkst. Latvijas mazo un vidēji mazo saimniecību turpmāko 5 gadu laikā varētu izvēlēties pārtraukt lauksaimniecisko darbību (aptver ap 170 tūkst. ha LIZ). Lai nodrošinātu šo saimniecību īpašumā esošas LIZ nepārtrauktu apsaimniekošanu, iespējams, turpmākajos gados varētu kļūt nepieciešams mērķtiecīgs valsts intervences pasākums zemes tirgus ietvaros – valstij kļūstot par zemes tirgus dalībnieku, kas iesaistās darījumā, ja zemes tirgus cena ir zemāka par kādu iepriekš noteiktu līmeni (līdzīgi, kā kādreiz bija valsts intervences pasākumi attiecībā uz graudu vai sviesta iepirkšanu).

5.2.3.7 Zemes atgriešana saimnieciskajā aprītē

Lai nodrošinātu, ka lauksaimniecībā izmantojamā zeme – katrs hektārs dod iespējami lielāku ekonomisko labumu un sekmētu to lauksaimnieku attīstības plānu īstenošanu, kur ierobežojošais faktors ir tuvumā esošas LIZ trūkums (būtisks šķērslis 43% aptaujāto mazo un vidēji mazo saimniecību īpašnieku), būtu nepieciešams apsvērt iespējas izstrādāt un ieviest īpašu valsts atbalsta programmu aizaugušās LIZ (kas 2003.gadā nav tikusi iekļauta platību maksājumos) atgriešanai saimnieciskajā aprītē. Centralizēti koordinēta valsts programma ar vienotu pakalpojumu iepirkumu, iespējams, ļautu minimizēt ar zemes ielabošanu saistītās izmaksas katram konkrētajam lauksaimniekam.

5.2.3.8 Vienotais lauksaimniecības nodoklis

Gan aptaujā, gan diskusiju semināros vairākkārtīgi atzīmēts, ka mazo un vidējo saimniekošanu laukos neveicina spēkā esošā nodokļu politika un kontrolējošo iestāžu darbība (kāds semināra dalībnieks norādīja, ka viņa saimniecība gatavo atskaites un tiek kontrolēta no astoņu valsts institūciju puses). Lai atvieglotu un optimizētu mazo un vidējo saimniecību darbību būtu apsverama iespēja radīt mazajiem un vidēji mazajiem lauksaimniekiem piemērotu nodokļu maksāšanas risinājumu (vienotais lauksaimniecības nodoklis), līdzīgi, kā tas ir mikrouzņēmuma gadījumā, kā arī pilnveidot lauksaimnieciskās darbības uzraugošo valsts institūciju savstarpējo sadarbību saimniecības kontrolēšanā, lai iespējami mazinātu fizisko atskaišu un pārbaužu skaitu.

²⁰ Aptaujas izlase tika veidota, izmantojot Lauku atbalsta dienesta informāciju par klientiem ar SI līdz EUR 25 tūkst. Līdz ar to, aptaujas rezultāti reprezentē mazo un vidēji mazo saimniecību grupu, kas ir LAD klienti, tomēr statistiski atbilstīgi nav iespējams attiecināt aptaujas rezultātus uz visu ģenerālkopu (visām Latvijas mazajām un vidēji mazajām saimniecībām).

BIBLIOGRĀFISKAIS SARAKSTS

1. Bosc, P., George, H., Even, M., Belieres, J., Loyalt, J. (2012). *Agricultural transformations: Their diversity and the challenges they pose*. Pieejams: http://www.ifsa2012.dk/downloads/WS1_3/IFSA%20WAW_Communication_11_25Jun.pdf.
2. CSP. (2011). *2010.gada lauksaimniecības skaitīšana Latvijā*. Rīga: CSP, 124 lpp.
3. Čehijas Lauku attīstības programma 2007 – 2013 (Rural development programme of the Czech Republic for 2007 – 2013 Working document), 2008, 376 lpp.
4. Dānijas Lauku attīstības programma 2007- 2013 (The Danish Rural Development Programme 2007-2013), 2012. gada 8. novembra versija, 456 lpp.
5. EC DG Agri. (2013). *FADN Methodology*. Pieejams: http://ec.europa.eu/agriculture/rca/methodology1_en.cfm#tesof.
6. Fredriksson, L., Davidova, S., Bailey, A. (2010). *Determinants for, and barriers to, exit from subsistence food production: commonalities and differences among NMS*. Pieejams: http://www.scarled.eu/uploads/media/SCARLED_D6.6.pdf.
7. Fritzsche J., Wegener S., Buchenrieder G., Curtiss J., Paloma S. G. Is there a future for semi-subsistence farm households in Central and southeastern Europe? A multiobjective linear programming approach // *Journal of Policy Modeling*. 2011. Volume 33, Issue 1, January–February, p. 70–91
8. Hansson H., Ferguson R., Olofsson C., Rantamäki-Lahtinen L. Farmers' motives for diversifying their farm business – The influence of family // *Journal of Rural Studies*, 2013. Volume 32, October, p. 240–250
9. Hazell P., Poulton C., Wiggins S., Dorward A. The Future of Small Farms: Trajectories and Policy Priorities // *World Development*. 2010, Volume 38, Issue 10, October, p. 1349–1361.
10. IAMO. (2011). *Structural Changes in Agriculture and Rural Livelihoods: Policy Implications for the New Member States of the European Union*. Pieejams: http://www.iamo.de/dok/sr_vol61.pdf.
11. IAMO. (2003). *Subsistence Agriculture in Central and Eastern Europe: How to Break the Vicious Circle?*
Pieejams: http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/93082/2/sr_vol22.pdf.
12. Igaunijas Lauku attīstības plāns 2007- 2013 (Estonian Rural Development Plan 2007– 2013) 2008, 391 lpp.
13. Kirner, L., Hambrusch, J., Ortner, K., M. (2009). The persistence of small dairy farms in Austria from an economic perspective.
Pieejams: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/52850/2/090.pdf>.
14. Labarthe P., Laurent C. Privatization of agricultural extension services in the EU: Towards a lack of adequate knowledge for small-scale farms? // *Food Policy*, 2013, Nr. 38, p. 240–252
15. Lietuvas Lauku attīstības programma 2007 – 2013 (Rural Development Programme for Lithuania 2007 – 2013) – Vispārējā daļa 186 lpp un 1. pielikums Pasākumu lapas (Measure sheets), 2013. gada 4. jūnija versija, 212 lpp.

16. LVAEI. (2011). 1.4.1. pasākuma „Daļēji naturālo saimniecību pārstrukturizācija” padziļināta risinājumu un iespējamo ieguvumu analīze
Pieejams: http://www.lvaei.lv/upload/DNS%20_analize_2011.doc
17. LVAEI. (2011). Mazo un vidējo saimniecību attīstības iespējas un ieteicamie risinājumi
Pieejams: http://www.lvaei.lv/upload/Lauku_saimn.modern._%20atskaite_2011.doc
18. LVAEI. (2011). Lauku saimniecību modernizācijas pasākuma izvērtējums: atbalsta saņēmēju analīze saistībā ar ilgtermiņa perspektīvām un investīciju apjomu
Pieejams: http://www.lvaei.lv/upload/Lauku_saimn.modern._%20atskaite_2011.doc
19. LVAEI. (2013). *SUDAT Rokasgrāmata*.
Pieejams: https://sudat.lvaei.lv/pub/rokasgramata_2013.pdf.
20. Mollers, J., Zier, P., Frohberg, K., Buchenrieder, G., Bojnec, S. (2009). Croatia's EU Accession: Socio-economic Assessment of Farm Households and Policy Recommendations.
Pieejams: http://mpira.ub.uni-muenchen.de/17365/1/MPRA_paper_17365.pdf.
21. Polijas Lauku attīstības programma 2007 – 2013 (Rural development programme for 2007 – 2013), 2007, 384 lpp.
22. Rios, A., R., Masters, W., A., Shively, G., E. (2008). Linkages between Market Participation and Productivity: Results from a Multi-Country Farm Household Sample.
Pieejams: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/6145/2/461840.pdf>.
23. Slovākijas Lauku attīstības programmas 2007 – 2013 (Rural Development Programme of the Slovak Republic 2007 – 2013), 2010. gada marta versija, 237 lpp.
24. Šteinfelde I. Lauksaimniecības zeme kļūst dārgāka// NRA 27.06.2013.
25. The World Bank. (2007). Agriculture for Development. Pieejams:
http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2008/Resources/WDR_00_book.pdf.
26. Wiggins S., Kirsten J., Llambi L. The Future of Small Farms // World Development. 2010, Volume 38, Issue 10, October, p. 1341 – 1348.